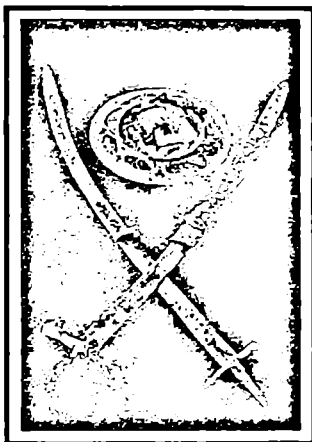

კავკასიის ხალხთა ფოლკლორი
ФОЛЬКЛОР НАРОДОВ КАВКАЗА

ჩეჩენური ფოლკლორი

ЧЕЧЕНСКИЙ ФОЛЬКЛОР

„კავკასიური სახლი“

„КАВКАЗСКИЙ ДОМ“

თბილისი * Тбилиси

2002

УДК 398 (=946.121)
534

შემდგენლები **ჯონდო ბარდაველიძე**

და

როსტომ ფარეულიძე

მთავარი რედაქტორი ნაირა გელაშვილი

პასუხისმგებელი მდივანი თამარ უჯუხუ

**პწკარედული თარგმანი ჩეჩნურიდან როსტომ ფარეულიძისა
და იუშა აიდაევის;**

**ფილოლოგიური თარგმანი ქართულად ნაირა გელაშვილის,
როსტომ ფარეულიძისა და ზეზვა მედულაშვილის; რუსულად:
პოეზიისა – გინა კუსრაევა-ჭელიძის,
პროზის – მაია გაიდაროვასი**

მეორე გამოცემა

Составители

ДЖОНДО БАРДАВЕЛИДЗЕ

и

РОСТОМ ПАРЕУЛИДЗЕ

Главный редактор НАИРА ГЕЛАШВИЛИ

Ответственный секретарь ТАМАРА УДЖУХУ

Второе издание

**Подстрочный перевод с чеченского Ростома Пареулидзе
и Юши Айдаева;**

**филологический перевод на грузинский Наირы Гелашвили,
Ростома Пареулидзе и Зезвы Медулашвили; на русский:
поэзии – Гины Кусраевой-Челидзе, прозы – Майи Гайдаровой.**

ISBN 99928-71-18-0

წინათქმა მეორე გამოცემისთვის

„ჩენური ფოლკლორი“ პირველად 1996 წელს რუსეთ-ჩეჩნეთის I ომის დროს გამოვეცით. ამ მოკრძალებული ნაშრომით გვსურდა გამოგვეხატა ჩვენი თანაგრძნობა ჩეჩენი ხალხისადმი, აგრეთვე პროტესტი იმ ენით აღუწერელი ბარბაროსობის წინააღმდეგ, რომელმაც ესოდენ მცირერიცხოვანი, მუდამ ბედისწერით ნატანჯ-ნაგვემი ხალხის ასი ათასზე მეტი შვილი შეიწირა და ურიცხვი დაასახინრა.

როგორ წარმოვიდგენდით, რომ ჩეჩენი ხალხის ეს ორწლიანი გენოციდი, რომელსაც მაშინ „კონსტიტუციური წესრიგის დამყარება“ ერქვა, სულ მალე, კერძოდ, 2000 წელს თავიდან დაიწყებოდა და კიდევ უფრო ჯოჯოხეთურ სახეს მიიღებდა, ამჯერად უკვე „ანტიტერორისტული ოპერაციის“ სახელით!

მესამე წელია გრძელდება რუსეთ-ჩეჩნეთის II ომი, რომელიც სისხლიან ხილად გადაეთალა XX და XXI საუკუნეებს, II და III ათასწლეულებს, ძველსა და ახალს, და დასვა ბედისწერული შეკითხვა: საით მიდის კაცობრიობა, რა მოელის რუსეთს, რა მოგველის ჩვენ ყველას – ვინც დაუშვით ეს უპრეცედენტო დანაშაული კაცობრიობის წინაშე?

ცხადია, ამ კითხვის დასმას აზრი აქვს, თუკი დღევანდელ კაცობრიობას საბოლოოდ არ უთქვამს უარი იმ რწმენაზე, რომლის თანახმადაც სამყაროს არსებობის საფუძველი უზენაესი ზნეობრივი პრინციპია, რომლისკენაც უნდა ისწრაფოდეს ადამიანური ცხოვრების წესი, თუკი გვინდა, რომ ადამიანის სახე შევინარჩუნოთ და ოდნავ მაინც მივეუახლოვდეთ იმ მშვიდობიან, კარმონიულ ყოფიერებას, რომლის პოტენციალსაც კაცობრიობაში პრინციპულად არსებობს. ამ სწრაფვის გარეშე კი, ყველა „სამშვიდობო“

დონისძიება და ამ სახის პროფილაქტიკური საშუალებანი უნაყოფო იქნება. მაგრამ ამ უზენაესი ზნეობრივი პრინციპის შეუნიღბავ უარყოფაზე უარესი ის ფარისევლობა და თვალთმაქცობა, ის დემაგოგიაა, რომელიც წარბშეუხრელად უწოდებს ბოროტებას სიკეთეს, უზნეობას – ზნეობას, და ასე ამკვიდრებს მასობრივ შიზოფრენიას, რაც მდგომარეობს ზნეობრივი საზომების სრულ აღრევასა და სინამდვილის აღქმის ერთიან არაადეკვატურობაში: როცა სულ უფრო მეტი ადამიანი იწყებს მტკიცებას, რომ თეთრი შავია, ამ შემთხვევაში: თითქოს რუსეთი მართლა ტერორისტებს ებრძვის ხელისგულისხელა ჩეჩნეთში და ამიტომ ამოწვევითა ჩეჩენი ხალხის ლამის მესამედი, დაასახიჩრა ორჯერ უფრო მეტი, დააავადა მთელი ხალხი და გაანადგურა ამ უმშვენიერესი ქვეყნის მთელი სასიცოცხლო სივრცე, გახადა იგი საცხოვრებლად უვარგისი როგორც ადამიანთათვის, ისე ფრინველებისა და ცხოველებთათვის. და ეპოქალური პრობლემა, უმთავრესი პრობლემა სწორედ ისაა, რომ ამ მასობრივი შიზოფრენის ნიშნებს ვხედავთ არა მხოლოდ რუსეთში, არამედ სხვა ქვეყნებშიც, მათ შორის ნაწილობრივ საქართველოშიც, მაგრამ რაც განსაკუთრებით სავალალოა, ვხედავთ დემოკრატიულ დასავლეთშიც, რომლის მასმედიის არსებითი ნაწილი თუთიყუშივით იმეორებს ოფიციალური რუსეთის ინფორმაციულ სტერეოტიპებს.

რუსეთ-ჩეჩნეთის ომმა განსაკუთრებულად გამოააშკარავა თანამედროვე კაცობრიობის მორალური კრიზისის მასშტაბები, საყოველთაო ემოციური სიკვდილის ნიშნები: როცა შებრალება, შეცოდება, გულმოწყალება სუსტის, ტანჯულის, განწირულის მიმართ იმდენად სუსტდება, რომ უკვე საქმე გვაქვს ადამიანთა ტოტალურ ზომბირებასთან, ზომბ-საზოგადოებასთან, ზომბ-ხალხთან და საბოლოოდ, კაცობრიობა-მონსტრთან.

აბა, მითხარით, თუ არა ეს ნიშნები, სხვა რითი უნდა აიხსნას ეს უსასრულო ძალმომრეობა, ეს გაუთავებელი სახელმწიფოებრივი სადიზმი ერთი მუჭა, ყველასაგან მიტოვებული ხალხის მიმართ? ხალხისა, რომელმაც შეძლო და, მიუხედავად სასტიკი

ბედისწერისა, უძველესი დროიდან დღემდე მოიტანა თავისი ეროვნული თვითმყოფადობა, ტრადიცია და ენა?! ნუთუ მხოლოდ იმით, რომ ამ ხალხში, ისევე როგორც ნებისმიერ სხვაში, არსებობენ კრიმინალური ელემენტები, ტერორისტები იქნება თუ ჩვეულებრივი ბანდიტები?!

ამ უბადლო უსამართლობამ ჩეჩენი ხალხის მიმართ, რაც არცთუ უკანასკნელ რიგში შესაძლებელი გახდა მასზე დასაუფლების არაადეკვატური და არათანმიმდევრული ზნეობრივი რეაგირების შედეგად, – უნებურად გასცა სანქცია ნებისმიერ ძალმომრეობასა და აღვირაზსნილობაზე მთელს მსოფლიოში. და, რაც მთავარია, გასცა განსაკუთრებული სანქცია დემაგოგიაზე: პოლიტიკური, სამხედრო, ეკონომიკური და ა. შ. მიზნებით წარმოებულ ომს, მთელი ხალხის ისეთ დასჯას, როგორც სტალინსაც კი არ მოსვლია აზრად, უწოდო: „ანტიტერორისტული ოპერაცია“, რადგან, როგორც ცნობილია, ჩვენ, ადამიანები, ისეთ განზომილებაში ვცხოვრობთ, რომელშიც იმპულსები და აზრები ვირუსებივით თავისუფლად ვრცელდება.

და ამიტომ აღარავითარი მასშტაბური ძალადობა, სიძულვილისა და აგრესიის ახალი, დღემდე უცნობი ტალღები აღარ უნდა გაგვიკვირდეს რუსეთ-ჩეჩნეთის ომის შემდეგ. ჩვენ ამ კონტექსტში ვხედავთ 11 სექტემბერს ამერიკის თავს დატეხილ უბედურებასაც: სიგიჟისა და სისასტიკის ვაკხანალიას თანმიმდევრულ, იდეურ ტერორისტთა მხრიდან. ოთხი ათასზე მეტმა უდანაშაულო მსხვერპლმა ამერიკას მისცა დავალება და უფლება: დაეწყო ომი მთელი ავღანეთის წინააღმდეგ. რამდენიმე ასეულ ათასზე მეტი ჩეჩენი ქალის, ბავშვის, მოზარდის, მოხუცის სიკვდილმა, საფილტრაციო ბანაკებმა, ურიცხვმა ნაწამებმა, ღირსებააყრილმა, ფეხით გათელილმა სიცოცხლემ კი ისიც ვერ დაიმსახურა, რომ ამ ჯოჯოხეთს მოსცილდეს სახელი: „ანტიტერორისტული ოპერაცია“. ნუთუ კავკასიელები ადამიანებად არ განვიხილებით დემოკრატიული მსოფლიოს მიერ?

გერმანელმა მოაზროვნემ თეოდორ ადორნომ სთქვა: „ხირო-

სიმასა და ნაგასაკის შემდეგ ლირიკული ლექსის დაწერა აღარ შეიძლებაო“. ამით ახალი ეპოქის დადგომა აღინიშნა, დასაბამი ეპოქისა, რომელმაც მოიტანა ბოროტების მანამდე უცნობი მასშტაბები, ძალმომრეობის არგაგონილად გაზრდილი შესაძლებლობები, ანუ მასობრივი განადგურების საშუალებათა გაჩენა. ეს კი ნიშნავდა, რომ ანაქრონიზმად იქცა ტრადიციული პოეზია, ლირიკა და არა მხოლოდ იმ აზრით, რომ ურიცხვი ადამიანის კოშმარულად ამოწყვეტის შემდეგ უხერხული გახდა ლირიკული მე-ს პირადული სატიკერის გართმევა, ან, ვთქვათ, აღტაცება ბუნების სილამაზით, როცა ეს ბუნება ერთიანად მოწამლულია მომაკვდინებელი ქიმიური ნივთიერებებით და სხვ., არამედ იმ აზრითაც, რომ მოხდა ერთიანი ლინგვისტური სიკვდილი: ენის დამბლა, როცა ენა ვეღარ გამოხატავს მომხდარის სპეციფიკას, რადგან აქამდე საუკუნეთა მანძილზე მისი მაქსიმალურად ემოციური სიტყვები გაცილებით უფრო ნაკლები მასშტაბის საშინელებათა მიმართ გამოიყენებოდა: ტრადიციული ენისა და ლირიკის „საშინელება“, „ტანჯვა“, „უბედურება“, „ტკივილი“ – თითქოს მართლაც მოძველდა, თითქოს სიზუსტეს და ინფორმაციულობას ვეღარ უზრუნველყოფს: როცა ლაპარაკია ზაქსენჰაუზენსა თუ ბუხენვალდზე, საბჭოთა დამსჯელ ჯურღმულებზე, ხიროსიმაზე, ნაგასაკზე და აი, – ენის უმწეობა უკიდურესობამდე გაზარდა: „გროზნომ“, „სამაშკიმ“, „კომსომოლსკომ“, „ჩენეთმა“ – ეს სახელები უკვე სიბოლოებად იქცნენ, იქცნენ იმ სინამდვილის ძეგლებად, რომელშიც ენა უკიდევანო საშინელებამ დააბერა, დააძაბუნა და მან აპოკალიფსური დუმილისკენ აიღო გეზი.

ამას ჩემს სულში ვგრძნობ. ჩეჩნეთის ომმა ჩემში ენა მოკლა, ენა წამართვა: აღარ ვიცი, საიდან დავიწყო, როგორ რა ვთქვა, ამ სიცრუის, უსამართლობის, ბოროტების ოკეანეში, თავზე რომ ჩამოგვექცა. და ეს მდგომარეობა სიზმარში ყვირილსა ჰგავს: როცა კივილი მთელ სხეულს გიგლეჯს, მაგრამ ხმა არ ამოგდის.

და როგორ უნდა იყვნენ თავად ჩეჩნები? – კივილი სიზმარში – თვალწინ მიდგას მრავალი ჩეჩენი ბავშვის და ქალის შუშასავ-

ით შზერა და ქვასავით დუმილი: ემოციური სიკვდილი, ენის სიკვდილი, იმედის სიკვდილი...

„ჩეჩნური ფოლკლორის“ I გამოცემის შესავალში ვწერდი: მშვიდობიან დროს ძველი ჩეჩნური ზეპირსიტყვიერების მხატვრულ მხარეზე, მის პოეტურ თავისებურებაზე ვილაპარაკებდი, ახლა კი ომზე ვლაპარაკობ, რადგან ომია და ხალხი წყდება-მეთქი. ვიხსენებდი უძველეს ჩრდილო კავკასიურ ხალხს – უბიხებსაც, რომელთა ენა უკვე მკვდარ ენათა ოჯახში ჩაეწერა არცთუ ისე დიდი ხნის წინ – XIX საუკუნეში, როცა ეს ხალხი რუსეთ-კავკასიის ომში ამოწყდა, მისი ნაწილი კი თურქეთში გადასახლდა და იქ ნელ-ნელა გაქრა.

ახლაც – „ჩეჩნური ფოლკლორის“ II გამოცემის შესავალშიც ისევ ომზე ვლაპარაკობ, II ომზე და ჩემი მეგობრებისა და თანამშრომლების სახელით ისევ ვეუბნები ჩეჩენ ხალხს: – თავს ვიხრით თქვენი ტანჯვის წინაშე.

ძალა კი ისევ ჩვენში უნდა ვეძიოთ, ჩვენს სულში, ჩვენს ღირსეულ ტრადიციებში, იმ სულიერ მემკვიდრეობაში, რაც წინაპრებმა გადმოგვცეს, ჩვენს შეურყეველ რწმენაში უზენაესი ზნეობრივი არსების მიმართ, მისი სამართლის მიმართ, რათა განვეითარდეთ, განათლებას ვეზიაროთ და დღეს იქნება თუ ხვალ, დავამკვიდროთ სამართლიანი, ჰუმანური, ნათელი ცხოვრება კავკასიის ტანჯულ მიწაზე. არც სხვა გზა არსებობს, არც სხვა ძალა, გარდა იმისა, რაც ჩვენშია.

არსებობს რელიგიური ცნება: „ღვთის ხალხი“. დღეს ეს „ხალხი“ რომელიმე ერთი ეთნოსი როდია: „ღვთის ხალხი“ გაფანტულია მთელს კაცობრიობაში: იგი იმ ადამიანებისაგან, იმ „ღვთის შვილებისაგან“ შედგება, რომელთა გულიც ღიაა ყველას ტკივილისათვის. ღვთის ბავშვები არიან ისინი, რომელთაც გულმოწყალება არ დაუკარგავთ, რომელთაც თავგზას ვერ აუბნევს ვერანაირი დემაგოგია; ვერანაირი თანამედროვე პოლიტიკური ტერმინოლოგია და არაადამიანური სოფისტიკა ვერ აიძულებს დაეთანხმონ: ძალადობას, ქურდობას, უსირცხვილობასა და უაზრობას... ვერ-

ავინ შეგვიშლის ხელს ვეკუთვნოდეთ „ღვთის ხალხს“, ყველა ერის წარმომადგენელთაგან რომ შედგება, რომლებიც – გაფანტულნი მთელს დედამიწაზე – ერთად არიან, თუმცა, ერთმანეთს არც კი იცნობენ. ეს არის მთავარი ხალხი. და მთავარი ეს არის: ვეკუთვნოდეთ ამ ხალხს.

ძვირფასო ჩეჩენო დებო და ძმებო, შეილებო, დედებო და მამებო, მიიღეთ ჩვენი მოკრძალებული საჩუქრები: „ჩეჩნური ფოლკლორი“ (ქართულად და რუსულად), მეცნიერული წიგნი „ვაინახები“ (რუსულად და ინგლისურად) და საბავშვო წიგნი „მზე დედაა ჩემი“ (ჩეჩნურად, ქართულად და რუსულად). ამ წიგნებში თქვენი ლამაზი სულია აღბეჭდილი, რომელიც სჭირდება კაცობრიობას და რომელსაც სიკვდილი არ უწერია.

ნაირა გელაშვილი

მარტი, 2002 წელი

მოკლე ცნობები ჩიჩნეთისა და ჩიჩნების შესახებ

ჩიჩნები და მათი ყველაზე ახლო მონათესავე ხალხი – ინგუშები კავკასიის უძველეს ავტოქტონურ მოსახლეობას მიეკუთვნებიან. 1989 წლის აღწერით, როდესაც ჩიჩნეთი და ინგუშეთი ერთიან ავტონომიურ რესპუბლიკას წარმოადგენდა, აქ ცხოვრობდა 1270 ათასი ადამიანი; მათგან 735 ათასი ჩიჩენი და 164 ათასი ინგუში. მთლიანად კი საბჭოთა კავშირში იმხანად იყო 957 ათასი ჩიჩენი და 237 ათასი ინგუში. გარდა ამისა, რამდენიმე ათეული ათასი ჩიჩენი ცხოვრობს მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში – თურქეთში, იორდანიაში, ერაყსა და სხვა.

ჩიჩნებსა და ინგუშებს, ფაქტობრივად, ერთი სალაპარაკო ენა აქვთ (დიალექტური განსხვავებით), რომელიც განეკუთვნება იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის ნახურ ჯგუფს. XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან ჩამოყალიბდა ორი – ჩიჩნური და ინგუშური – ლიტერატურული ენა, რომელთა გაერთიანების ყველა ცდა ჯერჯერობით უშედეგო აღმოჩნდა.

ეთნონიმები ჩიჩენი და ინგუში რუსეთის მიერ კავკასიაში წარმოებული დაპყრობითი ომების დროიდან გავრცეელდა. ჩიჩენტა თვითსახელწოდება კი არის ნოხჩო, ხოლო ინგუშებისა – დალა. არსებობს აგრეთვე მეცნიერული გზით დამკვიდრებული ტერმინი – ვაინახ (ე. ი. „ჩვენებური ხალხი“), რომელიც გულისხმობს როგორც ჩიჩნებს, ასევე ინგუშებს.

უძველესი ცნობები ჩიჩნურ-ინგუშური (ვაინახური) ტომების შესახებ ანტიკურ ხანასა და ადრეულ შუა საუკუნეებს განეკუთვნება. ძველ ბერძნულ, სომხურ, ქართულ და აღმოსავლურ წყაროებში ისინი მოიხსენიებიან სხვადასხვა სახელწოდებით: გარგარები, კავკასიანები, ნახჩამატეანქები, დურძუკები, ქუსტები (ქისტები) და სხვ.

ეს ტომები ცხოვრობდნენ ძირითადად ჩეჩნეთ-ინგუშეთის მთასა და მთისწინა რაიონებში, თუმცა მომთაბარე ხალხების (სკკითების, სარმატების, ჰუნების, მონღოლების) შემოსევების დროს ტოვებდნენ ბარის ზონას და მთას აფარებდნენ თავს.

მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ ჩეჩნურ-ინგუშურ ტომებს საქართველოსთან. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, ქართლის პირველ მეფეს ფარნავაზს, დურძუკი ქალი ჰყავდა ცოლად. განსაკუთრებით ინტენსიური ზღემა ქართულ-ვაინახური კონტაქტები XII-XIII საუკუნის დასაწყისში, როდესაც ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ტერიტორიაზე საქართველოდან ვრცელდება ქრისტიანობა, შენდება ეკლესიები, ვაინახთა სამხედრო რაზმები მონაწილეობენ საქართველოს ომებში და ა. შ. მაგრამ, გარკვეულ მიზეზთა გამო, ქრისტიანობამ ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ტერიტორიაზე ღრმა ფესვები ვერ გაიდგა. წამყვანი ადგილი კვლავ წარმართულ რწმენა-წარმოდგენებს ეჭირათ. XVI საუკუნის ბოლოდან კი ვაინახებში ვრცელდება ისლამი, რომელიც XIX საუკუნისათვის გაბატონებულ რელიგიად იქცა.

XVI საუკუნიდან ჩეჩნურ ტომებში იწყება ფეოდალური ურთიერთობების ჩასახვა, მაგრამ მთის პირობებში ეს პროცესი შეფერხებით მიმდინარეობდა. კვლავ დიდ როლს თამაშობდნენ პირველყოფილი თემური წყობილების ინსტიტუტები. მოსახლეობა იყოფა ცალკეულ გვარებად (თეიფებად), რომლებიც თემებში ერთიანდებოდნენ. მოსახლეობის ძირითად საქმიანობას წარმოადგენდა მიწათმოქმედება და მეცხოველეობა. ხელოსნობა შედარებით ნაკლებად იყო განვითარებული. სწორედ ამ პერიოდს განეკუთვნება მთიანი რეგიონის რამდენიმე სართულიანი შთამბეჭდავი ციხე-კოშკები.

XVI საუკუნეში თანამედროვე ჩეჩნეთის ჩრდილო ნაწილში ჩნდება პირველი რუსული დასახლებები — კაზაკთა დაბები და სახელმწიფო ციხესიმაგრეები. იმხანად ჩეჩნებსა და რუსებს შორის კეთილმეზობლური, სავაჭო-სამეურნეო ურთიერთობები არსებობდა. ჩნდება ნათესაური კავშირებიც, ბევრი მთიელი იწყებს რუსულ ციხესიმაგრეებში სამსახურს, სახლდება მათ ირგვლივ.

რუსულ-ჩეჩნური ურთიერთობების გაუარესება იწყება XVIII საუკუნის 70-იანი წლებიდან, როდესაც რუსეთის იმპერია, განიმტკიცა რა პოზიციები წინაკავკასიის ველებში, შეუდგა გეგმაზომიერ

სამხედრო მოქმედებებს თავისუფალი მთიელი ხალხების დასამორჩილებლად. შედეგად იწყება მთიელ ხალხთა თავდაცვითი ბრძოლა, რაც გადაიზარდა მრავალწლიან ე. წ. კავკასიის ომში. ამ ომის მთავარი მონაწილენი მთიელთა მხრიდან იყვნენ ჩეჩნები, დასავლეთ დაღესტნის მოსახლეობა და ადიღურ-აფხაზური ჯგუფის ხალხები.

კავკასიის ომის დასაწყისად სხვადასხვა თარიღს მიიჩნევენ, ძირითადად XIX საუკუნის პირველი მეოთხედის ფარგლებში, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ასეთად უნდა ჩაითვალოს 1785 წელი, როდესაც ჩეჩნეთში იფეთქა მძლავრმა ანტიკოლონიურმა მოძრაობამ შეიხ მანსურის წინამძღოლობით.

მანსურმა პირველმა მოახერხა თავისუფლებისათვის ბრძოლის ლოზუნგით სხვადასხვა მთიელი ტომების გაერთინება და სერიოზული მარცხი მიაყენა რუსეთის ჯარებს. მართალია, 1791 წელს რუსებმა შეძლეს მანსურის დატყვევება, მაგრამ ჩეჩნეთა წინააღმდეგობა არ შეწყვეტილა. უკვე XIX საუკუნის დასაწყისისათვის ჩეჩნებს გაუვარდათ განსაკუთრებით მეომარი და იმპერიისათვის საშიში ხალხის სახელი. კავკასიაში რუსეთის ჯარების მთავარსარდალი გენერალი ერმოლოვი ჩეჩნებს „ყველაზე საშიშ ავაზაკებს“ უწოდებდა და ასეთ ბრძანებებს იძლეოდა: რაც შეიძლება „ხშირად შეაწუხეთ ჩეჩნები... შეიპყროთ ადამიანები, საქონელი, ცხენები, გადაუწვიეთ ყანები, თივა. ერთი სიტყვით, მიაყენეთ რაც შეიძლება მეტი ზიანი“. ეს ბრძანებები ზედმიწევნით სრულდებოდა.

მაგრამ დამპყრობელთა სისასტიკე უფრო აძლიერებდა ჩეჩნთა წინააღმდეგობას. 1820-იან წლებში ჩრდილო-აღმოსავლეთ კავკასიაში ახალი გამაერთიანებელი მოძრაობა იწყება, რომლის შედეგადაც დაღესტნისა და ჩეჩნეთის მთებში ჩამოყალიბდა თეოკრატიული სახელმწიფო. 1834 წლიდან მას სათავეში უდგება შამილი – ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწე და მხედართმთავარი.

შამილის ხელმძღვანელობით ჩეჩნები და დაღესტნელები კიდევ 25 წელიწადი იცავდნენ თავის დამოუკიდებლობას რუსეთის იმპერიისაგან. მხოლოდ მრავალჯერადი რიცხობრივი და ტექნიკური უპირატესობის წყალობით და დიდი მსხვერპლის ფასად დაამარცხეს და შეიპყრეს შამილი მეფის ჯარებმა 1859 წელს.

კავკასიის ომის დამთავრების შემდეგ (1864) საშობლო დატო-

ვა და ოსმალეთის იმპერიაში გადასახლდა ასობით ათასი მთიელი, მათ შორის 20 ათასზე მეტი ჩეჩენი.

რუსეთის ხელისუფლებამ ჩეჩენეთის საბოლოოდ დამორჩილების მიზნით, მისი დაბლობი რაიონები კაზაკებით დაასახლა. საკვანძო-სტრატეგიულ პუნქტებში კი ციხესიმაგრეები ააგო და გარნიზონები ჩააყენა. მმართველობა სამხედრო-პოლიციურ ხასიათს ატარებდა, მაგრამ ამან ვერ გატეხა ჩეჩენთა წინააღმდეგობის სული. XIX საუკუნის 60-იან წლებში ბრძოლას განაგრძობენ ცალკეული პარტიზანული ჯგუფები. 1877-1878 წლებში კი ჩეჩენეთი და დაღესტანი დიდმა საერთო-სახალხო აჯანყებამ მოიცვა, რომელიც დაუნდობლად ჩაახშო მეფის ჯარებმა.

ამის შემდეგ ჩეჩენთა ეროვნული წინააღმდეგობა ძირითადად უკვე ცალკეული აბრაგების მოქმედებით იზღუდებოდა, მათგან ყველაზე ცნობილია ზელიმხანი (მოკლეს 1913). ხსოვნა ამ სახალხო შურისმაძიებლებზე მრავალმა სიმღერამ შემოგვინახა.

1917-1920 წლებში რუსეთის რევოლუციისა და სამოქალაქო ომის დროს, ჩეჩენთა ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა მოიპოვა. მის მთიანეთსა და, ნაწილობრივ დაბლობ რაიონებში აღმოცენდა მუსლიმური საამირო შეიხ უზუნ-ჰაჯის მეთაურობით. საამიროს რაზმები აქტიურ წინააღმდეგობას უწევდნენ დენიკინის არმიას, რომელიც ერთიანი და განუყოფელი რუსეთისათვის იბრძოდა.

1920 წელს ჩრდილო კავკასიაში საბჭოთა ხელისუფლებამ გაიმარჯვა.

ადგილობრივი ხალხების ადმინისტრაციულ-სახელმწიფოებრივი მოწყობის პროცესში აქ 1922 წელს შეიქმნა ჩეჩენეთის, 1924 წელს კი – ინგუშეთის ავტონომიური ოლქები. 1934 წელს ისინი გააერთიანეს და ასე ჩამოყალიბდა ჩეჩენთ-ინგუშეთის ავტონომიური ოლქი, რომელმაც 1936 წელს ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი მიიღო.

უნდა ითქვას, რომ საბჭოთა პერიოდში ბევრი რამ გაკეთდა ამ მხარის ეკონომიკური და კულტურული წინსვლისათვის. შეიქმნა ჩეჩენური და ინგუშური დამწერლობა, გაიზარდა ეროვნული ინტელიგენციის ახალი კადრები, განვითარდა ხელოვნებისა და ლიტერატურის სხვადასხვა დარგი: მაგრამ, ამავე დროს ვაინახებმა

სრულიად იწვნიეს ბოლშევიკური რეჟიმის მთელი სისასტიკეც. გასაბჭოების პირველივე წლებიდან ხელისუფლებამ დაიწყო ძველი ინტელიგენციისა და სასულიერო პირთა განადგურება. წითელი არმიის ნაწილები და ჩეკისტთა რაზმები რეიდებს აწყობდნენ სოფლებში მოსახლეობის განიარაღების მიზნით. პასუხად, კვლავ გაძლიერდა პარტიზანულ-აბრაგული მოძრაობა, რომელიც 30-იან წლებში ნამდვილ სახალხო აჯანყებებში გადაიზარდა. აჯანყებულთა წინააღმდეგ იგზავნებოდნენ რევულარული არმიის ნაწილები ავიაციის მხარდაჭერით.

1940 წლისათვის ჩეჩენ-ინგუშეთის მთიანეთის მნიშვნელოვან ნაწილში საბჭოთა ხელისუფლება ფაქტობრივად დაშვობილი იყო. აქ ჩამოყალიბდა დროებითი სახალხო-რევოლუციური მთავრობა. ომის დაწყებამ 1941 წელს აჯანყებულთა პოზიციები განამტკიცა. პასუხად, საბჭოთა სარდლობა ჰაერიდან ბომბავდა მთიელთა სოფლებს. მშვიდობიან მოსახლეობაში დიდი მსხვერპლი იყო.

1944 წლის დასაწყისში, როდესაც ათასობით ჩეჩენი და ინგუშში საბჭოთა არმიის რიგებში იბრძოდა ჰიტლერული გერმანიის წინააღმდეგ, სტალინურმა ხელისუფლებამ მოახდინა მათი ხალხების დეპორტაცია ყაზახეთსა და შუა აზიაში. ყველას, ვინც წინააღმდეგობას უწევდა, ადგილზე სპობდნენ. ეს იყო ყველაზე საშინელი ფურცელი ვაინახების ისტორიაში, რომელსაც დაახლოებით, მათი ნახევარი შეეწირა. ჩეჩენ-ინგუშეთში დარჩნენ მხოლოდ შეიარაღებული მეამბოხეები, რომლებიც მთებს აფარებდნენ თავს და კიდევ ისინი, ვინც მოასწრო მათთან შეერთება. დარჩენილები განაგრძობდნენ თავგანწირულ ბრძოლას საბჭოთა ადმინისტრაციის წინააღმდეგ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ხელისუფლებამ ჩეჩენი და ინგუშში პარტიზანების გასანადგურებლად შინსახკომის რამდენიმე დივიზია გამოყო. 50-იანი წლების შუა ხანებისათვის მეამბოხეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი გაწყვეტილი იყო, მაგრამ უკვე სხვა ეპოქა დგებოდა. სტალინის სიკვიდლის შემდეგ ხრუშჩოვმა მიიღო დეპორტირებულთა დაბრუნებისა და ჩეჩენ-ინგუშეთის ასსრ-ის აღდგენის გადაწყვეტილება, რაც 1957 წელს განხორციელდა. მაგრამ ამის შემდეგაც, მრავალი ცოცხლად დარჩენილი მეამბოხე საბჭოთა ხელისუფლებას არ ენდობოდა, ტყეებში იმალებოდა და განაგრძობდა აბრაგულ ცხოვრებას.

თვით ე. წ. „უძრავობის“ წლებშიც მოსკოვი არ ენდობოდა ჩეჩნებსა და ინგუშებს და ხელს უშლიდა მათ დასახლებას მთებში. სხვა ეროვნული ავტონომიებისაგან განსხვავებით, ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს ხელმძღვანელ პოსტზე – პარტიის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად, როგორც წესი, ინიშნებოდნენ ეთნიკური რუსები. „გარდაქმნამ“ გახადა შესაძლებელი, რომ ამ თანამდებობაზე მოსულიყო პირველი ჩეჩენი.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ ჩეჩნებში კვლავ გამოაღვიძა თავისუფლების სურვილი. 1991 წელს ქვეყნის პირველ პრეზიდენტად არჩეული იქნა ჩეჩენი ხალხის საერთო-ეროვნული კონგრესის თავმჯდომარე, გენერალი ჯოხარ დუდაევი, რომელმაც იმთავითვე აიღო მტკიცე კურსი დამოუკიდებლობისაკენ.

მოსკოვის ხელისუფალნი ვერ ეგუებოდნენ ჩეჩნეთის ფაქტობრივ დამოუკიდებლობას. რამდენიმე უშედეგო ცდის შემდეგ შიგნიდან „აუფეთქებინათ“ ურჩი რესპუბლიკა, გადაწყდა ჩეჩნეთის კვანძის აშკარა ინტერვენციის გზით გადაჭრა. ფედერალურმა არმიამ ბრძანება მიიღო 1994 წ. 11 დეკემბრისათვის დაეწყო ფართომასშტაბიანი სამხედრო აქცია ჩეჩნეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ. ეს მომენტი გახდა იმ ომის დასაწყისი, რომელიც დღეს უკვე ჩეჩნეთის პირველ ომად იწოდება (თუ არ ჩავთვლით ჩეჩნეთ-რუსეთის ომებსა და შეიარაღებულ შეტაკებებს XVIII-XX სს. პირველ ნახევარში).

რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ ძალისმიერი არჩევანის გაკეთებისას, არ გაითვალისწინა ჩეჩნური მენტალიტეტი და ჩეჩნეთ-რუსეთის ურთიერთობათა ისტორიული გამოცდილება, რომელიც მოწმობს, რომ ჩეჩნეთის ძალით დამორჩილება ძნელი და სისხლიანი საქმეა. ჩეჩნებს კი ყველაფერი ახსოვთ: მეფის გენერლებისა და წითელი დამსჯელების მხეცობები, საშინელი სტალინური დეპორტაცია. ორასწლიანმა გენოციდმა გააკაჟა მათი ხასიათი და მიაჩვია ისინი წინააღმდეგობის გაწევას ყველაზე არახელსაყრელ პირობებშიც. ამიტომ, როდესაც რუსეთის ჯავშანსატანკო კოლონები გროზნოსაკენ დაიძრნენ „კონსტიტუციური წესრიგის აღსადგენად“, ხოლო საბრძოლო ავიაციამ მშვიდობიანი დასახლებული პუნქტების დანგრევა დაიწყო, იარაღს ხელი მოჰკიდეს პოლიტიკისაგან ძალზე შორს მყოფმა ადამიანებმაც.

სამხედრო მოქმედებების პირველმავე დღეებმა აჩვენა, რომ ნახევარსაუკუნოვან მშვიდობიან ცხოვრებას ჩეჩენთა საბრძოლო თვისებები არ შეუცვლია. ჩეჩნური რაზმები წარმატებით უხამებდნენ ერთმანეთს რეგულარული ჯარების მოქმედების მეთოდებსა და პარტიზანულ ტაქტიკას. ომის შემდგომმა მსვლელობამ აჩვენა, რომ რუსეთის არმია მანცადამანც ვერ შეეწყო მოწინააღმდეგის მოქმედების ასეთ ფორმებს.

ჩეჩნეთის პირველი ომი, რომელმაც ათეულობით ათასი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა (მათ შორის 95% მშვიდობიანი მოსახლეობის წარმომადგენელი იყო), გაგრძელდა 1996 წ. აგვისტომდე, როდესაც დაღესტნის ქალაქ ხასავიურთში ხელი მოეწერა შეთანხმებას ცეცხლის შეწყვეტის თაობაზე. შემდეგ რუსულ-ჩეჩნური მოლაპარაკებების შედეგად ჩეჩნეთიდან გაყვანილ იქნა რუსეთის ჯარები, რესპუბლიკის პოლიტიკური სტატუსის შესახებ კი მხარეები სანახევრო გადაწყვეტილებაზე შეჩერდნენ: რუსეთი იურიდიულად არ ცნობდა ჩეჩნეთის დამოუკიდებლობას, მაგრამ ფაქტობრივად ეთანხმებოდა მას. საბოლოოდ ჩეჩნეთის რესპუბლიკის სტატუსი უნდა გადაწყვეტილიყო 5 წლის შემდეგ, ე. ი. 2001 წელს.

1997 წ. ჩეჩნეთის რესპუბლიკაში საპრეზიდენტო არჩევნები ჩატარდა, რომლებშიც გაიმარჯვა ასლან მასხადოვმა (ჯ. დულაევი დაიღუპა 1996 წ. აპრილში რუსული მართული რაკეტის აფეთქებისაგან). შემდეგი პერიოდის მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო მასხადოვის შეხვედრა რუსეთის პრეზიდენტ ბ. ელცინთან 1997 წ. 12 მაისს, რომლის დროსაც ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას მშვიდობისა და ურთიერთობის პრინციპების შესახებ რუსეთის ფედერაციასა და ჩეჩნეთის რესპუბლიკას შორის. მხარეებმა ოფიციალურად განაცხადეს უარი საკამათო საკითხების გამო ძალის გამოყენებაზე და გამოთქვეს სურვილი ურთიერთობები აეგოთ საერთაშორისო სამართლის ნორმებისა და პრინციპების მიხედვით. მიღებულ დოკუმენტში ხაზგასმული იყო, რომ ხელშეკრულება წარმოადგენს შემდგომი ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების საფუძველს ურთიერთობათა მთელ კომპლექსში.

რუსეთსა და ჩეჩნეთს შორის შედარებითი დათბობა დიდხანს არ გაგრძელდებულა. 1999 წ. მოსკოვმა ტერორიზმთან ბრძოლის სა-

ბაბით ცალმხრივად დაარღვია 1996-1997 წწ. ხელშეკრულებები და ჩეჩნეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ ახალი სამხედრო ლაშქრობა წამოიწყო. 1999 წ. 1 ოქტომბერს დაიწყო ჩეჩნეთის მეორე ომი, რომელსაც ოფიციალურმა მოსკოვმა „ანტიტერორისტული ოპერაცია“ უწოდა.

ამ ევფემიზმის ქვეშ, სავსებით ცხადია, იმალება ჩეჩნების დამარცხების ახალი ცდა, რათა ჩეჩნეთის რესპუბლიკა რუსეთის შემადგენლობაში დარჩეს. ამიტომ მეორე ომი კიდევ უფრო დაუნდობელ და დამანგრეველ ხასიათს ატარებს. მისი მსხვერპლის რაოდენობამ, მიმომხილვეთა აზრით, უკვე გადააჭარბა პირველი კამპანიის დროს დაღუპულთა რიცხვს, ისევე, როგორც ჯარების სისასტიკემ მშვიდობიანი მოსახლეობის მიმართ. განსაკუთრებით სამწუხაროა, რომ ყოველივე ეს ხდება ჩვენს დროში, როცა მსოფლიოში, ისე როგორც არასდროს, პრიორიტეტი ენიჭება ადამიანურობის პრინციპს, უმცირესობათა დაცვას, ეროვნული პრობლემების გადაწყვეტას პოლიტიკური ხერხებით. საერთაშორისო ორგანიზაციებმა, მიუხედავად მათი ცდებისა შეეჩერებინათ ომი, მაინცდამაინც შესამჩნევ შედეგს ვერ მიაღწიეს. შესაძლოა, ვიღაცას კიდევაც აწყობს, რომ რუსეთი ჩეჩნეთით იყოს დაკავებული და ხარჯავდეს იქ თავის ძალებს. კავკასიაში პერმანენტული ომი ხომ ქვეყანას იმავე უფსკრულისაკენ უბიძგებს, რომელშიც საბჭოთა კავშირი ჩაიშალა.

ბიორგი ანჩაბაძე

21 ივლისი 1996 წ. – აგვისტო 2001 წელი

ПРЕДИСЛОВИЕ КО ВТОРОМУ ИЗДАНИЮ

Впервые “Чеченский фольклор” мы издали в 1996 году, во время Первой российско-чеченской войны. Этим скромным сборником мы желали выразить сочувствие чеченскому народу, а также протест против неопишуемого варварства, жертвой которого стали свыше ста тысяч граждан Чечни, т.е. больше чем одна десятая часть столь малочисленного народа, испытавшего за свою историю тяжелейшие удары судьбы.

Мы не могли представить, что продлившийся два года произвол на чеченской земле, который в то время называли “установлением конституционного порядка”, вскоре, в частности в 2000 году, начнется снова и примет еще более страшную форму, на этот раз под названием “антитеррористической операции”!

Вторая российско-чеченская война длится уже третий год. Она стала кровавым мостом между XX и XXI веками, II и III тысячелетиями, старым и новым, поставив роковой вопрос: куда идет человечество, что ждет Россию, всех нас, допустивших это беспрецедентное преступление перед человечеством?

Разумеется, постановка этого вопроса имеет смысл лишь в том случае, если современное человечество не отказалось от веры в то, что основой существования мира является высший нравственный принцип, к которому должен стремиться образ жизни человека, если мы хотим сохранить человеческое лицо и хоть как-то приблизиться к мирному, плодотворному сосуще-

ствованию, потенция которого принципиально заложена в человечестве. Без такого же стремления все “мирные” мероприятия и профилактические начинания будут бесплодными. Но гораздо хуже неприкрытого отрицания этого высшего нравственного принципа являются фарисейство и лицемерие, демагогия, которая даже не моргнув глазом называет зло добром, безнравственность – нравственностью, утверждая тем самым массовую шизофрению, выражающуюся в полном смещении нравственных измерений и в неадекватности восприятия действительности, когда все больше и больше людей начинают утверждать, что белое является черным, в данном случае: что будто бы Россия в крошечной Чечне действительно борется с террористами и поэтому истребила почти треть чеченского народа, еще больше людей сделала калеками, сделала больным весь народ и уничтожила все жизненное пространство этого прекрасного края, сделала его непригодным для жизни как человека, так и животных и птиц. И эпохальной, главной проблемой является как раз то, что признаки этой массовой шизофрении видны не только в России, но и в других странах, частично и в Грузии и, что особенно горестно, и на демократическом Западе, существенная часть средств массовой информации которого повторяет как попугай информационные стереотипы официальной России.

Российско-чеченская война особо выявила масштабы морального кризиса современного человечества, признаки всеобщей эмоциональной смерти, когда жалость, сострадание по отношению к мучающимся, обреченным столь ослабевают, что мы уже имеем дело с тотальностью зомбированных людей и общества, с народом-зомби и, в конечном счете, с человечеством-монстром.

Если не эти признаки, чем иным можно объяснить это бес-

конечное насилие, этот нескончаемый государственный садизм к малочисленному, оставленному всеми народу? Народу, который, несмотря на жестокую судьбу, смог донести с древнейших времен по сегодняшний день свою национальную самобытность, традиции и язык! Неужели только тем, что в этом народе, как и в любом другом, существуют криминальные элементы, будь то террористы или обыкновенные бандиты?!

Эта невиданная несправедливость по отношению к чеченскому народу, которая не в последнюю очередь стала возможной из-за неадекватного и непоследовательного нравственного реагирования на нее Запада, невольно выдала санкцию любому насилию и необузданности во всем мире. И главное – выдала особую санкцию демагогии на то, чтобы назвать войну, ведущуюся в политических, военных, экономических и т.п. целях, такое наказание всего народа, которое не пришло бы на ум даже Сталину, “антитеррористической операцией”, т.к., как известно, мы, люди, живем в таком измерении, в котором импульсы и мысли распространяются так же свободно, как вирусы.

И поэтому после российско-чеченской войны нас не должны удивлять никакое масштабное насилие, новые, неизвестные ранее волны ненависти и агрессии. Несчастье, обрушившееся на Америку 11 сентября 2001 год, вакханалию сумасшествия и жестокости со стороны последовательных, идейных террористов мы видим тоже в этом аспекте. Более 4 тысяч невинных жертв дали Америке право начать войну против всего Афганистана. Бесчисленное же множество замученных, растоптанных, лишенных достоинства жизней, смерть более 200 тыс. чеченских женщин, детей, подростков, стариков, фильтрационные лагеря не заслужили даже то, чтобы этот ад не назывался бы “антитеррористической операцией”. Неужели демократическим миром кавказцы рассматриваются не как люди?

Немецкому мыслителю Теодору Адорно принадлежат слова: “После Хиросимы и Нагасаки писать лирические стихотворения уже нельзя”. Тем самым он зафиксировал начало новой эпохи, эпохи, принесшей зло невиданного ранее масштаба, неслыханно возросшие возможности насилия, когда появились средства массового уничтожения людей. А это означает, что традиционная поэзия, лирика стала анахронизмом, и не только в том смысле, что после кошмарного уничтожения бесчисленного количества людей стало неудобным рифмование личных невзгод лирического “я” или, например, восторги красотами природы, когда она неизлечимо отравлена и т.п., но и потому, что произошли всеобщая лингвистическая смерть, паралич языка, когда этот последний уже не может выразить специфику происшедшего, так как до этого его максимально эмоциональные слова в течение веков употреблялись по отношению ужасов гораздо меньшего масштаба. “Ужас”, “мучения”, “несчастье”, “боль” традиционного языка, традиционной лирики как будто действительно устарели, когда речь идет об Заксенхаузене и Бухенвальде, советских застенках, Хиросиме и Нагасаки и т.п., уже не могут обеспечить точность и информативность. А сейчас беспомощность языка возросла до крайности – “Грозный”, “Самашки”, “Комсомольское”, “Чечня” уже стали символами, памятниками той действительности, в которой язык постарел, обессилел из-за безграничных ужасов и он взял направление на апокалиптическое молчание.

Это я чувствую в своей душе. Чеченская война убила, отняла у меня язык: я уже не знаю, с чего начать, что и как сказать в этом океане лжи, несправедливости, зла, в котором мы оказались. И такое состояние подобно крикам во сне, когда вопли раздирают тело, но голоса не слышно.

Мысленным взором вижу стеклянный взгляд и каменное

молчание тысяч чеченских детей и женщин – эмоциональную смерть, смерть языка, смерть надежды...

В предисловии к первому изданию “Чеченского фольклора” я писала, что о художественной стороне, поэтических особенностях древнего чеченского устного народного творчества буду говорить в другое, мирное время, теперь же снова приходится говорить о войне, так как свирепствует война и гибнут люди. Там же вспоминала древнейший северокавказский народ – убыхов, чей язык уже попал не так давно, в список мертвых языков, т.к. этот народ в XIX веке был уничтожен в российско-кавказской войне, а часть его переселилась в Турцию и постепенно исчезла.

К несчастью, и в предисловии ко второму изданию “Чеченского фольклора” мне приходится говорить о войне, о второй войне и от имени моих друзей и сотрудников я снова говорю чеченскому народу: склоняем голову перед вашими страданиями.

Силу же опять должны искать в себе, в своей душе, в своих достойных традициях, в духовном наследии, завещанном нам предками, в непоколебимой вере в высшее нравственное существо, в его правду, для того, чтобы развиться, приблизиться к знаниям, и, в конце концов, – не сегодня, так завтра утвердить на измученной земле Кавказа справедливую, гуманную, светлую жизнь. Нет иного пути, нет иной силы, кроме той, которая в нас.

Существуют религиозные понятия: “дети Господа”, “народ Господа”. Сегодня в этом народе не подразумевается какой-то определенный этнос – “народ Господа” рассеян во всем человечестве, он состоит из тех людей, из “детей Господа”, чьи сердца открыты для боли любого человека. Дети Господа являются те, кто еще сохранил милосердие, у кого никакая демаго-

гия не сможет выбить моральные ориентиры, те, кого никакая современная политическая терминология и нечеловеческая софистика не смогут принудить согласиться с насилием, воровством, бесстыдством и бессмысленностью... Никто не способен помешать нам быть частью “народа Господа”, состоящего из представителей всех наций, который – рассеянный по всей земле – един, если даже составляющие его люди не знают друг друга. Это – главный народ. И главное – принадлежать ему.

Дорогие чеченские сестры и братья, дети, матери и отцы, примите наши скромные подарки: “Чеченский фольклор” (на грузинском и русском языках), научное исследование “Вайнахи” (на английском и русском языках) и книгу для чеченских детей “Солнце – мать моя” (на чеченском, грузинском и русском языках). В этих книгах запечатлелась ваша, необходимая человечеству, прекрасная душа, которой не суждена смерть.

НАИРА ГЕЛАШВИЛИ

Март 2002 года

КРАТКИЕ СВЕДЕНИЯ О ЧЕЧНЕ И ЧЕЧЕНЦАХ

Чеченцы и наиболее близкородственный им народ ингуши – потомки древнейших обитателей Кавказа. По переписи 1989 года, когда Чечня и Ингушетия составляли единую автономную республику, в ней проживало 1,279 тыс. человек: из них 735 тысяч чеченцев и 164 тыс. ингушей. В целом же в Советском Союзе в то время насчитывалось 957 тыс. чеченцев и 237 тыс. ингушей. Кроме того, несколько десятков тысяч чеченцев проживает в странах Ближнего Востока – Турции, Иордании, Ираке и др.

У чеченцев и ингушей фактически один разговорный язык (с разницей на уровне диалектов), принадлежащий к нахской (вайнахской) группе иберо-кавказской семьи языков. На его основе с 20-х годов XX века развиваются два литературных языка – чеченский и ингушский.

Этнонимы чеченец и ингуш распространились с XVIII-XIX веков, со времен утверждения России на Кавказе. Самоназвание же чеченцев – ночхо, а ингушей – гьалгьай. Существует также введенный научным путем термин – вайнах, относящийся как к чеченцам, так и ингушам.

Первые сведения о чечено-ингушских (вайнахских) племенах относятся к античности и раннему средневековью. В древнегреческих, армянских, грузинских и восточных письменных исторических источниках они упоминаются под разными названиями: гаргарей, нахчаматьяне, кавкасиане, дурдзуки, кусты и др. Эти племена населяли в основном горы и предгорья Чечено-Ингушетии, хотя во время нашествий кочевников (скифов, сарматов, гуннов, монголов) они покидали плоскость и концентрировались только в горах.

Тесные связи имели чечено-ингушские племена с Грузией. В средневековом своде грузинских летописей «Картлис цховреба» сообщается, что первый царь Восточной Грузии (Иберии) Фарнаваз (конец IV века до н. э.) был женат на женщине из племени дурдзуков.

Особенно интенсивными становятся грузино-вайнахские взаимоотношения в XII – нач. XIII века, когда из Грузии на территорию Чечено-Ингушетии проникает христианство, строятся церкви, вайнахские отряды принимают участие в войнах Грузии и т.д. Однако христианство не пустило глубокие корни в Чечено-Ингушетии, ведущую роль здесь продолжали играть языческие верования. А с конца XVI века начинает распространяться ислам, который в первой половине XIX века становится господствующей религией.

Феодалные отношения у вайнахов зарождаются в XVI веке, но этот процесс был замедлен в условиях жизни в горах. В большой степени сохранились пережитки первобытнообщинного строя. Население делилось на роды (тейпы) и общины, объединявшие несколько родов. Основным занятием было земледелие и животноводство, а ремесла были развиты в меньшей степени. К этому периоду относится и «каменная летопись» страны вайнахов – башни и крепости горного региона.

В XVI веке в северной части современной Чечни появляются первые русские поселения: казачьи городки и царские крепости. В этот период между чеченцами и русскими царят добрососедские, торгово-хозяйственные взаимоотношения, возникают родственные связи. Многие горцы служили в русских крепостях и селились вокруг них.

Ухудшение русско-чеченских взаимоотношений начинается примерно с 70-х годов XVIII века, когда Российская империя, укрепившись в Предкавказье, в Азово-Каспийском междуморье, начинает планомерное наступление на вольные народы Северного Кавказа с целью их покорения. Горцы оказывали отчаянное сопротивление. Начинается многолетняя вооруженная борьба, во-

шедшая в историю под названием Кавказской войны. Главными участниками ее со стороны горцев были чеченцы, население Западного Дагестана и народы адыго-абхазской ветви.

Начало Кавказской войны датируют по-разному, в основном в пределах первой четверти XIX века, но, по нашему мнению, началом ее следует считать 1785 год, когда в Чечне вспыхнуло мощное антиколониальное движение, возглавляемое шейхом Мансуром.

Мансору первому удалось объединить различные горские племена под лозунгом борьбы за свободу и нанести серьезное поражение царским войскам. И хотя в 1791 году русским удалось захватить в плен Мансура, сопротивление чеченцев не прекратилось. К началу XIX века они уже приобрели славу особо воинственных и непокорных. Командующий русскими войсками на Кавказе генерал Ермолов с позиции царского военачальника называл чеченцев «опаснейшими злодеями». Своим подчиненным главнокомандующий приказывал: «Почаще тревожить чеченцев... схватывать людей, скот, лошадей, сжигать хлеб, сено, одним словом, наносить им сколь возможно более вреда». Приказы эти усердно исполнялись.

Однако жестокость завоевателей еще больше усиливала сопротивление чеченцев. В 20-е годы XIX века на северо-восточном Кавказе начинается новое объединительное движение, в результате которого в горах Дагестана и Чечни образовалось государство – имапат.

С 1834 года его возглавил Шамиль, талантливый государственный деятель и полководец. Под его предводительством чеченцы и дагестанцы еще 25 лет отстаивали свою независимость в борьбе с Российской империей. Лишь благодаря подавляющему численному превосходству и ценой огромных потерь удалось царской армии победить и взять в плен Шамиля в 1859 году.

После окончания Кавказкой войны (1864 г.) покинули родину и переселились в Османскую империю сотни тысяч горцев, не желавших примириться с господством царской администрации.

Российское правительство для того, чтобы держать чеченцев в повиновении, заселило низменность Чечни казаками, а в стратегических узловых пунктах построило крепости и поставило гарнизоны. Началась эпоха тяжелого колониального ига. Управление носило военно-полицейский характер.

Но и это не сломило дух сопротивления чеченцев. В 60-е годы XIX столетия борьбу продолжают вести отдельные партизанские отряды, а в 1877-78 годах Чечню и Дагестан охватило мощное общенародное восстание, которое было жестоко подавлено царскими войсками.

После этого национальное сопротивление чеченцев в основном уже ограничивалось действиями отдельных абреков. Наиболее известен среди них Зелимхан (убит в 1913 году). Память об этих народных мстителях сохранилась во многих песнях.

В 1917-1920 годах во время российской революции и гражданской войны Чечня фактически добилась независимости. В ее горных и, частично, низменных районах образовался мусульманский эмират, возглавляемый шейхом Узун-Хаджи. Отряды эмирата оказывали активное сопротивление армии Деникина, борющейся за единую и неделимую Россию.

В 1920 году на Северном Кавказе победила советская власть. В процессе административно-государственного устройства местных народов в 1922 году была создана Чеченская, а в 1934 Ингушская автономная область. В 1934 году их объединили, и таким образом, возникла Чечено-Ингушская автономная область, в 1934 году получившая статус автономной республики.

Следует отметить, что за период существования советской власти немало было сделано для культурного и экономического развития края. В частности, были созданы чеченская и ингушская письменности, выросли новые кадры национальной интеллигенции, получили развитие различные виды искусства и литературы. Но вместе с тем, вайнахи сполна испытали на себе всю жестокость большевистского режима. С первых же лет власти начали уничтожать старую интеллигенцию и духовенство. Подразделе-

ния Красной Армии и ГПУ проводили рейды в селениях с целью разоружения населения. В ответ на это вновь усиливается партизанско-абреческое движение, которое с 30-х годов перерастает в настоящие народные восстания. Против повстанцев направлялись части регулярной армии при поддержке авиации.

К 1940 году в значительной части горных районов Чечено-Ингушетии советская власть была фактически свергнута. Там образовалось временное народно-революционное правительство. Начало войны в 1941 году укрепило позиции повстанцев. Советское командование в ответ подвергало горные села жестоким бомбардировкам с воздуха. Среди мирного населения были большие жертвы.

В начале 1944 года, когда тысячи чеченцев и ингушей сражались в рядах Советской Армии против гитлеровской Германии, сталинское правительство произвело депортацию этих народов в Казахстан и Среднюю Азию. Каждого, кто оказывал сопротивление, уничтожали на месте. Это была самая страшная страница в истории вайнахов, жертвой которой стала примерно половина их. В Чечено-Ингушетии остались лишь вооруженные повстанцы, скрывавшиеся в горах, и те, кто сумел к ним присоединиться. Они продолжали самоотверженную борьбу против советской администрации.

После Второй мировой войны для уничтожения чеченских и ингушских партизан было выделено несколько дивизий НКВД. К середине 50-х годов значительная часть повстанцев была уничтожена. Но уже наступала другая эпоха. После смерти Сталина Хрущевым было принято решение о возвращении депортированных и восстановлении Чечено-Ингушской АССР, что и было осуществлено в 1957 году, но и после этого многие оставшиеся в живых повстанцы не верили советской власти и, скрываясь в лесах, продолжали абреческую жизнь. Даже в период т.н. застоя Москва не доверяла чеченцам и ингушам и препятствовала их расселению в горах. В отличие от других национальных автономий Северного Кавказа, на высший руководящий пост Чечено-Ингушетии, пер-

вого секретаря обкома КПСС, как правило, назначались этнические русские.

С распадом Советского Союза у чеченцев вновь усилилось стремление к свободе. В 1991 году первым президентом Чечни был избран председатель исполкома Общенационального конгресса чеченского народа, генерал Джохар Дудаев, с начала же своего президентства взявший твердый курс на достижение независимости.

Ингушетия, в отличие от Чечни, не ставила вопроса о выходе из состава России. В 1992 году была образована Ингушская республика в составе Российской Федерации.

Москва не могла примириться с фактической независимостью Чеченской республики. После нескольких неудачных попыток «взорвать» изнутри непокорную республику было решено разрубить чеченский узел силовым путем. Федеральная армия получила приказ начать 11 декабря 1994 года широкомасштабную военную акцию против Чеченской республики. Это стало началом войны, которая сегодня именуется уже Первой Чеченской войной (если не считать русско-чеченских войн и вооруженных столкновений XVIII в.).

Военно-политическое руководство России, делая ставку на силовое решение, явно рассчитывало на огромное материально-техническое и численное превосходство федеральных войск. Однако, при этом совершенно не был учтен менталитет чеченцев, а также исторический опыт российско-чеченских отношений, показывающий, что «усмирение» Чечни силой оружия – дело долгое и кровавое. Чеченцы же помнили все: и зверства царских генералов, и красных карателей, и страшную сталинскую депортацию. Периодически повторяемый геноцид закалил их характер и приучил оказывать отпор даже в самых, казалось бы, невыгодных условиях. Поэтому, когда российские бронетанковые колонны двинулись на Грозный восстанавливать «конституционный порядок», а боевая авиация стала громить мирные населенные пункты, за оружие взялись даже очень далекие от политики люди.

Первые же недели боевых действий показали, что военные качества чеченцев не изменились за полувековой период мирной жизни. Чеченские отряды умело сочетали методы действий регулярных войск и партизанских формирований. Дальнейший ход войны показал, что российская армия не сумела полностью приспособиться к таким комбинированным формам действия.

Первая Чеченская война, в которой погибли десятки тысяч людей (причем, до 95% составляли представители мирного населения), длилась до августа 1996 года, когда в городе Хасавюрте (Дагестан) была достигнута договоренность о прекращении огня. В результате дальнейших российско-чеченских переговоров российские войска были выведены из Чечни, а в отношении политического статуса республики стороны остановились на половинчатом решении: Россия де-юре не признавала независимость Чечни, но на деле соглашалась с ее самостоятельным существованием. Окончательно статус Чеченской республики должен был быть определен через пять лет, т.е. в 2001 году.

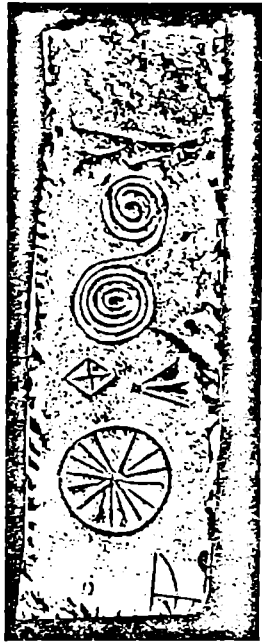
В январе 1997 года в Чеченской республике состоялись президентские выборы, на которых победу одержал Аслан Масхадов. (Джохар Дудаев погиб в апреле 1996 года в результате целенаправленного удара российской ракеты). Значимым событием последующего периода стала встреча Масхадова с президентом Б. Ельциным 12 мая 1997 года, на которой был заключен договор о мире и принципах взаимоотношений между Российской Федерацией и Чеченской республикой. Стороны официально декларировали отказ от применения силы при решении спорных вопросов и желание строить свои отношения в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права. В принятом документе подчеркивалось, что договор является основой для заключения дальнейших договоров и соглашений по всему комплексу взаимоотношений.

Однако «оттепель» в российско-чеченских отношениях длилась недолго. В 1999 году Москва, под предлогом борьбы с терроризмом, в одностороннем порядке денонсировала договоры 1996-

1997 годов и начала новый военный поход против Чеченской республики. Так 1 октября 1999 года началась Вторая Чеченская война, которую официальная Москва назвала «антитеррористической операцией».

За этим эвфемизмом, совершенно очевидно, кроется новая попытка разбить чеченцев и силой удержать Чечню в составе России. Поэтому вторая война носит еще более беспощадный и разрушительный характер. Количество ее жертв, по мнению обозревателей, уже затмило число погибших в 1-й компании, как и жестокость, проявляемая войсками к мирному населению. Особенно прискорбно, что это происходит в наши дни, когда в мире, как никогда прежде, приоритет отдается принципу человечности, защите прав меньшинств и политическому решению национальных проблем. Международные организации, несмотря на свои старания остановить войну, пока не особенно преуспели в этом. Возможно, кому-то даже выгодно, чтобы Россия была скована Чечней и растрчивала свои силы. Ведь перманентная война на Кавказе подталкивает страну к той же пропасти, в которой разбился Советский Союз.

ГЕОРГИЙ АНЧАБАДЗЕ
21 июля 1996 – август 2001 г.

პოეზია

* * *

იმ ღამეს ვიშვით, როცა ლექვებს ყრიდა ძუ მგელი,
დილით დაგვარქვეს სახელები ლომის ღრიალში,
მთის არწივების საბუღარში გვზრდიდნენ დედები,
ხოლო მამები გვასწავლიდნენ ხართა მოთოკვას.

ამ მიწა-წყლისთვის, მამულისთვის გვზარდეს დედებმა,
და განსაცდელში ჩვენს სამშობლოს მტკიცედ დავიცავთ,
მთის თავისუფალ არწივებთან ერთად დაგზრდილვართ,
სიძნელები ღირსეულად დაგვიძლევია.

ეს გრანიტის კლდე ტყვიასავით დადნება უმაღლ,
ვიდრე ბრძოლაში დაკარგავდეთ კაცურ ღირსებას,
უმაღლ გასკდება დედამიწა მზის სიმხურვალით,
ვიდრე მიწაში ჩავიდოდეთ სულგაყიდულნი.

ქედს არ მოვიხრით არასოდეს არვის წინაშე,
ჩვენ ერთი გზა გვაქვს: სიკვდილი ან თავისუფლება!
ჭრილობებს დები სიმღერებით მოგვიშუშებენ,
ხოლო სატრფონი აღგვანთებენ ისევე საომრად.

ზის ფესვებს დავღრღნით, შიმშილმა თუ შემოგვიტია,
ცვარ-ნამს შევსრუტავთ, წყურვილმა თუ დაგვრია ხელი,
იმ ღამეს ვიშვით, როცა ლექვებს ყრიდა ძუ მგელი,
უფალს, ჩვენს მოდგმას, ჩვენს მიწა-წყალს ვემსახურებით!

* * *

ღამეს გაჰყმუის ბეჭობიდან ეული მგელი,
იყმუველე, მგელო, მუხლმაგარო, მიდი, იყმუველე!

მე გისმენ, გისმენ და გაყურადებ,
რადგან მგონია, შენც ჩემს დღეში ხარ.

ჯერ გავიფიქრე – იმ მუხლმაგარ მგელს,
ალბათ, შიმშილი აყბუვლებს-მეთქი,
არადა, თურმე თავის ხროვას ჩამორჩენია.
ძნელი ყოფილა, ბიჭებო, ძნელი,
ტოლ-სწორებსა და ძმებს რომ მოსწყდები.

დათვი ბლუოდა ლელიანში ჩახეტებული,
იბღუვლე, დათვო, ბრაზიანო, მიდი, იბღუვლე!
მე გისმენ, გისმენ და გაყურადებ,
რადგან მგონია, შენც ჩემს დღეში ხარ.

ჯერ გავიფიქრე – იმ მძვინვარე დათვს,
ალბათ, სიცივე აბაბანებს, აბღუვლებს-მეთქი.
არადა, თურმე ბერო-ბუნაგი
აუოხრეს და გაუნადგურეს.

ეჰ, ბიჭებო, რისთვის ნატრობთ ხანგრძლივ სიცოცხლეს,
ყველაზე უფრო ხნიერიც ხომ ას წელს ვერ ცოცხლობს!

* * *

ჰეი, ბიჭებო, ნუმც დავხოცილვართ
ერთმანეთის ნლობდაკარგულნი,
ჰეი, ბიჭებო, ნუმც დავხოცილვართ
ერთმანეთის სიყვარულდაკარგულნი.
მშობლებს ნუმც გასჩენიათ ვაჟი უღირსებო
და თუ გაუჩნდათ, გაზრდა არ ეღირსოს,
მშობლებს ნუმც გასჩენიათ უნდო ვაჟიშვილი
და თუ გაუჩნდათ, შუადღემდე ნუმც უცოცხლია!

მთის ფერდობებზე
ქარბუქი ავარდა,
ეხებში შერეკა
ფერწმინდა ნადირი.

ნადირს გააფრთხობს
ტყაეჭრელი ვეფხვი:
— ჭიუხის ეხში
ბოკერები მყავსო!

სვავ-ორბებს აფრთხობს
ლეგა შევარდენი:
— მწვერვალზე ბუდეში
მართვენი მყავსო.

ჩვენ კი, ჯიგიტებს,
გვემუქრება მოსკოვის მეფე:
— დიდი რუსეთის
მბრძანებელი ვარო!

პატრონიმც ნუ მოგიკედება,
მზიურო სამშობლოვ,
უცხომ ვერავინ მოგიხმაროს
თავის ნებაზე!

ერთი ანგელოზია
უფრთოდ შობილი:
— ღმერთმა ფრთა რომ მიბოძოს,
გაეფრინდებოდიო!

ერთიც ვარსკვლავია,
უშუქოდ შობილი:
— ღმერთმა შუქი რომ მიბოძოს,
გაებრწყინდებოდიო!

სულ იმათ არა ჰგავს
ჩვენი გულები!
– ღმერთმა უნარი რომ მოგვცეს,
ვიბრძოლებდითო!

პატრონიმც ნუ მოგიკვდება,
მზიურო სამშობლოვ!
უცხომ ვერავენ მოგიხმაროს
თავის ნებაზე!

როგორაც თაფლი
ჩაბინდული მინაქრის თეფშზე,
ასე ტკბილი ხარ,
მზიურო სამშობლოვ.

ღვიძლი რომ მწარდება
შიგანის აქნისას ნაღველგადასხმული,
ასე გამიმწარდი,
მზიურო სამშობლოვ!

* * *

აგრემც მოგიკვდეს ჩემი თავი,
ტკბილო სამშობლოვ,
განა ვინ გაძლა შენი ტრფობით,
ვინ მოგისურვილა?!

აჰა, გალალდი,
ჩემო დუშმანო!
მე კი შეერჩები სიკვდილამდე
ამ ტიალ ციმბირს.

დედა მყავს
მშობლიურ სოფელში,

დედას დავაეციწყდები,
როცა ჩემს საფლავს ბალახი დაფარავს.

მამა მყავს
მშობლიურ სოფელში,
მამას დავაეციწყდები,
როცა საფლავზე ქვას დამადებენ.

ძმა დამრჩა
მშობლიურ სოფელში,
ძმა ვერ დამივიწყებს,
ვიდრე გვერდით არ მომიწვება.

დაე, ლურჯი ცა,
თავზე რომ გვახურავს,
ყვითელ ოქროდ იქცეს და
ვისაც უნდა, მისი იყოს.

მე კი, ნეტავ, სატრფოსათვის
თვალი შემავლებინა.

დაე, ეს შავი მიწა
ჩვენს ფერხთ ქვეშ რომ ვხედავთ,
თეთრ ვერცხლად გადაიქცეს
და ვისაც უნდა, მისი იყოს.

მე კი, ნეტავ, ძმასთან ერთად,
ერთი სადმე გამეველო.

წინ მაღალი მთა რომ ჩანს,
წითელ სპილენძად იქცეს,
და ვისაც უნდა,
მისი იყოს.

მე კი, ნეტავ, თუნდაც ერთხელ
მეგობართან მასაუბრა.

ნეტავ, არ გაგეჩინე,
შშობელო დედავ!
ნეტავ, სულ არ მენახა
ეს მზიანი ქვეყანა!

ჩორას სევდიანი სიმღერა

წერილ წელზე
შემორტყმული ტყავის ქამარი,
გარსაკრით შეცვალეო, –
მეფის მთავრობამ!

ტანზე მორგებული
მაუდის ჩოხა,
კაბა-ჯუბით შეცვალეო, –
მეფის მთავრობამ!

კრაველის ქუდი,
თავზე რომ მეხურა,
ჩაჩით შეცვალეო, –
მეფის მთავრობამ!

მამაპაპეული
ფოლადის იარაღი,
ჯოხზე გაცვალეო, –
მეფის მთავრობამ!

ცხენს რომ შეეზარდე,
ცხენიდან გადმოდი და
ქვეითად გამწესდიო, –
მეფის მთავრობამ!

ჩემი ძმების მკვლელებს,
იმ ღვთის მოძულეებს,
დაემონე და დაშოშმინდიო, –
მეფის მთავრობამ!

იმათთან მოისვენე
საერთო ბაგაში,
ერთი გობიდან თქელიფეთო, –
მეფის მთავრობამ!

მამაჩემმა – არამიო!
რომ ამიკრძალა,
ღორი ჭამეო! –
მეფის მთავრობამ!

* * *

მინდორზე ალამს რომ ააფრიალებ
და ჯარს ააზვირთებ, შამილ,¹
ლაშქარს რომ წაუძღვები
და ბედაურს ათამაშებ, შამილ.

თუ იპყრობ, დააპყრობინე
ეს ვრცელი ბაღნარები,
თუ არადა, ნუ ტანჯავ
ამ ჩიჩენ ბიჭებს!

ბიჭებს გულში ჩაეარდნიათ
თავმრგვალი კოშკი,
კოშკის ფანჯარასთან
შვიდი ძმის და ღვას.

რჩეულის ხვედრიაო,
გაგვიგონია,

მის მოსაპოვებლად გავეშადლოთ,
ეპი, ჩეჩენო ბიჭებო!

დის ნატირალი კმაზი

დაი მოგიკვდეს,
ენაწართმეულო,
ტანგაციებულო,
ნათელ თვალებში ნათელჩამქრალლო!
გულშეწუხებული, ცრემლად ქცეული
დაი მოგიკვდეს!
იქნებ დილამდე გასტანოს-მეთქი,
იქნებ საღამომდე გასტანოს-მეთქი,
დილის საქმეს შუადღეს ვაკეთებდი,
შუადღისას კი – საღამოს ჟამზე.
ცხელი საჭმელი მიცივლებოდა
შენს მოლოდინში,
დაი მოგიკვდეს!
ამ ქვეყნად, სადაც შენ იარებოდი,
როგორღა ვიარო,
დაი მოგიკვდეს!
ქვითინით უნდა ვიარო,
უშენოდ დარჩენილ ქვეყნიერებაზე,
დაი მოგიკვდეს!

* * *

ხომ მაგარია რკინა-ფოლადი,
მაგრამ აღნობს ცისფერი ალი,
შენ კი რისგან ხარ ნაჭედი, გულო,
ასე მაგარი?!

როცა წყარონი ყინულად იქცნენ,
კენწეროები ჭირხლმა დაფარა,

როცა ჩეჩნეთში და ინგუშეთში
თავზარდამცემი ხმები ღაღაღა,²
არ დაიფერფლე, არ მოკვდი, გულო!
რისგან ხარ ქმნილი ასე მაგარი?!

როდესაც მოხუც დედებს და მამებს
მუჯღუგუნებით ერეკებოდნენ
და ანგელოზებს გულმკერდიდან აგლეჯდნენ დედებს,
როცა აგვეყარეს მშობელ მიწიდან
იმ დილით, გულო, არ დაიფერფლე,
რისგან ხარ ქმნილი ასე მაგარი?!

რკინის ხახიდან ლურჯ ალს რომ აფრქვევდა,
ცოდეიან გზაზე გრძელ ტანს მთარხვედა,
მატარებელი რომ მიირწეოდა,
არ ჩაიბუგე, არ მოკვდი, გულო!
რისგან ხარ ქმნილი ასე მაგარი?!

ირემი

მთის ძირიდან მოჩუხჩუხე ცივი წყაროს წყლით
გახურებულ მკერდს რომ არ იგრილებს, წყურვილს არ
იკლავს,
ტყის ნაპირას მობიბინე ნაზი ბალახით
სალუქ მუცელს რომ აღარ ივსებს,

ტყეთა მდებლობებზე მგელივით რომ დაძრწის,
დაბურულ ხევში ჩაეშვება, ვეძას დაეწაფება,
მთის თხემზე მოექცევა, ფხიზლად ყურს მიაპყრობს,
ემინია, მონადირის ტყვიამ არ განგმიროს,

სალ კლდეს რქის ტოტებს რომ უხახუნებს,
წიფლის ფესვებს ჭრელ ფლოქვებს რომ უბათქუნებს,

ყურებს დაცქვეტს, რქებს უკან გადიყრის,
ჩამოივაკებს, ფურირმებს მოუხმობს.

რამდენი ასეთი ქორბუდა დაეხეტება, ფურირემს მოწყვეტილი,
განა მარტო ჩვენა ვართ, ბიჭებო, წყურვილმოუკვლელნი?!

* * *

როგორც მხარგაშლილ წიფელს სიო არ მოაკლდება,
ისე კაი ყმას უკან დასდევს სიტყვა მკილაღი,
როგორც მხარგაშლილ წიფელს სიო არ მოაკლდება,
ისე უძმო ქალს უკან დასდევს სიტყვა მკილაღი.

ერთი ასული ყოფილა და ძმა არ ჰყოლია, —
„ძმა რომ მყოლოდა, ჩემი რიდიც ექნებოდათო!“
ცამოწმენდილზე ვის უნახავს თქორი და წვიმა,
უძმო ქალწულს კი გული უძგერს, მალ-მალ უტირის.

— ჩემი ტოლები ცხოვრებამ გააღალა,
ცხოვრება ამეწეწა, მე ბედშავს,
სპილენძის თუნგით წყალზე რომ წაეიდე,
ცივი წყაროც დაშრება, ისეთი ბედი მაქვს!

ერთი მტრედი ყოფილა უფრთოდ დაბადებული,
უფრთო მტრედია უძმო ქალწული.

* * *

ნუ იტყვი, ძმა არისო, ნუ იტყვი, და არისო,
ღვიძლი თუ არ არის შენი.
ბიძაშვილიაო, ნურც ამას იტყვი,
მამაშენის ღვიძლი ძმისა თუკი არ არის.

უმწყემსო ნახირის გარეკვა ადვილია, იცოდე,
უმწყემსო ნახირი უძმო ქალია,

ნედლი ყლორტის გადატეხაც ადვილია, იცოდე.
ნუმც შევსწრებივარ, წყაროსთან მივიღე
და წყაროსთავზე ძმა ვერ დავლანდო,
ღმერთო, არ მომასწრო, საფიხენოს შეეხედო
და იქ მამაჩემს ვერ მოვკრა თვალი.

* * *

ირგვლივ მთებია, — ასე უთხარი,
მთაზე მე ვდგავარ, — ასე უთხარი!
იმ ვაჟს, რომელიც ჩემზე ოცნებობს,
ჩემს წასაყვანად მოვიდეს, — უთხარი.

ჩემს სიტყვაზე ვდგავარ, — ასე უთხარი,
მშვიდობის გზა ექნება, — ასე უთხარი,
მის გარდა არავის გავყვები, — უთხარი,
ჩემს წასაყვანად მოვიდეს, — უთხარი.

ქარი ამოვარდა, — ასე უთხარი,
ქარი და თქეშია-თქო, — ასე უთხარი,
გულის სწორს ელის-თქო, — უთხარი,
ქარიშხალში დგას-თქო, — უთხარი.

მდინარე გაიყინა, — ასე უთხარი,
ყინულზე ვდგავარ, — ასე უთხარი,
მწყურვალს წყალიც კი დაავიწყდა-თქო
სატრფოს მოლოდინში, — ასე უთხარი.

* * *

ნუ იტყვი, დღე ღრუბლიანიო,
ადექ და წამოდი!
ღრუბლები რომ გაფანტოს,
მზეს შევიპირებ.

ნურც იმას იტყვი,
ღამე ბნელიაო,
მაინც წამოდი!
სიბნელე რომ გაიფანტოს,
მთვარეს შევიპირებ.

წვიმიანი ღლეც იყოს,
მაინც წამოდი!
წვიმამ რომ არ დაგასველოს,
შენს თავს ზემოთ მანდილს დაეიჭერ.

მაგრამ რომ აღარ მოდიხარ,
ეს მხარე რომ სულ დაივიწყე!
სილამაზებ თუ გაგათამამა,
თუმც მაგ ქედმალლობით
მე ნირს ვერ შემეცვლი.

გულის სწორს ბრალს ვერ დავდებ,
უფლება არ მაქვს,
აღბათ, ღამე იყო ბნელი და
შიშს ვერ მოერია.

* * *

როგორ გავბედე,
რომ შეგიყვარე?
მოულოდნელად
ფიქრი შენზე რისთვის დაივიწყე?

ეს ფიქრები აღარ მენსნება.
ვიდრე არსებობს ეს ქვეყანა
და მეც ვარსებობ,
ჩემი გული ვერ დაგივიწყებს.

მითხარ, საყვარელო, გიყვარვარ თუ არა,
ზომ არ მატყუებენ შენი ღრმა თვალები?
გემუდარები, ჩემო თვალისჩინო,
გამიზიარე გულისნაღები.

თუნდაც ერთი დღე რომ ვერა გნახო,
ყმაწვილი გული საგულეში აღარ მიდგება.
შენს გარდა არავინ მჭირდება, იცოდე,
თავიდან მოიცილე უწყური ფიქრები.

ტრფობას ნუ ჩააქრობ, მოდი სიყვარულით
და მაშინ მეც გეტყვი, ჩემო გულის სწორო:
„იყავ ბელნიერი ამ ღამაზე მხარეში,
დე, შენი ცხოვრება მუდამუამს ბრწყინავდეს
და ნუ დაივიწყებ, ვისაც შენ უყვარდი!“

მე შენი ერთი სიტყვაც გამაცოცხლებს,
ოღონდ სიყვარულით მოდი ჩემს სოფელში.
სიყვარული ძნელია, სანატრელო,
მაგრამ ათასჯერ ძნელია იქ ყოფნა,
სადაც შენ არა ხარ!

* * *

სული რისთვის მიწრიალებს, ნეტავ,
სული რისთვის შემომტირის, ნეტავ,
უბედურება მემუქრება, თუ
ბელნიერი ვიქნები, ნეტავ?

სალამო გელისო, მეუბნებიან,
დილა გელისო, მეუბნებიან,
ღამაზე ვაჟი — „თუ გამომყვები,
ბელნიერი იქნებიო“ — მეუბნება.

სალამოსაც მომწვევითეს, დედა,
დილის ნათელსაც მომწვევითეს, დედა,
ლამაზმა გაუმა – „გამომყვიო“ –
ბედნიერებას მომწვევითა, დედა.

მზეზე ლამაზი შენა ხარ-მეთქი,
მთვარეზე ლამაზი შენა ხარ-მეთქი,
გეუბნებოდი, გულის რჩეულო,
შენ კი შენივე სიტყვა გატეხე.

სალამო ტანჯვად გადამიქციე,
დილა ტანჯვად გადამიქციე,
ბედნიერი იქნებო, მეუბნებოდი,
უბედურება დამატეხე თავს.

ა, იმ მაღალ მთას შორით ხომ ხედავ?
ა, იმ მაღალ მთას შეავლე თვალი?
იმ მთისოდენა სიამაყე მაქვს,
უშენოდაც გავიკვლევ გზას.

* * *

ლოგინს მიჯაჭვული სნეული არა ვარ,
ალარც ჯანმრთელი ვარ, ძლივსლა დავაბიჯებ,
შენმა გაცნობამ სნება რომ შემყარა,
ის სნება არადა აღარ მეხსნება.

ყოველ დილას ფხიზლად გდარაჯობ,
ყოველ სალამოს ფხიზლად გდარაჯობ,
ვუთვალთვალე შენს გამოჩენას,
რომ ეს გული გადაგიშალო.

სიყვარული მძიმე სენია,
უსიყვარულოდაც რომ არ გეცხოვრება!

მკედარი გენახო, მშობელო დედავ,
თუკი ჩემს სიყვარულს წინ გადაუდგები.

უსალამოდ დილა ვერ იქნება,
უგანთიადოდ მწუხრი ვერ იქნება,
უსიყვარულოდ ქვეყანა ვერ იქნება,
რად მტანჯავ ამაო ფიქრებით?!

დილა არ გათენდებაო, ვინც იტყვის,
ბინდი არ ჩამოწვებაო, ვინც იტყვის,
შენი არ იქნებაო, ვინც ჩემზე იტყვის,
მდინარე აღმა სურს შეატრიალოს.

ლოგინს მიჯაჭვეული სნეული არა ვარ,
ალარც ჯანმრთელი ვარ, ძლივსლა დავაბიჯებ,
შენი გაცნობის დღეს რომ შემეყარა,
ის სნება არადა აღარ მებსნება.

მარჟანი

გაზაფხულის ყვავილებს სილამაზე ატირებთ,
საკუთარი სიმწვანით ველ-მინდვრებიც ტირიან.
ამ თვის მეთოთხმეტე დღე მიილგვა, მარჟან,
და შენი მეთოთხმეტე წელიწადი იწყება...

შემოდგომის ყვავილებს ჭირხლი უსპობს სიცოცხლეს,
ზამთრის ცივი ქარები არემარეს თოშავენ,
ბადრი მთვარის ნათელსაც მილგვა დაუწყია,
შენ თოთხმეტის ხდები და შენი ღროც იწურება...

ღმერთმა დიდხანს უცოცხლოს შენი თავი დედაშენს,
შენდამი სიყვარულმა ეს გული დამიკოდა,

მარჟან, უშენობას გული ველარ გაუძლებს,
ხანძარი მოსდებია, ზღვაც კი ველარ ჩააქრობს.

ჩემი უბედურება სხვას ვის უნდა შევჩვილო,
შენს იქით სხვა მკურნალი აღარა მყავს, მარჟან.
მშვიდობა შენს შემოსვლას, ლამაზო გაზაფხულო,
მშვიდობა შენს შემოსვლას, მშვენიერო მარჟან.
გაზაფხულს ეჯიბრები? — გაზაფხული გაივლის,
ხოლო შენი სინორჩე არსად წავა, მარჟან.

დილის გრილი ნიავი მწვანე ბალახს ათრთოლებს,
მჭმუნვარებას აზვირთებს მწუხრის ჟამის ფიქრები,
მაგ ლამაზი თვალებით გული რომ დამიკოდე,
შენს იქით სხვა მკურნალი აღარა მყავს, მარჟან.
გაზაფხულის სამივ თვეს ჩემს ცხენს შემოვევლები,
და ზაფხულის სამ თვეში ბროლის ქიმს დავამსგავსებ,
მოგიტაცებ, წაგიყვან, მშვენიერო მარჟან,
გვეჯდრები, გამომყევ, ნულარ დააგვიანებ.

* * *

წვიმა წამოვა და მიწა შეისრუტავს,
წყლები წავლენ და ქეები დარჩებიან,
მაგრამ, ვაი, რომ აღარ მოშუშდება
ეს გული შენგან დაიარებული.

შენმა სიყვარულმა ტანი დამიშალა,
შენმა სიყვარულმა გული დამინაცრა,
ეს ჩემი ფიქრები შენგან დანამქრული,
ჯიუტობენ და აღარ იდარებენ.

უსაღამოდ არ იქნებაო,
უგანთიადოდ არ იქნებაო,

აბა, უშენობა როგორღა იქნება,
ვაი, რა სატანჯველს გადამკიდე.

სადაც მთაა, მთაზე ავალ,
სადაც ხევი – ხევში ჩავალ,
რა საკირეში ჩამაგდე!
ეგებ ტყეში გავიჭრა და
მოთქმით გული მოვიოხო.

მთის მდინარე რომ მოჰქუხდეს,
იმის ტალღებს რომ მივექონდე,
დე, წამიღონ, დობილებო,
წყალს უბედური მიაქვს-თქო.

კოცონი რომ გიზგიზებდეს,
ცეცხლში რომ ვიფერფლებოდე,
დე, დავიწვა, დობილებო,
გოგო იწვის ბედკრული-თქო.

* * *

ნუ დაეშვები, მწუხრო ლამაზო, მზის მიდრეკისას ბინდი
ნუ მოგაქვს,
შინ რომ ვბრუნდებით, ბინდში მშობლებს ველარა ეხედავთ.
ნუ, ნუ მოდიხარ, დილავე ლამაზო, მზის ამოსვლისას შუქი
ნუ მოგაქვს,
დღის სინათლეში გარეთ რომ გავალთ, ნამდვილ მეგობრებს
ველარსად ეხედავთ.
ნუ, ნუ მოუხვალ ოქროვან ტახტით, მზეო, ქვეყანას,
ნუ გაანათებ,
აქაურობას ნათელს რომ მოჰყენ, ათასნაირი საწუხარი
წამოგვეშლება.
ნუ, ნუ ეწვევი შენ, გაზაფხულო, ქვეყნიერებას პირმშვენიერი,

პირმშვენიერი რომ მობრძანდები, გულებს მკერდში
 ველარ ვიოკებთ,
 ნუ დამშვენდებით მინდორ-ველებო, ნორჩი ბალახით
 ნუ ამწვანდებით.
 თქვენ რომ მწვანდებით და ხასხასდებით, ცრემლები მოგვლის,
 ველარ ვიკაებთ.
 ნუ, ნულარ ყმუი შენ, რუხო მგელო, ასეთნაირად მწარედ,
 მწუხარედ,
 თუ ის გაყმუვლებს, ხროვას რომ მოსწყდი, დედისერთა ბიჭს
 მიუგდე ყური.
 შავ სამარეში მარტოდ დარჩენა ძნელზე ძნელია, ასე ამბობენ,
 უფრო ძნელია, შენსავ ოჯახში უმეგობროდ და მარტოდ
 რომ რჩები.
 ნუ, ნუ ქვითქვითობთ ასე მწუხარედ, თქვენ, ოფოფებო,
 მინდორ-ჭალებში,
 ასე მწუხარე თქვენი ქვითქვითი მეგობრებსა და ტოლებს
 გვახსენებს.
 ნუ, ნულა გალობთ, შავო შაშვებო, და ჩვენს ფანჯრებთან
 ნულარ ჭახჭახებთ,
 თქვენს გალობაზე ახლობლები და ნათესავეები გაგვახსენდება.
 ნუ დასთამაშებ, ჟღალო პეპელავ, მწვანე მინდორზე
 ფერად ყვავილებს,
 შენი თამაშის შემხედვარენი, ხანდაზმულები ჩუმად ტირიან.
 ნუ დაზუზუნებთ, ნულარ, ფუტკრებო, მწვანე მდელოზე
 ფერად ყვავილებს,
 მაგ თქვენ ზუზუნზე ობლად დარჩენილ ჩვილთა ტირილი
 გაგვახსენდება.
 ნუ ეპარები, ბებერო ვეფხვო, წინანდებურად ტყეში
 სამსხვერპლოს.
 ვაჟკაცს დარჩენილს უშთამომავლოდ ხელი შენსავით
 მოეცარება.
 შენ, შვეარდენო, გაუმაძღარო, ამ სიბერეში რისთვის სუქლები?
 ასე ეკარგვის შნო და ლაზათი, ვაჟკაცს, რომელსაც
 ძე არ ეღირსა.

ფურირბებს ნულარ უხმობ, ქორბუღავ, უკვე

სიბერემოძალებულო,

ასე შენსავით გაწბილებულა მამა უძეოდ გადაგებული.

ნუ, ნულარ ლამობ, ფრთამოტეხილო, ცისფერო მტრედო,

ცაში აფრენას,

ასე უქრება ხოლმე სილაღე მარტოხელა, უძმო ქალიშვილს.

* * *

შენ, ჰოგალი,³ ჰოგალი,

მოგვეც წვიმა, უფალო,

ციდან სწრაფად დაეშვას,

მიწას ნელა შეეხოს.

ჰოგალაი, ჰოგალაი,

ციდან მადლი წამოვიდეს,

ძირს ბარაქად ჩამოვიდეს,

გაავსოს მამის ნალია,

დაზნიქოს დედის ამბარი.

სიმღერა ძვრივის ვაჟიშვილსა

და

ქართველ ჭაბუკაზე

I

ასე ჰყვებიან: მზის ჩასვლისას, შესალამურზე,

სპეტაკ ბეშმეტში და მაულის კოხტა ჩოხაში

ლაზათიანად გამოწყობილ-გამოკვართული,

რუხი ფაფახი, ბეწვიანი და პეწიანი,

თავს რომ ეხურა დარდიმანდულ-მოცერებულად,

ქურანა ცხენით საფიხენოზე გავიდა, წყლისპირს,
 და სოფლის ჯეელთ მიესალმა ვაჟი ქვრივისა:
 – სალამი თქვენდა, გამარჯვება, სოფლის ჭაბუკნო!
 მაღალმა ღმერთმა მშვიდობისა მოგცეთ საღამო!
 – შენც გაგიმარჯოს, ქვრივის ვაჟო, მოხვედ მშვიდობით!
 არამც მოგაკლოს შემოქმედმა თვისი წყალობა! –
 მიუგეს ღირსად თანასოფლეულმა ღირსმა ვაჟებმა.
 მალედევი, იმ ჟამს, ქარბორბალა როგორც ნამქრისა,
 ცხენით მოფრინდა თოისამი ძე უსუპისა,
 წყლისპირს, ფეხონზე შეაჩერა თვისი ქურანი
 და ამ სიტყვებით მიესალმა თანასოფლელებს:
 – სალამი თქვენდა, გამარჯვება სოფლის ჭაბუკნო,
 მაღალმა ღმერთმა მშვიდობისა მოგცეთ საღამო!
 – შენც გამარჯვება, ქვრივის ვაჟო! ოღონდ, ხომ იცი,
 სინორჩის გამო ადვილია ყლორტის მოტეხა,
 შევარდენს კიდეც, ფრთამოტეხილს, ქორიც ერევა!
 ჰოდა, საქმე მაქვს, სათქმელი მაქვს რაღაც ბიჭებთან,
 შენ გაგვეცალე, ქვრივის ვაჟო, განზე მიდექი!
 – შენც გაგიმარჯოს, ჰე, თოისამ უსუპის ძეო!
 მოხვედ მშვიდობით, შენც გამჩენი ღმერთი გფარავდეს!
 სინორჩის გამო, ვიცი, ყლორტი ტყდება ადვილად,
 შევარდენს კიდეც, ფრთამოტეხილს, ქორიც ერევა!
 მიდი ბიჭებთან, რამდენიც გსურს, ელაპარაკე,
 მე ხელს არ გიშლი! – ასე უთხრა ვაჟმა ქვრივისამ
 და შინისაკენ გამობრუნდა დაღონებული.

II

მივიდა სახლში, მიაშურა სასტუმრო ოთახს,
 ჩამოჯდა ხუნძურ სამფეხაზე ვაჟი ქვრივისა,
 სამძალიანი გადმოიღო თვისი ფანდური,
 თლილი თითები ჩამოჰკრა და მიეცა ფიქრებს.

ნაღვლიან მოთქმას, ფანდურისას, თურმე, გარედან
უსმენდა დედა, ითმინა და ვერ მოითმინა,
შევიდა შეილთან და სევდიანს ასე მიმართა:
– შენამც იხარე, ჩემო ბიჭო, ჩემო ობოლო,
გვ რა ნაღვლიან ჰანგზე უკრავ, რამ დაგაღონა?
რა გაგჩენია საფიქრალი, მითხარ შენს მშობელს!
– არ გაგაწბილებ, მოგიყვები, დედი, ჩემს აბბავს,
არ ვარგა იმის უთქმელობა, რაც უნდა ითქვას:
წედან, წყლის პირას, საფიხვნოზე ვიყავ გასული,
იქ უსუპის ძე თოისამიც მოვიდა მალე,
სალამი თქვა და მე პირადად მომმართა ასე:
არ გაწბილდეთ, მოდი, ქვრივის პატარა ბიჭო,
სინორჩის გამო ადვილია ყლორტის მოტეხაც,
შევარდენს კიდევ, ფრთამოტეხილს, ქორიც ერევა!
აქ პატარა რამ საქმე მაქვსო სოფლის ბიჭებთან,
შენ დაგვტოვეო, – ასე მითხრა, – ქვრივის პატარავ!
მე მას სალამი ჩამოვართვი, ვით ადათია,
როგორც ყმაწვილმა მოვითმინე და წამოვედი.
ერთი ქართველი ჭაბუკია სახელგანთქმული,
უნდა წავიდე, ის ჭაბუკი გავიცნო-მეთქი, –
ვიფიქრე გულში, ვიფიცე და ვირისზე ღმერთი.
ჰოდა, რაკილა გადავწყვიტე, ასე იცოდე,
თუ მას არ ვეძმე, ისე მე შინ არ მოვბრუნდები!
სანამ არ ვნახავ, არ გავიცნობ და არ ვეძმობი,
პურს – საჭმელად და წყალს – სასმელად არ გავიკარებ,
ღმერთია მოწმე საშინელი ჩემი ფიცისა!
ახლა მივდივარ და თუ ვინმემ სახლში მიკითხა,
დილითა გკითხონ – სალამოთი მოვა-თქო, უთხარ!
სალამოს გკითხონ – ხვალ დილაზე შინ იქნება-თქო!
ეს თქვა და ქვრივის ვაჟიშვილი გარეთ გავიდა,
ვით დაისის მზემ, ქვეყანას რომ სტოვებს და ჩადის,
ისე დატოვა ქვრივის ვაჟმაც თვისი სოფელი.

— ძალი არ მჭირდა მე შენს გამო და მოსვენება,
 ლაყვამ ვივლილი, ჩემო კობტა, ქურანა ცხენო,
 ა ღლიასთვის გზარდე და შენი ფხაც მიჩვენე ახლა,
 ახლა თქორიე შევარდნულად, შეჭკარ კაძარა,
 ლობიოთ მსტორმა გადასჭერი გზა და მანძილი! —
 თქვა ქერიის ვაჟმა და სადავე მიუშვა ქურანს,
 წყრილი მათრახით გააფიცხა ტანმომცრო ცხენი,
 მზის აბრძანების ფაში იყო, როცა დაიძრა,
 ალაზნის ველზე შესვდა უკვე მზის ჩაბრძანებას.
 კვლავაც იარა. მზეც ჩავიდა, კიდევ იარა,
 მიაჭკჩკდა ქურანა ცხენს ქართველთა ველზე
 და, როგორც იყო, იმ სოფელსაც მიაღგა ბოლოს,
 სადაც ცხოვრობდა ის ჭაბუკი, ვინმე ქართველი.
 სივრძივ გადაჭრა ის სოფელი შმაგი ჭენებით,
 კივილ-ყვირილით, თან ყასიდად, მშველელს უხმობდა.
 რადგანაც გულში, თურმე, ერთი ფიქრი დაესკვნა:
 „თუ ვაჟკაცური ბიჭი არის, როგორც აქებენ,
 თუ მართლა არის ქართველებში სახელგანთქმული,
 მაშინ საშველად ყველაზე წინ გამოვარდება!“
 მართლაც, შეესმა ქართველ ვაჟკაცს ვაჟის კივილი
 და ცოლს მიმართა, ჯერ ერთი თვის ახალ პატარძალს:
 — აგრეც გენაცვლე, ღირსეულო ჩემო მეუღლე,
 მშველელს უხმობენ, კივილის ხმა მესმა გარედან,
 მლდი, გადი და ერთი ნახე, ვინ ითხოვს შველას,
 რომ გავიდე და დავეხმარო გაჭირვებულ კაცს.
 გარეთ გავიდა პატარძალი, მალევე შებრუნდა
 და ეუბნება ქართველ ვაჟკაცს, თავის მეუღლეს:

„ნურას ინალვლებ, ნუ იჯავრებ, ჩემო ლომკაცო, არვის რა უჭირს, გარეთ დიდი არა მომხდარა, შშვიდად იწექი ამ თბილსა და ფაფუკ ლოგინში!“
 თქვა ეს თუ არა ტკბილმა სატრფომ იმ ვაჟკაცისამ, იგი ვაჟკაცი ლოგინიდან ზე წამოიჭრა, ვითარცა ლომი სასიკვდილოდ ტყვიანაკრავი. საუკეთესო ტანსაცმელი ტანზე მოირგო, სულ ნახელავი ჩერქეზთა და ქართველთა ქალთა, გარეთ გაეარდა, უბელო ცხენს მოახტა ხელად, იძრო ხმალი და ვინმე უცხო კაცის საშველად ღამის სიბნელეს შეერია ვაჟი ქართველი.

– გამარჯვებაო, ღამეულო ჩვენო სტუმარო, – უთხრა, როდესაც გზად შემოხვდა იგი ქვრივის ვაჟს, – ვხედავ, თითქოსდა საგანგაშო არაფერია, რემა არავის არ წაუსხამს, აქ სხვა, შენს მეტი, არავინ ჩანს და ვინ ითხოვდა შეელას, ნეტავი?

– შენც გამარჯვება, ჰე, ქართველო, კარგო ჭაბუკო! როგორცა ხედავ, მე არც რემა მომიტაცნია, არცა მდევარი მომღვეს უკან, არც რა მომხდარა, ეს მე ვიყავი მოკივარიც, შეელის მთხოვნელიც! პოდა, ახლა კი, აქეთ მოდექ, ქართველის ნასხლეტო, ჩემს წინ იარე, საჩენოში რომ წაგიყვანო და ქათმის ფასად იქ გაგყიდო, ჩენურ ბაზარზე! – ეს უთხრა ქვრივის ვაჟიშვილმა საშველად მოსულს. უბელო ცხენით, ხელხმლიანი, ვაჟი ქართველი წინ გაიგლო და უკან მიჰყვა ვაჟი ქვრივისა, ქურანა ცხენზე ანამხედრი, ხმალშემართული. ბევრი იარეს, ხმა არც ერთს არ ამოუღია, ბოლოს ქართველმა ყმაწვილკაცმა ეს უთხრა ჩენენს: – ერთი ეს მითხარ, ტაბარუკო ჩენენო ბიჭო,

როგორცა ხელავ, წამოვვარდი ნამბინარევი,
 კაცის საშველად გამოვვარდი, ისევ რულში ვარ
 და ვერას ვხელავ, სადა ვართ ან საით მივდივართ?

– ქართველის ნასხლეტო, ხმა გაკმინდე, მორჩი ყბელობას!
 – კვლავ კადნიერად შეუტია ვაჟმა ქვრივისამ, –
 უნდა გაგყიდო, ხომ გითხარი, ჩეჩნურ ბაზარზე!
 იმ ქართველ ვაჟკაცს მეტად აღარ გაუღია ხმა
 და გზა განაგრძეს, მიდიოდნენ ერთხანს მღუმარედ.
 ცოტა ხნის შემდეგ მეორედაც ჰკითხა ქვრივის ვაჟს,
 სად მივდივართო, და იგივე ესმა პასუხად.
 კვლავაც იარეს მცირე ხანს და კვლავაცა ჰკითხა
 უკვე მესამედ იმ ქართველმა ქვრივის ვაჟიშვილს:

– თავს ნუ იღუპავ, ჩეჩენო ბიჭო,
 მითხარ, გეთაყვა, სად ვიმყოფებით?

– ჰეი, ქართველო ყმაწვილკაცო, თავს თვით იღუპავ,
 ჩვენ ახლა იქ ვართ, სადაც მორჩა შენი სამშობლო,
 აქ უკვე ჩეჩნეთ-საქართველოს საზღვარი გადის!
 ალაპარაკდა მაშინ უკვე ვაჟი ქართველი:

– თავს რატომ ირცხვენ, ჰე, ჩეჩენო ყმაწვილო კაცო,
 რად დაარღვიე, ანდა მე რად დამარღვევინე
 განთქმული წესი ჩვენი სტუმარ-მასპინძლობისა?
 ამ შუალამეს ჩემს სამშობლო საქართველოდან
 ამოდენა გზა, რაც უბრალოდ აქეთ მატარე,
 ღმერთია მოწმე, გაგატარებ ისევ უკანვე!
 აბა, მიბრუნდი და გამიძებ, ჩეჩნის ნასხლეტო! –
 უთხრა ქვრივის ვაჟს ეს სიტყვები ვაჟმა ქართველმა
 და ამწაირად უპასუხა ვაჟმა ქვრივისამ:

– ჰეი, ქართველო ყმაწვილკაცო, მისმინე კარგად,
 ნუ გეგონება, შემამინებ შენი ქაღილით;
 გიაბობ ახლა მე ჩემს აბბავს, ყური დამიგდე,
 ჩემს საღონებელს და გასაჭირს ჩასწვდი ბეჯითად.

არა მყოლია ჯერ ძმობილი, ვინმე სანდობი,
 არცა ღვიძლი ძმა, ღედით, მამით ერთსისხლ-ერთხორცი.
 ჰოდა, ერთხელაც, წყაროს პირას, ჩვენს საფიხვნოზე,
 როს მთის წვერებზე ოქროსფერი იდგა ღაისი,
 როს თავმომწონედ მეც ვიდექი რჩეულ ბიჭებში,
 საფიხვნოს მოდგა თვით თოისამ, ძე უსუპისა
 და შეკრებილებს ღირსეული მისცა სალამი.
 მე კი, რატომღაც, დამცინა და ამითვალწუნა
 უძმობისა თუ, შეიძლება, ასაკის გამოც,
 განზე გადიო, ასე მითხრა კბილში გაცრილად,
 მე აქ ბიჭებთან საქმე მაქვსო სალაპარაკო!
 მე უმცროსობით დავთმე წყენა, მაგრამ მაშინვე
 შენ მომაგონდი, შორს გასულა შენი სახელი,
 სუყველა გაქებს, სადაც შენზე სიტყვა ითქმება:
 ერთგულიაო, პირიანი, შენზე იტყვიან.
 ჩემს თავს აღვუთქვი, მანამ, სანამ შენ არ გნახავდი,
 სანამ მე და შენ მეგობრები არ გავხდებოდით,
 არც წყალი მესვა და არც პურის მეჭამა ლუკმა.
 ახლა მოვსულვარ სამეგობროდ შენს სამყოფელში
 და, ჰა, გიამბე ხვაშიადიც ჩემი გულისა! –
 ასე უთხრა და დაასრულა თვისი სათქმელი
 კარგმა ჭაბუკმა ვაჟმა ქვრივისამ.
 – შენ თუ საძმოდ და სამეგობროდ მოხვედი, მაშინ
 შინ წამომყევი! – ეუბნება ვაჟი ქართველი, –
 მოაბრუნა და ქვრივის ვაჟი შინ წაიყვანა.

IV

თავლაში ცხენებს ჩამოხადეს უნაგირები,
 მისცეს საკვები, დაარწყულეს, მერე თვითონაც
 შევიდნენ სახლში და სასტუმრო ოთახში დასხდნენ.

დასხდნენ ხალვათად, მსწრაფლ მოართვეს მსუქანი ხორცი.
დადგეს არაყი ფერგამჭვირვალე
და ლხინს მიეცა ორი ჭაბუკი.
ქართველი ვაჟი სახელგანთქმული
თავისთვის არაყს ცოტას ისხამდა
და ქვრივის ვაჟს უსხამდა ჭარბად.
დაათრო ბოლოს, მთვრალი ტახტზე წამოაწვინა,
ფეხებზე რკინის ბორკილები დაადო, ხოლო
ხელები მტკიცე აბრეშუმის ბანდით გაუკრა.
დატოვა ასე შეკოჭილი, გავიდა გარეთ
და გენერალთან გაეშურა იგი პირდაპირ.
მიადგა სახლში, დაუძახა მოხუც გენერალს,
გამოიყვანა და აუწყა თვისი სათქმელი:
– ჰე, გენერალო, მოგახსენებ ჯერ გამარჯვებას,
მერე ამბავიც მსურს გაუწყო საგულისყურო.
ახლა, მოხუცო გენერალო, აქეთ მობრძანდი,
ყური დამიგდე, რასაც გეტყვი, კარგად მისმინე:
იმ შენს ოფიცრებს ქალაქგარეთ ვინც არ ასვენებს,
თავადთა სახლ-კარს, იმათ ცოლ-შვილს ვინც აწიოკებს,
მდიდრებისა და კიდევ ბევრის სისხლის მწოველი,
მართლაც წურბელა ანუ თევზი უხელთებელი,
ანუ იგივე ქვრივის ვაჟად სახელდებული,
სახლში მყავს ამ წუთს გაკოჭილი, დატყვევებული.
შვიდი ყოჩალი ოფიცერი გამომაყოლეთ,
წამოიყვანონ ის ტყვე, ოღონდ ჯილდო-პატივად,
მგონი, მერგება, მეც ჩამაცვათ ოფიცრის ფორმა.
მაშინვე ქართველს ოფიცრისა უბოძა ფორმა,
შვიდი ყოჩალი ოფიცერიც გამოატანა
და გაისტუმრა შინისაკენ იმ გენერალმა
ვაჟი ქართველი, რომ ჩეჩენი წამოეყვანათ.
მივიდნენ სახლში და ქართველმა ის ოფიცრები
ვინ – ფანჯარასთან, ვინ კარებთან დააყენა და

თავად საკუთარ სახლში შევიდა.

მივიდა, ფრთხილად შეანჯღრია ტახტზე მძინარი, გამოაღვიდა იმ ქართველმა ვაჟი ქვრივისა.

— კარგად შემხედე, ქვრივის ვაჟო, არა გიკვირს რა?

იმ ხანში, შენ აქ რბილ ლოგინში რომ ნებივრობდი,

აბა, უყურე, მე როგორი ვაჟყაცი დავდექ!

შეხედე-მეთქი: ხომ მიხდება ოფიცრის ფორმა?

ქუდსაც შეხედე, ხომ მიხდება ოფიცრის ქუდი?

ახლა წამოდექ და ფანჯრიდან გადაიხედე,

ფანჯრის წინაც და კარის წინაც თვალი მოაველე,

ხომ არ დგას შვიდი ოფიცერი ურჩეულისი

და თუკი დგანან, ვისი უნდათ, ნეტავ, წაყვანა?

ღიახ, საშენოდ მოვიდნენ აქ, შენს დასაჭერად!

ეს კოხტა ფორმაც ოფიცრისა იმ გენერალმა

მისთვის მაჩუქა, შენი თავი ხელთ რომ ჩაუუგდო.

ახლა რას ფიქრობ, ქვრივის ვაჟო, მითხარ, ამაზე?

— კარგია, კარგი! — ქვრივის ვაჟმა უთხრა პასუხად, —

შენ თუკი გინდა ოფიცრობა, ფორმაც გიხდება!

კმაყოფილი ვარ, თუ ჩემს გამო მოხდა ეგ საქმე,

ლხინში გეცვითოს! ბედნიერად გეტარებინოს!

კვლავაცა ჰკითხა იმ ქართველმა ქვრივის ვაჟიშვილს

და ქვრივის ვაჟმაც კვლავ იგივე პასუხი გასცა.

აი, მაშინ კი, ვნახოთ, რა თქვა ვაჟმა ქართველმა:

— ჰეი, ჩეჩენო ყმაწვილკაცო, აბა შემხედე!

ჩემს შავ თვალებს და ჩემს განიერ მხარ-ბეჭს შეხედე!

მე რა მეტყობა ისეთი, რომ დოსტი გავყილო,

სტუმარი გავცე, მეგობარი ჩინზე გავცვალო

და ამის შემდეგ თავი ისევ კაცი მეგონოს? —

თქვა ეს თუ არა, ის ქართველი გარეთ გავარდა,

გაყარა შვიდივ ოფიცერი თავის ეზოდან,

შემობრუნდა და ეუბნება ასე ქვრივის ვაჟს:

— ეს ოფიცრები ხომ გავყარე, ვერც ჯარისკაცის

ჭაჭანს ვერ ნახავ ჩემს ეზოში, ნუ გეშინია!
ახლა სოფელში მე გამიჩნდა მცირე რამ საქმე,
უნდა გავიდე! შენ აქ დარჩი, როგორც შენს სახლში!
მერე კი ახსნა ხელ-ფეხიდან ბორკილ-ბანდები
და ის ქართველი გაეშურა თავის საქმეზე.

V

ასე ამბობენ: წავიდაო ვაჟი ქართველი,
მიადგა, თურმე, ერთ დიდ თავადს, სიმდიდრით განთქმულს,
ვისაც ჰყოლია ქალიშვილი მზეთუნახავი,
ცნობილი თავის ჭკუითა და გონიერებით.
მარტოდ ესტუმრა, ერთი სიტყვით, იმ კუთხის თავადს,
დაუძახა და გამოიხმო იგი სახლიდან,
მიესალმა და მოახსენა თვისი სათქმელი.
– სალამი შენდა, ჩვენი მხარის ქართველთ თავადო!
დღე მშვიდობისა დაგიბედოს გამჩენმა ღმერთმა!
– შენც სალამი და გამარჯვება, ვაჟო ქართველო!
მოხვედ მშვიდობით! შენც გამჩენი ღმერთი გფარავდეს!
საქმე გაქვს რამე, თუ უბრალოდ შემოგვიარე?
– ჩემთვის არას გთხოვ, არც უსაქმოდ შემომივლია,
და არც სათქმელის არ მჩვევია მიკიბე-მოკიბვა,
ჩეჩენ ვაჟისთვის ვარ მთხოვნელი შენი ქალისა.
თუ ქალს გამატან, ხომ, რა კარგი! წავიყვან, წავალ,
არ გამატან და გავბრუნდები ხელცარიელი.
კეთილშობილი ვაჟისათვის – კეთილშობილი
ქალი ნამდვილი განძია და საჩუქარია.
მენდე, თავადო, არაფერში არ გაწბილდები! –
ამგვარად ჰკადრა ვაჟმა სიტყვა და სათხოვარი.
აღარა უთხრა იმ კარგ ვაჟკაცს ქვეყნის თავადმა,
რადგან იცოდა ხალხში მისი სიტყვა-სახელი,
თან არც უნდოდა გამწვავება ურთიერთობის,
გამოუყვანა ქალის მთხოვნელს ასული თვისი
და გაისტუმრა უსიტყვოდ და ულაპარაკოდ.

სარძლოს მზითევი გამოუწყო მეტად ძვირფასი,
 ჩასვა ლამაზი პატარძალი რბილ ოთხთვალაში,
 გვერდით მიუსვა საქმრო მისი – ვაჟი ქვრივისა,
 სამცხენიანი რბილი ეტლი აავსო მზითვით,
 მეგობრის ცხენიც ზედ მიაბა, მისადავა,
 თავად ამხედრდა ქურან ცხენზე და გვერდით მიჰყვა,
 ჩეჩნეთისაკენ გზას დაადგა ვაჟი ქართველი.
 ქალ-სიძეს, ჩანდა, მოეწონათ ფრიად ერთურთი,
 ისხდნენ თანხმობით, ერთმანეთის ტკბილად შეფრფენით.
 როგორც ღრუბლებში იმალება მზე ოქროსფერი,
 ეტლის სიღრმეში ქალი ისე იყუჩებოდა,
 ეფერებოდა ხელით შუბლზე ნაზად ქვრივის ვაჟს,
 ბრწყინდა მზესავით, მთვარესავით იბადრებოდა,
 შუქელვარებდა თბილისური ვაშლის სადარად
 და სიხარულით შესცქეროდა ქვრივის ვაჟიშვილს.
 რაც შორს გავიდნენ და რაც უფრო გაიმანძილეს,
 ცოლის ხელებში თავჩარგული ვაჟი ქვრივისა,
 ასე ამბობენ, რაღაც მტანჯველ ფიქრებს მიეცა.
 რაკი შეატყო მას გუნების რაღაც ცვალება,
 ქართველი ვაჟი მას მაშინვე შეეხმიანა:
 – შენამც იქნები ბედნიერი, ჩემო გულის ძმავე,
 ვხედავ, უჩემური რამე ფიქრი აგკიდებია!
 გადამიშალე, მითხარ შენი გულის ვარამი
 და მე გიშველი, მე დავადგენ მართალ სამართალს
 ჩემი მაჟარით, ანდა ჩემი ბასრი მახვილით!
 მე შენთანა ვარ და მოწყენა არ გეკადრება,
 მით უმეტეს, რომ ცოლი გიზის გვერდში მზესავით.
 მე ვარ ძმობილი, გულით გენდე, გულით მიგინდე,
 ჰოდა, გამანდე, გენაცვალე, გულის წუხილი!

– ჰეი, ქართველო ყმაწვილკაცო, შენამც იცოცხლე,
 ბედს შენ შემყარე! უსაფუძვლოდ ბრალს ნუკი დამდებ.
 თავმომწონარი ვაჟკაცისთვის ასე ლამაზი,
 მზისა და მთვარის დასადარი, კეთილშობილი
 ქალი საცოლედ საოცნებო საჩუქარია!
 მე რაზეც ვფიქრობ, რაც ამ წუთში გულს მიტრიალებს,
 სულ სხვა რამეა და რაც არის, ახლავე გეტყვი.
 თვალწინ მიდგება მშობლიური ჩემი სოფელი
 და ფიქრში ვხედავ მე ორნაირ, სხვადასხვა სურათს:
 ჩემს ოჯახშია ტირილი და გლოვა-წუხილი,
 ხოლო – ქორწილი თოისამთან, უსუპის ძესთან.
 რაც გსურს, იფიქრე, ჩამომართვი გულჩვილობაშიც,
 აი, ესა მაქვს საწუხარი! – თქვა ქვრივის ვაჟმა.
 – მაშინ წუხილი არას გვარგებს, ვაჟო ქვრივისა, –
 უთხრა ქართველმა ყმაწვილკაცმა იმას პასუხად, –
 იმ შენს სოფელში მე ახლავე გავემგზავრები,
 შენ კი ამ ეტლით ნება-ნება უკან მომყევი.
 ჩამოქვეითდა იგი თავის ბედაურიდან
 და ქვრივის ვაჟის ბედაურზე ამხედრდა ხელად,
 მერე მიუშვა სადავე და სხარტი ქურანით
 მალე მიაღდა ქვრივის ვაჟის სოფლის სანახებს.
 ჯიქურ მიაღდა ის ქართველი დოსტის ეზო-კარს
 და დედამისი იქ იხილა თვალცრემლიანი.
 – მეგობრის დედავ, აგრემც ბედი ნუ მოგიშალოს,
 რატომ ტირიხარ, როცა არ ჩანს მიცვალებული?
 – მშვიდობა აქ შენს მობრძანებას, უცხო სტუმარო,
 ამ ქვეყანაზე რაც კი მოხდა, სულ ჩემთვის მოხდა:
 ჯერ ის იყო, რომ ვაჟი მყავდა და დაიჟინა,
 საქართველოში ყოფილათ ვინმე ქართველი,
 ვაჟკაცი, დიდად სახელგანთქმული,
 თუ არ წავედი, არა ვნახე და არ გავემძე,
 ვერ მოვისვენებ, პურს არ შევჭამ, წყალს არ დავლევეო!
 ღმერთი იფიცა, აღთქმა დადო და გზას დაადგა,

რომ ის ქართველი გაეხადა თავის მეგობრად.
იმ ქართველმა კი უღალატა ჩემს პატარა ბიჭს
და, როგორც მითხრეს, ვერაგულად მოკლა ღალატით.
– რას ამბობ, დედი, შენი ვაჟის ის მეგობარი,
სწორედ ის კაცი, ის ქართველი, მე ვარ, იცოდე.
რაც შენთვის უთქვამთ, ტყუილია, შენს ბიჭს ამ წუთში
შენთვის რძლად მოჰყავს მშვენიერი თავადის ქალი,
მე წინ წამოველ, ის კი ეტლით მოეშურება.
აწ ნულარ ტირი, მხოლოდ მამცნე, თუ სადა ცხოვრობს
ის თოისამი, უსუპის ძე! – უთხრა ქართველმა.
– მექორწილეთა ფრიაბული ხომ გესმის, შვილო,
ეგ თოისამის ოჯახშია ქორწილის სუფრა,
ქალი მომტაცა და ის უზის ახლა პატარძლად, –
უთხრა მეგობრის დედამ ქართველს, ისიც მაშინვე
უკან გაბრუნდა, ცხენიდანაც არ ჩამომხდარა.
წავიდა მართოდ თოისამის იმ დიდ ქორწილში.
მიიღეს, შეხვდნენ: – გვეწვიაო ღირსი სტუმარი!
– ჩამობრძანდიო შენი კოხტა ბედაურიდან,
ჰოი, ქართველო ყმაწვილკაცო, დაგვაფასეო, –
პატივისცემით მიესივნენ ახალ-უხლები.
– ჩამოვალ, თუკი ჩვენნაირი ადათ-წესი გაქვთ,
თუკი არადა, ვერც დავჯდები და ვერც დავრჩები!
ჩვენა გვაქვს წესად პატარძალთან გასაუბრება.
ეს ჩვეულება თუ თქვენცა გაქვთ, თქვენთან მივუღეთ! –
უთხრა ქართველმა ყმაწვილკაცმა თავის მასპინძლებს.
– ეგ ჩვეულება ჩვენცა გვაქვსო, მოდი, დაბრძანდი! –
უთხრეს და ლხინში მიიწვიეს ვაჟი ქართველი.
ახალგაზრდებმა წამოიწყეს ცეკვა-თამაში
და ცოტა ხანში საცეკვაოდ გადაიწვიეს
სტუმრად მოსული ყმაწვილკაცი, ვაჟი ქართველიც.
ჩამოუარა იმ ქართველმა, თურმე, კისკასად,
ხან ძირს ცეკვავდა, ხან სუფრაზე შეფრინდებოდა,
მაგრამ კი ისე, რომ იმ ნავარდში

არ გაატოკა მაგიდაზე ერთი ფიალაც.
ისე გაფიცხდა ის ქართველი ცეკვა-თამაშში,
გაშტერებულმა მეგარმონემ შეწყვიტა დაკვრა
და მედლოლემაც გააჩერა დოლი თავისი,
მექორწილენიც განაცვიფრა ყველა ერთიან.
თავისი ცეკვით რომ მოხიბლა ის ჯამაათი,
პატარძლის ნახვა მოისურვა ქართველმა ვაჟმა.
შევიდა, თურმე, მეგობრის და იჯდა მტირალი,
წარუდგა იგი პატარძალს და ასე მიმართა:
– სეებდნიერიმც ყოფილიყავ, მეგობრის დაო,
მაგრამ მითხარი, რა გატირებს ამ სალხინო ჟამს,
თანაც, რომ ვხედავ, არსადა ჩანს მიცვალებული?
– ძმა აღარა მყავს, დედით, მამით ჩემი სისხლხორცი,
არც მეგობარი არავინ მყავს, გულით რომ ვენდო.
ერთი ძმის მეტი არვინ მყავდა მე, შავი დღისას,
ადგა, წავიდა, გადიხვეწა საქართველოში,
იქ კარგ ჭაბუკთან მინდა, ერთთან, დამეგობრება
და ის ქართველი ყმაწვილკაცი თუკი არ ვნახე,
თუკი არ ვეძმე, უკან აღარ მოვბრუნდებიო,
არც პურს შევჭამ და არც წყალს შევსვამ მის გაცნობამდე,
თუ ეს არა ვქნა, მრისხავდესო გამჩენი ღმერთი!
ასეთი ფიცით გაეშურა საქართველოსკენ,
ხოლო იმ ქართველს ჩემი ძმისთვის უღალატნია,
მოუკლავს ის და რად გიკვირს, რომ ახლა ვტირივარ? –
მორჩა სათქმელს და ამცნო ქართველს დარდი თავისი
ქვრივის ლამაზმა ქალიშვილმა თვალცრემლიანმა.
– თუკი ეგ არის მხოლოდ შენი ცრემლის მიზეზი,
ნულარ იტირებ! – ასე უთხრა ქართველმა ვაჟმა, –
მე ვარ ქართველი ის ჭაბუკი, შენი ძმის დოსტი,
შენს საყვარელ ძმას ცოლად შევრთე თავადის ქალი
და რბილი ეტლით მოგაყენებს მალე პატარძალს.
შენი ძვირფასი ძმის ერთგული მეგობარი ვარ
და ნუ დამალავ, მომიყევი მთელი სიმართლე:

შენ იმ თოისამ უსუპის ძეს შენი სურვილით
 გამოჰყვევი თუ რამე ძალა იხმარა შენზე?
 — მე მომიტაცეს ძმის სახლიდან წასვლისთანავე,
 უძმოს, უმამოს, ობოლ-ობერს რაღა შემეძლო! —
 ქართველ კარგ ჭაბუკს ასე ამცნო ქვრივის ასულმა.
 ადგა ქართველი, გოგო გარეთ გამოიყვანა.
 მექორწილეთა მარაქაში მივიდნენ ისევ.
 უხმეს თოისამ უსუპის ძეს და მოიყვანეს,
 ქართველმა ვაჟმა საყვედურით აავსო იგი:
 — თავს რად ილუპავ, ჰე, თოისამ უსუპის ძეო,
 ხალხი გიცნობდა კარგ ვაჟკაცად, სახელიანად,
 შენ კი, როგორც კი გაიგულე გარეთ ქვრივის ძე,
 მიუვარდი და და მოსტაცე, წამოიყვანე!
 არა გრცხვენია? სახელიან კაცად გიცნობდნენ,
 შენ კი მიხველ და მიემძლავრე უმწეო ობოლს?
 ძალოვანება არა ჰყოფნის ნამდვილ კაცობას,
 ვერც გაიძვერა ვერ იქნება სანდო ვაჟკაცი!
 ნდობით, სიკეთით, მოთმინებით, გონიერებით,
 ჭკუით, ზრდილობით, თავაზით და მსგავსი სიქველით
 ადამიანმა მოიხვეჭოს უნდა სახელი!
 სირცხვილი შენი! ჩაიდინე დიდი შეცდომა,
 რომ უთანხმურად, მიმძლავრებით დაეცი ობოლს,
 მოიტაცე და ძალადობით შინ მოიყვანე
 შენ, ამ სოფლელმა, მეზობელმა და მეგობარმა!
 ამ სიმუხთლისთვის გადაგიხდის სამაგიეროს
 ის, ვის სიტყვასაც ამ წუთში ისმენ!
 აბა, ახლა კი დროა, შენს ძმებს დაემშვიდობო! —
 ასე უთხრაო, გვიამბობენ, თურმე ქართველმა,
 იძროო, მერე მყის თავისი ბასრი მახვილი
 და ძირს გაგორდა ხელად თავი თოისამისა.
 ამოიყენა მეგობრის და, თურმე, ზურგს უკან,
 და იმ ქართველმა გარეთ ისე გამოიყვანა.
 — ვერ წაგვიხვალო გადაუხდელად, ქართველის ნასხლეტო! —

თქვეს და დაედვნენ, თურმე, ძმები თოისამისა.
– თავს ნუ ილუპავთ, თოისამის სახლიკაცებო,
ეგ ერთი ლეში დღეს გეყოფათ დასამარხავად!
ნულარ მიჰქარავთ, ის გეყოფათ, რაც რომ მიჰქარეთ,
ვინ გაპატიებთ ქერივ-ობოლთა შევიწროებას! –
ეს თქვა ქართველმა ყმაწვილკაცმა და თოისამის
სახლიკაცები დატევივით უკან მიჰყარა.
დასვა ქორწილში შეკრებილნი სამგლოვიაროდ,
სახლს დაუბრუნა მეგობრის და, მოტაცებული,
განრისხებულმა იმ ქართველმა კარგმა ჭაბუკმა.

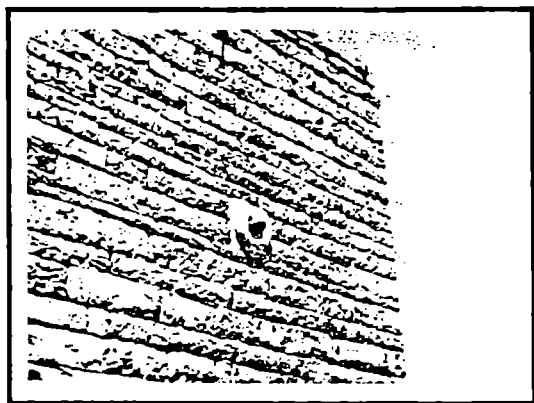
VII

ძმობილის სახლში, თურმე, დიდი ღზინი გამართა,
თვითონ წავიდა, ქერივის ვაჟს რომ გზად დახვედროდა.
– ბედნიერი გყოს, გულითაღო ჩემო ძმობილო,
შენ რომ გდაღავდა ორნაირი ფიქრი მდაღველი,
ერთიც არ ახდა, რისი ჭმუნვა, რა მწუხარება!
რძალი მოგედისო! შენს ოჯახში ახლა ღზინია.
ის ძმები კიდევ სახელგანთქმულ თოისამისა
წაჰკიდებიან თურმე ერთურთს და დალუპულან! –
ასე ამცნო, გვიამბობენ, ვაჟმა ქართველმა
მისი ოჯახის ვითარება ქერივის ვაჟიშვილს.
მივიდნენ სახლში, გააჩაღეს ქორწილი, თურმე,
სამ დღე და ღამეს სუფრა ჰქონდათ აუღებელი,
ამის შემდეგაც, გადმოგვცემენ, მათი ცხოვრება
გაგრძელდა ისევ ნდობით, ძმობით, შეხმატკბილებით.
ვით ადათია, სტუმარსა სცეს დიდი პატივი
და პატივითვე გააცილეს საქართველოსკენ.

ნუმც დავხოცილვართ ერთმანეთის უნდობლად, ძმებო,
ნუმც დავხოცილვართ ერთმანეთის უსიყვარულოდ!

361131

ფპარმატი⁴

ღმერთმა ხელი მოგიმართოს, დიდხანს გაცოცხლოს, ავი გამო-
როს, სიკეთე მოგცეს! სათქმელ-საამბობი ბევრი მაქვს შენთვის. ერთი
ზღაპარი უნდა გითხრა, ერთი საოცრება მოგიყვე, შელის ყურები
დაცქვიტე, მგლის თვალები ფართოდ გაახილე!

გიაბობ, აგე, იმ ბაშლამის⁵ თავზე თოვლი როდიდან დევს,
თვალუწვდენელ ველებსა და მთათა კალთებს სურნელოვანი ბალახი
და ნაირ-ნაირი ყვავილები როდის აქეთ ფარავს...

ძველად უხსოვარ დროში, აგერ, მაღალ მთებს რომ ხედავ,
ეგენი უფრო მაღლები ყოფილან. მწვერვალებზე, როგორც ახლა,
თოვლი და ყინული კი არა, ლამაზი ბალახი და ყვავილი ხარობდა.
ძველ დროში მარადი თოვლ-ყინული ღრმა ხეობებში, მთათა კალთე-
ბზე და ტრიალ ველებზე იდო.

იმ დროში ჩვენს წინაპრებს — ნართ-ერსთხოელებს⁶ ხეობებში,
გამოქვაბულებში, მაღალ კოშკებში უცხოვრიათ. მაღლები ყოფილან,
როგორც, აგერ, ის მთებია. ბედაურებიც გოლიათები ჰყოლიათ. დათვე-
ბივით ღონიერებიც ყოფილან ნართ-ერსთხოელები, მგლებივით გუ-
ლადები, ვეფხებივით მოქნილები და მეღიებივით ცბიერები.

ხელით იოლად ფშენიდნენ კლდის ლოდებს და შორს ისროდ-
ნენ, იმათი ყვირილი მთებს, ძახილი კი ცას აზანზარებდა და, მაინც,
უძღუნნი ყოფილან — ცეცხლი არ ჰქონიათ.

ღონიერი სიელა⁷ სასტიკი და შეუბრალებელი ყოფილა. ის ცის
მეუფე იყო და ცეცხლიც მას ჰქონდა.

რის მაქნისია ძალა, თუ ხალხს არ გამოადგება?

რის მაქნისია ღონე, თუ იგი ხალხს რისხვად მოეკლინება?

ნართ-ერსთხოელებისათვის თავისი ძალ-ღონის საჩვენებლად
სიელა მაშხალაზე შემოჯდებოდა და საზარელ ღრიალს მორთავდა
ხოლმე, ცაზე ისეთ ხმაურს ატეხდა, გეგონებოდა, ნამსხვრევებად
ქცეული ცა, საცაა ჩამოიქცევას. მისი სამყოფელი ცაზე მუდმივად

შავ ღრუბლებში იყო გახვეული. სიელა ღრუბლებს წვიმით გაავსებდა და ხმელეთისაკენ დაუშვებდა, წვიმას მოყოლილი სეტყვითა და ხოშკაკალით კი უფრო დიდ უბედურებას დაატეხდა ხოლმე ადამიანებს. ხშირად სინათლისა და ცეცხლისაგან ნაკეთებ ცისარტყელას ხელში აიღებდა, ძირს მიწას ესროდა და გარშემო ყველაფერს გადაუგავდა ხოლმე.

ავიცა და კარგიც სიელას ხელში იყო. ავზე ხელგაშლილი იყო სიელა, კარგზე — ხელმოჭერილი.

სიკეთე დიდი ტანჯვის ფასად ეძლეოდათ ადამიანებს, ხოლო ბოროტებას უხვად არიგებდა სიელა.

ცასა და მიწას შორის მუდმივი შუღლი იყო!

სიელასა და ადამიანებს შორის ნიადაგ ქიშპობა იყო! რაც უფრო დიდი ტანჯვა-წამება დაატყდებოდათ ნართ-ერსთხოელებს, მით უფრო ნეტარებდა სიელა, რაც უფრო ნეტარებდა სიელა, მით უფრო მეტ კაემანს ეძლეოდა სათა. სათას ძალიან უნდოდა, ნართ-ერსთხოელებს დახმარებოდა, მაგრამ სიელას შიში ჰქონდა.

იმ დროს მთაში ცხოვრობდა ლომკაცი ნართი ფჰარმათი. ის თავის სამჭედლოში მუშაობდა და ხალხს ემსახურებოდა. მარჯვე ოსტატი ყოფილა.

თავაზიანი, ხელგაშლილი, ღონიერი ნართი ცოტას ლაპარაკობდა და ძალიან ბევრს მუშაობდა. იგი ბევრს ფიქრობდა, ჭირი როგორ შეემსუბუქებინა ადამიანებისათვის. იმის განსჯაში იყო, როგორ წაერთმია სიელასათვის ცეცხლი და მიეტანა ხალხისათვის. ხვეწნა-მუდარა სიელასთან არ ჭრიდა.

ქვეყნად თავისი გაჩენის დღიდან ხალხში გაბნეულ ცოდნასა და სიბრძნეს ეწაფებოდა ფჰარმათი.

მისი ბელაური თურფალი იალაღებზე მუდამ თავისუფლად დანავარდობდა.

ნართები ეტყოდნენ ხოლმე ფჰარმათს:

— ბელაური მხედრის ხელში უნდა გამოიწვრთნას, ვაჟკაცი — ბრძოლაში. რატომ დადის შენი ბელაური თავისუფლად?

ფჰარმათი პასუხობდა:

— ჩემი ბელაური გაწვრთნილია, დრო მოვა და იგი ციდან ცეცხლს ჩამოიტანსო.

ერთ დღეს ფჰარმათმა თავისი თურფალი⁸ იხმო. მისმა ხმამ არღუნის⁹ ხეობა ააგუგუნა, მთები შეაზანზარა, მძინარე სიელა გამოადვიდა და გვერდი აცვლევინა. ბედაურს, შორეულ მთაზე რომ ძოვდა, ესმა პატრონის ხმა და ჭიხვინით უპასუხა. ელვასავით გაფრინდა თურფალი თავის პატრონთან. ფჰარმათმა ჯაჭვის პერანგი ჩაიცვა, წელთ ხმალ-კაპარჭი შემოირტყა, მხარიღლივ მშვილდი გადაიკიდა, ხელთ ფარი გადაიკვა – ღობისტყავისა, მოიხელსადავა თავხვედა კომბალი და წვეტიანი შუბი.

ამის შემდეგ ფჰარმათმა თავის თურფალს უნაგირი დაადგა, ლუდით სავსე ჯიხვის ყანწი გადაჰკრა, როგორც ფეხი ცხელ ფისსა და ხელი სველ ცომსა, ისე დაგვეროდე უნაგირსაო, ესა თქვა, ბედაურს მოახტა და იმ გზას დაადგა, რომელზედაც ჯერ არავის გაველო, ანუ თუ გაველო, უკან ვეღარ მობრუნებულყო. ნართერსთხოვლებმა ფჰარმათის კვალზე ფეტი მოაბნიეს – მშვიდობიანი გზამცა ჰქონდესო, ქერით სავსე თასი დადგეს: იქითობას მსუბუქი და ლალი, აქეთობას ბარაქიანი გზა ჰქონდესო!

ბევრი იარა ფჰარმათმა. შვიდი დღისა და შვიდი ღამის სავალი გზა გაიარა. შვიდი ხეობა და შვიდი მთა გადალახა. ბოლოს ბაშლამის ძირს მიაღვა. ბაშლამს თავით ეჭირა ცა, რომელზედაც სიელა ცხოვრობდა. ციცაბო, მეტად საშიში და ძნელი აღმართები აიარა ფჰარმათმა. ბაშლამის წვერი კი ძალზე სურნელოვანი ბალახებითა და ფერად-ფერადი ყვავილებით იყო მოფენილი.

იმ ჟამს ბაშლამის წვერზე დასასვენებლად ეშვებოდა თურმე მზის სხივოსანი სათა.

იგი თეთრ ფრინველად იქცა, შეეგება ფჰარმათს და ადამიანის ენაზე უთხრა:

– ჰეი, ღონიერო ნართო! შენ ტყუილუბრალოდ არ მოხვიდოდი ბაშლამის წვერზეო.

– მართალია, კეთილო ფრინველო, მე გასართობად არ ამოვსულვარ ბაშლამის წვერზე, ცის კერიდან ხალხს ცეცხლის მუგუზალი უნდა წაუელო, ამისთვის მოვსულვარ. უიმისოდ უკან არ გავბრუნდებიო, – უპასუხა თურმე ფჰარმათმა.

– კეთილი საქმისათვის გამოსულს კეთილი გზა რომ არ ჰქონდეს, არ შეიძლება, მე დაგეხმარებიო, – უთქვამს სიელა-სათას.

და შემდეგ ჰკითხა:

— ბელაური კარგი გყავსო?

— ქარზე უსწრაფესიაო, — უპასუხა ფჰარმათმა.

— ღონიერიაო?

— ჩემი ბელაურის ნაფლოქვარზე წყალი მაშინვე ამოდგაფუნდუ-

ბაო.

— თავად თუ ხარ ღონიერიო?

— ჩემს ხელში მაგარი ბრინჯაო ფისზე და ცვილზე რბილი ხდებოა, — მიუგო ფჰარმათმა.

სიელა-სათამ დაარიგა ფჰარმათი, რა გზით მოხვედრილიყო სიელას კერასთან და როგორ ჩაეგდო ხელში ანთებული მუგუზალი.

— ახლა სიელა დაძინებული იქნება. ეგ ქარივით სწრაფი ბელაური გააჭენე და სიელას კერაზე გადააფრინე. ცეცხლს რომ წაადგები, დასწვდი და ცეცხლმოკიდებულ მუგუზალს ხელი დასტაცე, შემდეგ კი ბაშლამის მიმართულებით გაქუსლე. სიელას თუ გაეღვიძა, ცოცხალს არც შენ გაგიშვებს და არც შენს ცხენს. მაშინ ვერც ხმელეთზე წაიღებ მუგუზალს.

როგორც სათამ დაარიგა, ისე მოიქცა ფჰარმათი.

ჭენებით გადაუფრინა ბელაურმა სიელას კერას. დაინახა ფჰარმათი, მუგუზალს დასტაცა ხელი და ბაშლამის წვერისაკენ მიუშვა ბელაური.

სწრაფად მიჰქროდა ბელაური, მუგუზლიდან ასხლეტილმა ნაპერწკლებმა ღიდი კული გაჭიმეს ფჰარმათის უკან. ნაპერწკალი ცხვირში ჩაეყარა სიელას და გამოაღვიძა. დაინახა, როგორ მიჰქონდა მამაც ნართს მისი კერიდან მუგუზალი. იცოდა სიელამ, ცეცხლს ხელში თუ ჩაიგდებდა, ადამიანს ძალა მიეცემოდა, შიშს დაჰკარგავდა, შემდეგ კი თვით მის წინააღმდეგ აღსდებოდა.

ღიდ ძალას იგდებდა ადამიანი ხელში. შეშინდა ძლიერი სიელა. ბევრი მღვეარე დაადევნა მამაც ნართს. გახსნა სიელამ გულა, შიგ რომ შავი ღამე ჰყავდა გამომწყვდეული. ისე ჩამობნელდა, ფჰარმათი საკუთარი ხელის თითებს ვერ ხედავდა. გზას ვეღარ იკვლევდნენ ფჰარმათი და მისი ბელაური. კლდიდან გადავარდნა და დაღუპვა ემუქრებოდათ, მაგრამ გზას უკვლევდა ლამაზი ფრინველი სიელასათა მშვენიერი სიმღერით.

შავმა ღამემ ვერ შეძლო ნართისა და მისი ბედაურის შეჩერება. მაშინ სიელამ გახსნა ქარიშხლით სავსე გუდა. ქარიშხალი დაადევნა ფჰარმათს. შავი ღამე და გრიგალი დაეძგერა ფჰარმათსა და მის ბედაურს. მაშინაც ლამაზმა ფრინველმა – სიელა-სათამ თავისი ფრთებით ქარიშხლისაგან დაიფარა ისინი და სიმღერით გზა გაუკვალა.

ფჰარმათმა დაინახა, როგორ აქრობდა გრიგალი მის ხელში მოგუზგუზე მუგუზხალს. უცეცხლოდ მიწაზე დაშვება არ ეგებოდა, ამიტომ უბეში შეინახა იგი. მამაცი ნართის გარშემო მომაკვდინებლად როკავდა მრისხანე ქარიშხალი, კუნაპეტმა ღამემ დააბრმავა, უბეში დამალულმა მუგუზხალმა მკერდი დაუწვა. ძლიერი რყევისაგან არღუნის წყალი კალაპოტიდან ამოვარდნილიყო, ხოლო ძირფესვიანად მოთხრილი მუხის ხეები ბალახის ღეროებივით ჰაერში დაფარფატებდნენ.

მიხვდა სიელა, რომ არც შავ ღამეს, არც ძლიერ ქარიშხალს ძალა არ ჰყოფნიდა ნართისა და მისი ბედაურის შესაჩერებლად. ცის მღვევარს ნართი უვნებლად უსხლტებოდა ხელიდან.

მაშინ გახსნა სიელამ მესამე გუდა, რომელშიც ყინვა-სიცივე ჰქონდა.

ძლიერმა ყინვამ მათათა სალი კლდეები დახეთქა და მთები შეკუმშა, ფჰარმათი კი თავისი ბედაურით მაინც წინ მიიწევდა.

ძალზე შეშინდა სიელა. მან დაინახა, როგორ უახლოვდებოდა მამაცი ნართი ბაშლამს. საცაა სამშვიდობოზე გავიღოდა. გამწარებულმა აიღო თავისი ცეცხლოვანი ცისარტყელა და ნართს მუხი დაუშინა.

დაშენილმა მუხმა მთები შეაზანზარა, გაყინული მიწიდან წყლებმა ამოხეთქეს. არგუნის ტალღები დამფრთხალ ცხერის ფარასავით მოედვნენ მთის კალთებს, მათათა უშველბეელი კლდეები სულოდგ-მულეებივით ირწეოდნენ.

მაგარმა ყინვამ, ძლიერმა ქარიშხალმა, ბნელმა ღამემ და მუნთატეხამ ვერ გააჩერეს ნართი ფჰარმათი. მალე მიაღდა იმ გამოქვაბულს, სადაც ნართები ელოდებოდნენ.

– აჰა! აი, ეს არის ცეცხლი! – უთხრა მან გაოცებულ ნართებს.

– ყოველ კოშკში, ყოველ ეხში, ყოველ სიმაგრეში დაანთეთ ცეცხლი! ავარდეს დიდი ალი! ცეცხლი ყოველ სამყოფელში უნდა იყოს! იყოს სითბო! იყოს სინათლე! ცეცხლი არ ჩაქრეს არასოდეს!

თავისუფლებას გისურვებთ!

სწორედ ამ დროს დიდი ხმაური ატყდა, სიელა იბრძოდა... ცა მიწას მუდმივ მტრობას უცხადებდა. ადამიანი კი სიელას მუდმივ ბრძოლაში იწვევდა. სიელა მრისხანებდა!

— გაგიმარჯოთ! თქვენს მაგიერ სიელასგან მოვლინებულ სატანჯველში მე უნდა ჩავდგე! ბედნიერებას გისურვებთ! ჩემზე ნუ იღარდებთ!

მამაცი ნართი ფჰარმათი მეხის, ყინვის, ქარიშხლისა და შავი ღამის დასახვედრად წავიდა ბაშლამზე. ნართს თავზე მეხი გადასდო, გადმოსდო, ქარიშხალი არყევდა, ყინვამ ხელ-ფეხი დაუზრო. განრისხებული სიელა არ ეშვებოდა მას.

ბაშლამზე, ცის ტატნობზე, მისკენ მიმავალი მამაცი ნართი რომ დაინახა, სიელამ დაიწყო ქარიშხლის, სიცივისა და ღამის ნელ-ნელა ჩალაგება გულებში. ველებიდან, ხეებიდან თუ მთათა კალთებიდან ფჰარმათის კვალდაკვალ, თანდათან ბაშლამის თხემზე აიკრიფა, იქ დაისადგურა თოვლმა და ყინვამ.

სიელამ დაიძახა:

— შენ მიერ ციდან მოტაცებული ცეცხლის ნატრულიმც გახდე! სითბოს ნატრულიმც გახდეო!

თავისი ერთგული მსახური ცალთვალა უჟა გაგზავნა სიელამ რკინის ჯაჭვებით ფჰარმათთან. იმ ჯაჭვებით ბაშლამის წვერზე მიაბა უჟამ ფჰარმათი.

ფჰარმათის საწამებლად სიელას მოხმობილმა სიცივემ, ყინვამ და თოვლმა ბაშლამის თავი გაყინა და შებოჭა.

ფჰარმათის მოტანილმა ცეცხლმა მთელი ქვეყანა გაათბო, ველები, მთათა კალთები, ღრმა ხეობები ხშირმა სურნელოვანმა ბალახებმა, ფერად-ფერადმა ყვავილებმა დაფარეს.

ყოველ დილას მიჯაჭვულ ფჰარმათთან მიფრინავს ფრინველთა მეფე ილა, ფჰარმათს მუხლებზე დააჯდება და ყოველთვის ერთსა და იმავეს ეუბნება:

— ჰოი, უბედურო ფჰარმათ! ჰოი, ცოდვიანო ფჰარმათ! არ ნანობ შენს საქციელს? თუ ნანობ, აღარ შეგაწუხებ, თუ არა, ღვიძლს ამოგკორტნი!

ფჰარმათი საშინელ წამებას არად აგდებს და ყოველთვის ერთ-

სა და იმავეს პასუხობს:

— არა, არ ვნანობ! მე ადამიანებს ბედნიერება მიუტანე, სითბო და სინათლე ვაჩუქე! კარგი საქმე გაკეთდა და ამის გამო სინანული არ შეიძლება!

მაშინ ფრინველთა მეფე იდა ფოლადის ნისკარტს კაჟის ქვაზე ალესავს და ფჰარმათის ღვიძლის კორტნას შეუდგება ხოლმე.

ფჰარმათს ერთი კვნესაც არ აღმოხდება. იმის თვალეში ცრემლი არასოდეს დაისადგურებს, დიდ ტანჯვა-წამებას ქედუხრელად უძლებს.

იმ დროიდან ნართ-ერსთხოელმა ვაჟკაცმა ტირილი არ იცის. იმ დროიდან მათათა მწვერვალებზე მუდმივად ღვეს თოვლი და ყინული, რომელიც არასოდეს დნება, ქრის ქარიშხალი. ბაშლამის წვერზე ფჰარმათის მიჯაჭვის შემდეგ მის საწამებლად სიელამ თოვლს, ყინულს, ქარს იქ მოუყარა თავი, ფჰარმათი სულ სითბოსა და ცეცხლის ნატვრაში რომ იყოს.

სწორედ იმ დროიდანაა ტრიალ ველებზე, ღრმა ხეობებში, მათათა კალთებზე სურნელოვანი ბალახები, ფერად-ფერადი ყვავილები. იმ დროიდანაა მიწაზე სითბო, ბარაქა, სინათლე. ის სითბო ადამიანებს ფჰარმათმა აჩუქა! ფჰარმათი კი ბაშლამის წვერზეა მიჯაჭვული. იგი მუდმივად იტანჯება, მაგრამ ის უკვდავია. გმირი არ კვდება. გმირი საუკუნოდ ცოცხლობს!

ორეული

აქეთ-იქით დაეხეტებოდა თურმე ორეული. ვერავისთან ეპოვა თავშესაფარი. ძროხასთან მივიდა, იმან კულის ქნევით გააგლო, კურღელთან მივიდა, იმან ყურები დაუქნია. ცხენთან მივიდა, ცხენი კბილებით ეცა და გააგლო. ქათამმა კი ფრთების ცემით დააფრთხო.

ვიღაც კაცი წამოწოლილიყო, „ნეტავ, როგორ მიმიღებსო?“ — თქვა ორეულმა და იმასთან მიცუნცულდა. წამოდგომისთანავე კაცმა ხელი გადაუსვა ორეულს. „მე იქ მირჩვენია, სადაც თავზე ხელს მისვამენო“, — თქვა და მას აქეთ კაცს არ მოშორებია, ღლესაც მასთან ერთად დაიარება ორეული.

ნადირთა მფარველები

უწინ თურმე დედის მუცლიდანვე იტაცებდნენ ბავშვებს. თუ მოტაცებულ ბავშვს ხმელ ხეზე დასვამდნენ, დედას მეტი შვილი არ ეძლეოდა. თუ ნელს ხეზე დასვამდნენ, სხვა შვილებიც ჩნდებოდნენ თურმე. ბავშვებს იტაცებდნენ გაჩენამდე ერთი-ორი დღით ადრე.

ამბობენ, დედის მუცლიდან ამგვარად მოტაცებული ბავშვებისაგან ნადირთა მფარველები ჩნდებიანო. ამბობენ, რომ მათ ფოლადის მკერდი აქვთ და ძალიან ღონიერი, ვეება ტანის, გოლიათი ადამიანები არიან. თუ მონადირემ სამოცდასამი ნადირი მოკლა და თოფის კონდახი არ დაწვა, ნადირთა მფარველები თავიანთი ფოლადის მკერდით ორ ნაწილად აპობენ მონადირეს.

ნადირთა მფარველები ხარის ხორციით ახლაც კვებავენ ბაშლამის მწვერვალზე მცხოვრებ ჰურ-ამის ქალწულებს. მწვერვალზე ნადირთა ძვლების კალოებია, ისინი რომ ქალწულებს აჭმევდნენო.

როგორც ამბობენ, უწინ ხევის კლდის გამოქვაბულში მცხოვრები ქალწულები სოლსა სოსქას ძეს გაერიდნენ და ბაშლამის მწვერვალზე დასახლდნენ.

ნადირთა მფხმესი

ერთმა სანადიროდ წასულმა კაცმა მოკლული ნადირის ყურზე სერი შენიშნა. ის უზომოდ ბევრ ნადირს ხოცავდა თურმე, როცა ხალხი იტყოდა, ნადირს პატრონი ჰყავსო, არ იჯერებდა და ამის მთქმელს დასცინოდა.

ერთხელ, როცა ისევ სანადიროდ იყო წასული, თავისი ნაბადი ნელლი წიფლის დიდ კუნძზე გადაფინა და ნადირს ჩაუსაფრდა. უცებ დაინახა, ნადირთა პატრონმა მკერდით ორად როგორ გააპო ნაბად-გადაფარებული კუნძი. ნადირთა პატრონი მიხვდა, რომ ის კუნძი იყო და არა ადამიანი. კაცმა კუნძს დახვდა და შინ წავიდა.

როცა შინ მივიდა, თავისი თოფის კონდახი ცეცხლში დაწვა და მეტად სანადიროდ აღარ წასულა.

თურს!

ნადირთა პატრონები ჟამი-ჟამ ნადირს თავს უყრიან ხოლმე.
— თურს! — ამ შედახილით უხმობენ მათ.

ამბობენ, ისინი დათვლიან ხოლმე ნადირთ და მათ შორის დაძაბუნებულსა და დავრდომილს უკლიან.

ნადირთა ასეთი პატრონები ახლაც ცხოვრობენ თურმე ტყეებში.

მგელი

ძალიან დიდი ხნის წინათ, უხსოვარ დროში, ქვეყანაზე საშინელი ქარიშხალი ამოვარდა. ქარიშხალმა ძირფესვიანად მოთხარა ხეები, ზღვა-მდინარეებიდან წყალი ხმელეთზე გადმოინთხა, მთები ჩამოიქცნენ და დიდი უბედურება დატრიალდა.

ყველა სულდგმული თავგზააბნეული დარბოდა აქეთ-იქით — თავს ვუშველოთო. ერთადერთი მგელი არ შეუშინდა გრიგალს, დაჯდა და უშიშრად დაუპირისპირდა.

გრიგალმა ტყავი შემოაფლითა, დაასისხლიანა, მაგრამ ადგილიდან ძვრა ვერ უყო ძარღვმაგარ მგელს.

ქარიშხალი ჩადგა, მზე გამობრწყინდა, ვითომ არაფერიც არ მომხდარიყოს, სიმშვიდემ დაისადგურა დედამიწაზე.

ცხოველებმა ისევ ერთად მოიყარეს თავი, მივიდნენ მგელთან და უთხრეს:

— მგელო, ქარი რომ ხეებს გლეჯდა, ხმელეთი რომ წყალმა დაფარა, მთები რომ ჩამოიქცა და ყველა თავშესაფარს ეძებდა, შენ ადგილიდან არ დაძრულხარო.

მგელს სისხლი სწვეთდა სხეულიდან, თვალები სივრცისთვის გაუშტერებინა, ამაყად მჯდარმა მიუგო მათ:

— მიწა, რომელზედაც დავიარები, ჩემი სამშობლოა, რა უბედურებაც არ უნდა დამატყდეს თავს, სამშობლოს იქით წასასვლელი ქვეყნიერებაზე არსად არა მაქვსო.

ნათქვამმა ჩააფიქრა ცხოველები, სირცხვილმა შეიპყრო და უხმოდ გასწიეს ბუნაგებისაკენ.

დარჩა მგელი იქვე, თავისი დასახიჩრებული, დაფლეთილი სხეულით, მიმავლებს თვალი გააყოლა.

მგელს სხვა სამშობლო არ ჰქონდა...

სამი ძმა და გველეშაპი

მამა შვილს ცუდს არას ურჩევს:

ერთ კაცს სამი ვაჟიშვილი ჰყავდა. მამამ სიკვდილის წინ ასე დაარია თავისი ვაჟები.

– ამ ჩემი ქვეყნიდან სამი გზა გადის. იმ სამიდან ძველ გზაზე არ იაროთო.

დრო რომ გავიდა, ერთხელ, მამის სიკვდილის შემდეგ, უფროსი ძმა ძველ გზას მიადგა. იფიქრა, მოდი, წავალ და ვნახავ ამ გზაზე რა არისო და გასწია. ვაჟს წინ გველეშაპი შეხვდა და ჰკითხა:

– საით გაგიწევია, ბიჭო?

– არსად არ მივდივარ, მამაჩემმა სიკვდილის წინ ანდერძი დატოვა. ამ გზაზე არ გაიაროო. საცდელად წამოვედი! – თქვა ვაჟმა.

– მამის ნათქვამი არ დაიჯერე და წამოხვედი? მე შენ გიჩვენებ სეირს! სიმღერაში თუ ვერ მაჯობებ, ვაი შენს ღღეს! იცი სიმღერა? – ჰკითხა გველეშაპმა.

ბიჭმა უთხრა, არ ვიცი სიმღერაო და – გადაყლაპა ის ბიჭი გველეშაპმა.

მაშინ მეორე ძმა წავიდა იმ ძველ გზაზე, ერთი ვნახო, რა გზაა ასეთიო.

იმასაც ჰკითხა გველეშაპმა, სიმღერა იციო?

– არ ვიციო, – ბიჭმა – და ისიც გადაყლაპა ურჩხულმა.

მშებმა შინ მისვლა რომ დააგვიანეს, მესამე, ყველაზე უმცროსი წავიდა მათ მოსაძებნად.

იარა და მიადგა იმ გველეშაპს. გველეშაპმა, როგორც წინა ორ ძმას, ამ ბიჭსაც უთხრა:

– სიმღერის თქმაში ან ზღაპრის მოყოლაში შენ თუ ვერ მაჯობებ, ვაი შენს ღღესო.

— კარგი, მოგიყვები ზღაპარს, — უთხრა ბიჭმა, — ოღონდ შევთანხმდეთ, თხრობისას ერთმანეთს ხელს ნუ შევეშლით, ერთმანეთს ბოლომდის თქმა ვაცალოთ. ვინც ამ პირობას დაარღვევს, წაგებული იქნება. თუ მე გავიმარჯვე, ჩემს ორ ძმას დამიბრუნებო.

ამაზე შეთანხმდნენ და გაჟმა თხრობა დაიწყო:

— შარშან, ზამთარში, გაყინულ ზღვაზე ცხენების რემას ვაძოვებდი. ბალახით რომ დაძინენ, წყალი უნდა დამელევეინებინა. ცხრა ადლის სისქის ყინული ცუღით ვერ გავტეხე, ცუღს ცეცხლი შევუნთე ყინულის დასადნობად. ცეცხლმოკიდებულმა ცუღმა ყინული გახვრიტა და წყალში ჩავარდა ისე, რომ ტარი ხელში შემრჩა.

მივიხედ-მოვიხედე, წყლის ამოსაღები ვერაფერი ვნახე, ვტაცე ხელი ჩემს თავს, მოვიძრე და იმით დავალევიე ცხენებს. საღამოს როცა აცივდა, ჩემი რემა სასწრაფოდ გავრეკე ცისკენ, ღრუბლებზე დამის გასათევად წავასხი.

შემდეგ რომ ვნახე, თავი აღარ მება, ეს რა არის-მეთქი — გამიკვირდა. სირბილით უკან დავბრუნდი, გავიხედე, ჩემს თავის ქალაში მწყერი ჩაბუდებულიყო, ვტაცე ხელი, მწყერი დავიჭირე, ჩემი თავის ქალა ისევ კისერზე მოვირგე, მოვაჯექი მწყერს და მწყერმაც ხელად მომაფრინა ჩემს რემასთან, ღრუბლებზე ცეცხლი დავანთე, შეიდასი შამფური გამოვთალე, იმ მწყერს თავი წავაცალე და როცა ხორცს შამფურზე ვწვავდი, რაღაც მღვრიე ერბომ იწყოდენა, იმ ერბოს სუნზე შენ მოხვედი, პირდაღებული მაღლა ხტებოდი, რომ ხახაში ჩაგესხა.

— იქ სად ვიყავი? სად ვიყავი? — თქვა გველემამა და წამოხტა, წელანდელი პირობა დაავიწყდა.

— ო-ო-ო! — სიცილი წასკდა ბიჭს, — წააგე! წააგე! შენ დაარღვიე ჩვენი წელან დათქმული პირობა, დამიბრუნე ჩემი ძმები!

თავისი ოსტატური სიტყვა-პასუხით გამარჯვებულმა ბიჭმა ბოლოს შინ წამოიყვანა ორი სულელი ძმა, რომლებმაც მამის ნათქვამი ანდერძი ყურად არ იღეს. მიიყვანა სახლში და ასე უსაყვედურა ორივეს:

— ასე ხდება ხოლმე, როცა მამის ნათქვამს არ ასრულებენო.

ამის შემდეგ იმ ორ ძმას აღარასოდეს უვლია ძველი გზით.

სამი ძმის ამბავი

I

ძველ დროში ერთ კაცს სამი ვაჟი ჰყავდა. ის კაცი როცა კვდებოდა, თავის ვაჟიშვილებს დაუბარა:

— აბა, ჩემო ვაჟებო! მე სიკვდილის პირას ვარ, ერთ ადგილას ჩამარხული მაქვს სკივრი, იმისი გასაღები მევან და მევან ადგილას ინახება. ჩემი სიკვდილიდან ხუთი-ექვსი დღე რომ გავა, სამივემ ერთად ის გასაღები ამოიღეთ და სკივრში ჩაიხედეთ.

დიდი დრო არ გასულა. ის კაცი მოკვდა. ძმებისაგან მალულად უმცროსი ძმა წავიდა და გასაღები ამოიღო. ჩაიხედა ვაჟმა სკივრში და იქ სამი მეტად ძვირფასი მარგალიტი დაინახა.

ერთი მოიპარა, სკივრი ჩაკეტა, გასაღები კი, აღრინდებურად თავის ადგილას დადო.

ხუთი-ექვსი დღის შემდეგ უფროსმა ძმამ უთხრა თავის ორ ძმას:

— მოდი, გასაღები ავიღოთ და იმ სკივრში ჩავიხედოთ.

გასაღები აიღეს, სკივრში ჩაიხედეს და ორი მარგალიტის მეტი ვერა ნახეს. უფროსმა ძმამ თქვა:

— მამაჩვენი ჭკვიანი კაცი იყო და ეცოდინებოდა, რომ მარგალიტების გაყოფაზე ერთმანეთს წავეჩხუბებოდით, ამიტომაც სამს დატოვებდა.

ძმები ვერ შეთანხმდნენ და ერთ უცხო ქვეყნის გზას დაადგნენ, რადგან სმენოდათ, იქ სამსჯავრო საქმის კარგი მცოდნენი არიანო.

II

ბევრი იარეს თუ ცოტა იარეს, უფროსმა ძმამ თქვა:

— ამ გზაზე უპატრონო აქლემს გაუვლია.

შუათანამ თქვა:

— ჰო, თანაც მარცხენა უკანა ფეხით კოჭლი ყოფილა.

უმცროსმა ძმამ დასძინა:

— მარჯვენა თვალიც ამოთხრილი ჰქონია.

ამ საუბარში გზაზე აქლემის პატრონი შემოხვდათ. უფროსმა ძმამ ჰკითხა:

– აქლემს ხომ არ დაეძებ?

– დიახ, დავეძებ.

მაშინ შუათანამ ჰკითხა:

– უკანა მარცხენა ფეხით კოჭლი ხომ არ იყო?

პატრონმა:

– დიახ, იყო.

ახლა უმცროსმა ჰკითხა:

– მარჯვენა თვალი ამოთხრილი ჰქონდა?

– კიო, ამოთხრილი ჰქონდაო, – თქვა პატრონმა.

მაშინ ძმებმა უთხრეს:

– ჩვენ არ გვინახავს შენი აქლემი.

აქლემის პატრონმა კი:

– თქვენ მოგიპარავთ ჩემი აქლემი და უნდა დამიბრუნოთ!

ძმებმა მიუგეს:

– ჩვენ შენი აქლემი თვალითაც არ გვინახავს, როგორ უნდა დავიბრუნოთ?

– რაკი ასეა, გამოგვეყვი, ერთ სოფელში სამსჯავრო საქმის მცოდნე, სადავო საქმეთა მარჯვედ გამრჩევი კაცი ყოფილა. ჩვენც იმასთან მივდივართ ერთი სადავო საქმის გასარჩევად. თუ ის კაცი შენი აქლემის ქურდობას დაგვაბრალებს, ზარალს აგინაზღაურებთ.

ის კაციც ძმებს შეუერთდა და წავიდნენ სამართლის მცოდნე კაცთან.

III

იარეს, იარეს და მივიდნენ ადგილზე.

– რა საქმეზე მოსულხართ? – ჰკითხა მისულებს მოსამართლე კაცმა.

– ჩვენ, სამნი, ძმები ვართ, ჩვენ შორის ჩამოვარდნილი დავის გასარჩევად მოგაკითხეთ. ეს კაცი კიდევ გზაზე შემოგვხვდა, აქლემი დაგვარგე და უეჭველად თქვენი მოპარული იქნებაო, ჩვენ გვაბრალებს.

ამ საჩივრით მოვიდა შენტან. ჯერ ამის საჩივარი გავარჩიოთ, შემდეგ ჩვენ ჩვენსას გიამბობთ.

მოსამართლე კაცმა ჰკითხა აქლემის პატრონს:

— რა საბუთით აბრალე აქლემის ქურდობას?

— აქლემი დავკარგე. დავდიოდი და დავეძებდი. ამათ რომ შევხვდი, სანამ რამეს ვკითხავდი, უფროსმა ძმამ თავად მკითხა: „აქლემს ხომ არ დაეძებო?“ შუათანამ: „უკანა ფეხით კოჭლი ხომ არ იყო?“ უმცროსმაც: „მარჯვენა თვალით ბრმა იყო, არაო?“ ჩემი აქლემი ჩემზე კარგად ამათ სცნობიათ, ამიტომ ვფიქრობ, რომ მათი მოპარულიაო.

მაშინ სამართლის მცოდნე კაცმა ძმებს მიმართა:

— თქვენ რას იტყვით?

უფროსმა ძმამ უპასუხა:

— ამისი აქლემი, რა თქმა უნდა, არ გვინახავს, მაგრამ უპატრონოდ რომ იყო, იმით მივხვდით, გზის ნაპირებზე ბალახი აქა-იქ იყო მოძოვილი.

მეორე ძმამ თქვა:

— აქლემი თვალითაც არ მინახავს, მაგრამ უკანა მარცხენა ფეხით რომ კოჭლი იყო, ნაკვალევით მივხვდი.

მესამე ძმამ დასძინა:

— ამ კაცის აქლემი თვალითაც არ მინახავს, მაგრამ მარჯვენა თვალით ბრმა რომ იყო, იმით მივხვდი, სიარულში მხოლოდ მარცხენა მხარეს მისტანებოდა ბალახს.

საქმეში ჩახედულმა კაცმა აქლემის პატრონს უთხრა:

— შენი აქლემი ამათი მოპარული არ არის, სხვაგან უნდა ეძებო. ესენი დაკვირვებული, ჭკვიანი ხალხი ყოფილა, იმიტომ უცენიათ შენი აქლემიო.

აქლემის პატრონი წავიდა.

IV

იმ კაცის საქმე რომ გავარჩია, მოსამართლემ ძმებს მიმართა:

— ახლა მიაბზეთ თქვენი ამბავი.

უფროსმა ძმამ უამბო თავიანთი საქმე, მამის ანდერძი და ყვე-

ლაფერი, მერე დასძინა, უეჭველად ჩვენთაგან ერთმა მოიპარა ის ერთი მარგალიტიო.

საქმეში ჩახედულმა კაცმა დაიწყო:

— მე ერთ ამბავს მოგიყვებით, მერე ძმებს რაღაცას შეგეკითხებით და როცა თქვენს პასუხებს მოვისმენ, ამის შემდეგ ჩემს პასუხსაც მოგახსენებთო.

მოუყვა ასეთ ამბავს:

„ერთ ვაჟსა და ქალიშვილს ერთმანეთი ძალიან ჰყვარებიათ. ის ქალიშვილი ნათესავეებმა ერთ სხვაქვეყნულ ვაჟს მიათხოვეს. ქორწილი რომ დამთავრდა, ქალიშვილის წამყვანი ვაჟი იმ ღამეს ქალის სამყოფელში მივიდა. ქალი მტირალი დაუხვდა. ქმარმა ჰკითხა: „რატომ მოგიწყენია? რა გატირებს? თუ მე ვარ შენი დარდის მიზეზი, მაშ, მე ვყოფილვარ შენთვის ვარამი და მწუხარება. მოდი, დედაშენთან წაგიყვან რომ გამხიარულდეთ“.

ქალმა უთხრა: „იმიტომ კი არ ვტიროდი, თითქოს შენ იყო ჩემი ჯავრი და მწუხარება, მე ის მატირებდა, რომ ჩემს სოფელში ერთი, დიდი ხნიდან თანშეზრდილი, მეგობარი ვაჟი მყავდა, რომელსაც ვუყვარდი და რომელიც მიყვარდა. გულში გადაწყვეტილი მქონდა, ქმარს ჩემს წელზე იმის მეტს არავის შევახსნევიანებ-მეთქი. ჩემი პირობა მომაგონდა და იმან დამამწუხრაო“.

ქმარი დაჰპირდა, მე დად ჩავთვლი, შენ კიდევ ძმად მიგულე და ნუ გეშინია, იმ ვაჟთან მე თვითონ მიგიყვანო.

„ჩემთვის არამი ყოფილიყავ, იმისთვის ალალიო“, — უთხრა, ქალი ცხენზე შემოისევა და იმ ვაჟის სამყოფელში წაიყვანა. მან ჭიშკართან ქალი ძირს ჩამოსევა და თვითონ შინ დაბრუნდა.

წავიდა ქალი და თავისი ძველი შეყვარებული ვაჟის ოჯახში მივიდა. იმ ვაჟს შეყვარებული ქალიშვილის გათხოვება რომ გაეგო, ხელთ ფანდური აეღო, დამჯდარიყო, ძუის ლარებს აჟღერებდა და ნაღვლიანად ღიღინებდა. ქალი რომ შევიდა, ვაჟმა გაკვირვებულმა ჰკითხა, შენ აქ საიდან გაჩნდიო.

ქალმა უპასუხა:

— ასე და ასე იყო, ჩემმა ნათესავეებმა სხვა ვაჟს მიმათხოვეს. საქმრო რომ ჩემს სამყოფელში შემოვიდა და მისუსტებულ-თვალ-ცრემლიანი დამინახა, მწუხარების მიზეზი მკითხა. მე ვუაბებ ჩემი აღთქმისა და პირობის ამბავი. მან კი ასე მითხრა:

– მე ღვიძლ ძმად მიმიღე და შენს შეყვარებულთან წაგიყვანო. მერე წამომიყვანა, აქ თქვენი სახლის წინ ჩამომსვა, თვითონ შინ წავიდა და მე შენთან მოვედიო.

ეს რომ უამბო, იმ ვაჟმა ფანდური გადადო, მივიდა ისე, რომ ქალიშვილს ხელით არ შეხებია, წელზე ქამარი შეხსნა და პირობა რომ შეასრულა, ქალს უთხრა:

– ასე ყვარებიხარ და მაინც ისეთი კარგი ვაჟი ყოფილა, რომ შენი თავი მომგვარა. ახლა მე რომ იმაზე ნაკლები ვაჟკაცი გამოვდგე, ჩემთვის დიდი სირცხვილია, ამიტომ აუცილებლად ისევ იმასთან უნდა მიგიყვანო.

ეს უთხრა ვაჟმა და ქალი ისევ თავის საქმროსთან წაიყვანა. გზად ერთ ქალაქს მიაღწენ. ამ ქალაქში ვარ გათხოვილიო, უთხრა ქალმა ვაჟს. ვაჟმა: მარტოდ მისვლა თუ შეგიძლია, მე შინ დავბრუნდებიო. შემიძლიაო, უთხრა ქალმა ვაჟს და ვაჟიც შინ დაბრუნდა.

შინ მიმავალ ქალს ბნელ ღამეში შემოხვდა უკეთურებითა და ბოროტებით განთქმული ერთი ქურდი. „რომელმა ღმერთმა მომცა შენი თავიო“, უთხრა ქალს. ქალმა ქურდს თავისი თავგადასავალი უამბო: იმ შეყვარებულისაც, თავისი ძალად გათხოვებისაც, ქმრის პატიოსნად მოქცევისაც, ძველ შეყვარებულთან მიყვანისაც და ახლა მისგან უკანვე ქმართან დაბრუნებისაც. ერთი სიტყვით, აქამდე რაც კი გადახდენოდა, ყველაფერი უამბო. ქურდმა თქვა: „იმ ორზე უარესი ვაჟკაცი რომ გამოვიდე, ჩემთვისაც დიდი სირცხვილიაო“ და ქალს დაუძმობილდა, ცხენზე შემოისვა, წაიყვანა და ქალი საქმროს ჭიშკართან ჩამოსვა.

ამ ამბის მოყოლა რომ დაამთავრა, მოსამართლე კაცმა ძმებს მიმართა:

– ახლა, უფროს-უმცროსობის კვალობაზე, რიგრიგობით მითხარით, იმ სამიდან რომელი უფრო კარგი ვაჟკაცი იყო და მერე თქვენს კითხვასაც პასუხს გავცემ!

– იმ სამიდან მე უფრო პირველი მგონია კარგი ვაჟკაცი, ის, რომელსაც ქალი მიათხოვესო, – თქვა უფროსმა ძმამ. – იმოდენა პირუტყვი ჰყავდა გაწყვეტილი საქორწილოდ, იმ მეორე ვაჟისაგან ზარალის ანაზღაურების იმედი მაინცდამაინც არ ჰქონდა და მაინც წაუყვანა ქალიო.

– მე უფრო მეორე ვაჟი მომწონსო, – თქვა შუათანამ, – ბავშვობიდანვე რომ უყვარდა ქალი და მინც უკან დაუბრუნა იმ ვაჟსაო.

უმცროსმა ძმამ თქვა:

– ის ორი ვაჟკაცობაში ეჯიბრება ერთმანეთს, იმ ორივეზე უკეთესი ვაჟი მესამე მგონია – ქურდი. რატომ და, ყველაფრის მკისრებელმა უსინდისო ქურდმა ბნელ ღამეში, როგორც ალალმა ძმამ, ქალი დაინდო და შინ მიიყვანა. ამიტომ ქურდი უფრო კარგი ვაჟკაცი მგონია.

მაშინ საქმეში ჩამწვდარმა კაცმა თქვა:

– უფროსო ძმებო, თქვენ ორმა თქვენი თითო მარგალიტი აიღეთ! უმცროსო ძმაო, შენი მარგალიტი უკვე ხელთა გაქვს, იმიტომ რომ ქურდის მხარე დაიჭირე, ქურდი რომ სწორედ შენა ხარ, ამ წუთში თვითონვე გამოამჟღავნეო.

თქვა მოსამართლე კაცმა და დავაც ამით გადაწყვიტა.

პატიოსანი კაცი ქურდს მხარს არ დაუჭერს.

ამბავი სიყვარულისა

მართალია თუ არა, ვინ იცის. შაროიის¹⁰ მთებში ცხოვრობდა თურმე ერთი მოხუცი, სიბერეს მისთვის თვალისჩინი წაერთმია. მოხუცს სილამაზით სახელგანთქმული ქალწული ჰყოლია, მზრუნველი და მეთვალყურე მამისა. ბევრი ყმაწვილი კაცი ყოფილა მისი მსურველი, მაგრამ ასულს მხოლოდ ერთი ვაჟი უყვარდა. ყველა მდიდარი მშობელი ნატრობდა იმ ასულის რძლობას, მაგრამ ვერავენ დაითანხმა.

ერთმა, უარით განაწყენებულმა, სამაგიერო მიუზღო – მთებში მცხოვრებ კუდიანს უამბო მისი ამბავი.

ეწვია კუდიანი ლამაზი ასულის ოჯახს. დანახვისთანავე გულში ჩაუყარდა ის ასული. დღედაღამ თვალს არ აცილებდა, გადაეწყვიტა მისი მოტაცება. ერთხელაც, როცა იყო, დრო იხელთა, წყაროზე მიმავალს ჩაუსაფრდა და მოიტაცა.

ეს რომ გაიგო, გამოეკიდა კუდიანს ასულის გულის სწორი. მათა აღმართებზე მირბოდა კუდიანი, უკან ბედაურით მისდევდა

ვაჟი. მიხვდა კუდიანი, საცაა, ვაჟი დამეწევაო. მოიკრიბა მთელი ძაღ-
ლონე და შაროიის მთის წვერზე ავიდა. ის-ის იყო, უნდა დასწეოდა
ვაჟი. მწვერვალის თხემზე შედგა კუდიანი. მღვეარი რომ დაეწია,
ასული უფსკრულში გადაუშვა. გმინვა აღმოხდა ვაჟს. ასულის
კვალდაკვალ კლდიდან გადაფრინდა. შეყვარებულები ტკივილს მო-
ერივნენ, ერთმანეთს მიაღწიეს, ჩაეკონნენ და ასე აღმოხდათ სული
კლდის ძირას.

იელვა მთებში. ცამ დაიქუხა. წვიმა წამოვიდა. ბოლოს შეიკრა
და დამშვიდდა კლდე. მისი ძირიდან ამოხეთქა წყაროს-თვალმა. ეს
ვერ აიტანა კუდიანმა და კლდეს თხრა დაუწყო. მაგრამ რაც უფრო
მეტად შედიოდა სიღრმეში, მით უფრო იწყებდა წყალი ჩქეფას.
მიხვდა კუდიანი, სიყვარულს რომ ვერ აჯობებდა, ბუნებამაც სიყ-
ვარულს რომ დაუჭირა მხარი. გული გაუსკდა და მოკვდა.

ასულს რაღაც ხიფათი რომ შეემთხვა, მიხვდა მოხუცი და მის
საძებნელად წავიდა. მიდიოდა და ასულს უხმობდა, უცბად ნაკადუ-
ლის ხმა შემოესმა, „ვაი, ჩემო შვილო, ნეტა სადა ხარ?“ — ამოთქვა
დაღლილმა მოხუცმა და წყლის პირას ჩაიმუხლა. წყლის ხმაურში
ასულის კენესა შემოესმა მოხუცს, მოეჩვენა, თითქოს ვიღაც ემუ-
დარებოდა, წყალი დალიეო. პეშვით წყალი დალია. სხეულში ძალა
ჩაუდგა, როგორც ყმაწვილს. მერე ისევ მოეჩვენა, თითქოს ვიღაც
ასული შველას სთხოვდა. „ნეტა, ვინ არისო“, — თქვა და საიდანაც
ხმა შემოესმა, იქით გახედვა დააპირა, დაავიწყდა, ბრმა რომ იყო,
წყალში დასველებული ხელები თვალებში ამოისვა და თვალისჩინი
დაუბრუნდა.

წყლის მოსახვევში მამამ ერთმანეთს ჩახუტებული ასული და
ვაჟი იპოვა. შორიახლოს ესვენა კუდიანის გვამიც. მიხვდა მამა, რაც
მომხდარიყო. ერთ საფლავში დაკრძალა ქალ-ვაჟი. ამბობენ, მას
შემდეგ შაროი-არღუნის ხმაურში ორნაირი ხმა ისმის: ასულის ნაზი
და ვაჟის ომახიანი ძახილი.

ვისაც არ სჯერა, მოუსმინოს არღუნის ხმაურს.

ჭკუის ხილი

ერთი პატარა ქვეყნის ხელმწიფეს წერილი გაუგზავნა მეორე, ძლიერი ქვეყნის ხელმწიფემ. წერილში სწერდა: „ზღვის ფსკერზე მყოფმა შენმა ულამაზო რომ დაიჭიხვინა, შვიდი მთის აქეთ, მერვე მთის უკან მყოფ ჩემს ჭაკებს მუცელი მოეშალათ. თუ ჩემთან ომი არ გინდა, შესარიგებლად გრძელწვერა მოხუცი გამომიგზავნე სამოცდასამი ჭაკის ნამატით, არც ფეხით მოვიდეს და არც ცხენით, არც ცაზე იყოს და არც მიწაზე, შინაც არ იყოს და გარეთაც არაო“.

ამ წერილის მიღების შემდეგ გულგატეხილი ხელმწიფე ფიქრებში ჩაეფლო.

იფიქრა, იფიქრა, მაგრამ ვერ მონახა ხელმწიფესთან გასაგზავნი შესაფერი ჭკვიანი კაცი. მაშინ თქვა, პირველსავე შემხვედრს რჩევას ვკითხავო. გადაიცვა მათხოვრის სამოსი და გზას გაუდგა. გზაზე ბავშვებს წაადგა, რომლებიც კოჭს თამაშობდნენ. ხელმწიფეს თვალში რომ მოჰკრეს, ბავშვებმა ერთმანეთს გადაულაპარაკეს:

– მათხოვარს ქვა დაეუშინოთ.

ერთმა კნაჭა ბიჭმა ბავშვები გააჩერა:

– არ ესროლოთ, ეგ მათხოვარი კი არა, მეფეა.

მის ნათქვამზე ხელმწიფე გაოცდა.

– მითხარი, ყმაწვილო, კონკეტში გამოწყობილი როგორ მიცანი!

– გასულ პარასკევს მერეთში მიმავალი დაგინახე, სიარულით გიცანიო, – უპასუხა ბიჭმა.

ხელმწიფემ ბიჭს უამბო წერილის ამბავი. ბიჭმა უთხრა:

– ეგ სულ უბრალო რამეა, დროს ნუ მაკარგვინებო.

– ოი, რანაირად არის უბრალო რამე? მითხარი, როგორ უნდა მოვიქცე? – ჰკითხა ხელმწიფემ.

– ნუ დარდობ, ხვალ დილას შენთან მოვალ. მანამდე სამოცდასამი რჩეული ბედაური და სამოცდასამი მხედარი გაამზადე. სათითაოდ ყველასათვის – რჩეული ხმალი, ჯორი და ვატი.

როცა ყველაფერი გამზადდა, ბიჭი გზას გაუდგა ძლევაშოსილ მეფესთან.

– ხელმწიფის ქალაქში რომ შევალთ, ყველა ძაღლს სული გააცხებინეთ, – უბრძანა ბიჭმა თავის მხედრებს.

ძალეების ულუტით რომ მიიწვევდნენ, გაოცებული ქალაქის მცხოვრებლები ეკითხებოდნენ: „რას შვრებით, რასაო?“

— ხელმწიფესთან მივდივართ! — უპასუხა მხედართა უფროსმა. ეს ამბავი მეფეს აცნობეს.

— მოვიდნენ, ხელს ნუ შეუშლითო, — ბრძანა ხელმწიფემ.

— რას შვრებით, ძალებს რატომ ხოცავთ? — ჰკითხა მან მხედრებს.

— წუხელ, შვიდი მთის იქით, მერვე მთის უკან მყოფ ცხვრის ფარას მგელი დაეცა და გაანადგურა, საშველად რომ ვუხმობდი, ერთმა მათგანმაც კი არ დაიყეფა, — უპასუხა ბიჭმა.

— ვა, შვიდი მთის იქით, მერვე მთის უკან მყოფი შენი ცხვრის განწყვეტა აქაურ ძალებს როგორ უნდა გაეგოთ? — გაოცდა ხელმწიფე.

— ჩვენი ხელმწიფის ზღვის ფსკერზე მყოფი ულაცის ჭიხვინი შვიდი მთის გადმოღმა, მერვე მთის უკან მყოფმა შენმა ჭაკებმა ხომ გაიგონეს?! — მიუგო ბიჭმა.

— შენ მისი გამოგზავნილი ხარ? ხომ შეეუთვალე, გრძელწვერიანი მოხუცი გამომიგზავნე-მეთქი.

— წვერი ამასაცა აქვს, — უთხრა ბიჭმა და ვაცი წინ დაუყენა ხელმწიფეს, — წვერი საკმარისი არ არის, ჭკუა თუ არ იქნა.

გაოცებულმა ხელმწიფემ გამოსაცდელად კითხვები დაუსვა ბიჭს.

— ხომ ვთქვი, კაცი გამომიგზავნე, ფეხით არ იყოს, ცხენით არ იყოს, არც ცაზე, არც მიწაზე, არც შინ, არც გარეთ-მეთქი, სადაა ის კაცი?

ბიჭმა სტაცა ჯორს ხელი და ზღურბლზე წააყენა. ჯორს ორი ფეხი გარეთ ჰქონდა, ორი შიგნით. თვითონ ზედ უკულმა შეჯდა.

— ფეხითაც ხომ არა ვარ და ცხენითაც, ცაზეც ხომ არა ვარ და მიწაზეც? შიგნითაც ხომ არა ვარ და გარეთაც?

ხელმწიფეს გამარჯვების იმედი გადაეწურა, გვერდზე ვარსკვლავით კამკამა წყლით სავსე ოქროს თასი დაიდგა. ბიჭმა იმ თასში ნაფოტი ისროლა.

— ეგ მაინც რაღას ნიშნავს? — ჰკითხა ხელმწიფემ.

— ოქროს თასი რომ დადგი, ამით მანიშნე, ოქროზე მეტად ხალხი ჰატივს მე მცემსო. კამკამა წყლით მანიშნე, რომ ჭკუა დიდი

მაქვსო. ნაფოტის ჩაგდება კი ნიშნავდა, შენ რომ ღრმა გგონია, შენს ჭკუა-გონებაზე ხიდი გავდე და ჩემი ჭკუა გაღმა გავა-მეთქი. რომ ვერაფერი გააწყოს, გამტყუნდა ხელმწიფე.

ქარისთვის ნათქვამი მაღლობა

ეს იყო დიდი ხნის წინათ. ჭიანჭველამ ზამთარი ბუდეში რომ გაატარა, გაზაფხულზე იქიდან გამოსვლა სცადა, მაგრამ ბუდის თავზე ბალახის ღერო იდო და ვერ შეძლო, მერე, როგორც იყო, გვერდების ხეხვით ძლივს გამოძკრა. ჭიანჭველამ ბალახის ღეროს უთხრა:

— გადადი ჩემი ბუდიდან, გზა დამიცალე, ბევრი საქმე მაქვსო. ბალახის ღერომ ყურიც არ შეიბერტყა. მაშინ ჭიანჭველა თხასთან მივიდა:

— თხაო, გაზაფხული დადგა, ჩემს ბუდეს ბალახის ღერო ადევს და შიგ ველარ შევიღვარ, ნეტა წამოხვიდოდე და შეჭამდეო.

— ე, იქ წამოსვლას მირჩევნია აქ ვიყო, მწვანე ბალახს მივირთმევ და სასმელად ცივი წყაროც მაქვსო, — უთხრა თხამ.

— მაშინ შენს შესაჭმელად მგელს გამოგვზავნიო.

— ჰეი, მგელო, — დაუძახა ჭიანჭველამ, — ჩემს ბუდეზე ბალახის ღერო დევს, ვეუბნები, მოშორდი-მეთქი და არ მიდის, იმის შესაჭმელად თხაც არ მოდის, ნეტა წამოხვიდოდე და თხას შეჭამდეო.

— იქ წამოსვლას არ მირჩევნია მსუქანდუმიანი ცხვრების ჭამაში ვიყოო?!

— მაშინ შენთან დასაჭიდებლად ქოფაკებს გამოგვზავნიო.

— ჰეი, ქოფაკებო, — დაუძახა ჭიანჭველამ, — ჩემი ბუდის თავზე გაწოლილი ბალახის ღერო არ მიდის, იმის შესაჭმელად თხა არ მოდის, თხის შესაჭმელად მგელი არ მოდის, ნეტა მგელთან საჩხუბრად წამოხვიდოდეთო.

— იქ წამოსვლას არ გვირჩევნია, მწყემსის გადმოგდებული ძვალი ვღრღნათ, რაც გვევალება, ის ვაკეთოთ, არ მოვდივართ მგელთან საჩხუბრადო, — უპასუხეს ქოფაკებმა.

— მაშინ მწყემსს გამოგვზავნით, ჯოხით რომ გბერტყოთო.

– ჰეი, მწყემსო, ჩემი ბუდის თავზე გაწოლილი ბალახის ღერო არ მიდის, იმის შესაჭმელად თხა არ მოდის, თხის შესაჭმელად მგელი არ მოდის, მგელთან საჩხუბრად ძაღლები არ მოდიან, წამოსულიყავ და ძაღლები ჯოხით გეცემაო.

– იქ წამოსვლას მირჩევნია, ფანდურის ლარს ჩამოგკრა და ვილიღინოო.

– მაშინ შენი ფანდურის ლარის გასაწყვეტად თავეს გამოგზავნიო.

– ჰეი, თავგო, ჩემი ბუდის თავზე გაწოლილი ბალახის ღერო არ მიდის, იმის შესაჭმელად თხა არ მოდის, თხის შესაჭმელად მგელი არ მოდის, მგელთან საჩხუბრად ძაღლები არ მოდიან, ძაღლების საცემად მწყემსი არ მოდის, ნეტავ წამოსულიყავი და მწყემსისთვის ფანდურის ლარი გაგეწყვიტაო, – სთხოვა ჭიანჭველამ თავეს.

– იქ წამოსვლას მირჩევნია ამ ხერელიდან იმ ხერელში შევვარდო, – უთხრა თავგმა.

გაბრაზებულმა ჭიანჭველამ უთხრა: შენს შესაჭმელად კატას გამოგზავნიო და ყვირილი მორთო:

– ჰეი, კატავ, ჩემი ბუდის თავზე გაწოლილი ბალახის ღერო არ მიდის, იმის შესაჭმელად თხა არ მოდის, თხის შესაჭმელად მგელი არ მოდის, მგელთან საჩხუბრად ძაღლები არ მოდიან, ძაღლების საცემად მწყემსი არ მოდის, მწყემსის ფანდურის ლარის გასაწყვეტად თავვი არ მოდის, იმის შესაჭმელად გამოძევიო.

– იქ წამოსვლას მირჩევნია დედაჩემის ბეწვიან საფენზე ვიწვეო.

– დედაშენის ბეწვიანი საფენის გასაწეწად ქარს გამოგიგზავნიო.

– ჰეი, ქარო, წამოძევი ქომაგად, ჩემი ბუდის თავზე ბალახის ღერო დევს, წასვლა აღარ უნდა, შეჭამე-მეთქი და თხა არ მოდის, თხა შეჭამე-მეთქი, მგელი არ მოდის, მგელთან საჩხუბრად მოდი-მეთქი და ძაღლები არ მოდიან, ძაღლების საცემად მოდი-მეთქი, მწყემსს ვთხოვე და ისიც არ მოვიდა. შემდეგ მწყემსის ფანდურის ლარის გასაწყვეტად თავვი არ მოვიდა, თავვის შესაჭმელად კატა არ მოდის, კატის დედის ბეწვიანი საფენის გასაწეწად იქნებ წამოხვიდო.

ქარმა უპასუხა:

– დამელოდე, სტუმარს გავაცილებ, ღმერთს ვახსენებ და წამოვალო.

სტვენით დაუბერა ქარმა, დაინახა კატამ მომავალი ქარი და გაიქცა თავის შესაჭმელად, დაინახა თავემა მომავალი კატა და გაიქცა მწყემსის ფანდურის ლარის გასაწყვეტად. გაბრაზებული მწყემსი წავიდა ძაღლების საცემად. ეს რომ დაინახეს, ძაღლები მგელთან საჩხუბრად გაქანდნენ, მგელი თხის შესაჭმელად გაიქცა, თხა — ბალახის ღეროს შესაჭმელად, ბალახის ღერო შეირხა, წინააღმდეგობის გაწევა სცადა, მაგრამ თხამ იგი სწრაფად გადაყლაპა.

ბუდე გათავისუფლდა, ყველა გაბრუნდა, ჭიანჭველა თავისი ბუდის გარშემო დატრიალდა. იგი ახლაც მადლობას სწირავს ქარს.

მცურავის ნათქვამი

სოფელი რომ დაიწვა, დაბურული ტყის პირას გასულმა ნართმა ცხოველებსა და მწერებს გასძახა:

— ვისაც გაქცევა შეუძლია, გაიქცეს, ვისაც ფრენის ძალა შესწევს, გაფრინდეს, ტყე ხანძარს უნდა მივცეო.

ამის შემდეგ აღარ გაუფრთხილებია, ერთი კუთხიდან ტყე ცეცხლს მისცა ნართმა. ვისაც თავის შველა შეეძლო, თავს უშველა, ცეცხლის ტკრციალის გარდა ტყეში ჩამიჩუმი აღარ ისმოდა.

გადაიწვა ტყე. ნართმა ნახანძრალი ჩამოიარა, ვნახო, რა მოხდა და რა არაო. ტყის ერთ კიდეზე ნართმა მცურავი დაინახა, რომელიც ცეცხლის აღისაგან თავის დაღწევას ლაპობდა.

— ვაი, შე უბედურო მცურავო, ნუთუ ცეცხლის გაჩენამდე ჩემი ყვირილი ვერ გაიგონე? ნეტავ, რატომ შეყოვნდი ამ ცეცხლში? — ჰკითხა ნანახით გაოცებულმა.

— მოსმენით კი მოვისმინე, ნართო, შენი ძახილი, ყველაფერი გავიგონე, მაგრამ ამ ტყეში დაბადებული და ამ მიწით ნასაზრდოები ვარ, ამიტომ სხვაგან პატარძლობას ჩემს ქვეყანაში სიკვდილი მიჯობს. ამ მიწა-წყალზე ჩემთვის ყველაფერი ძვირფასია, ეს მამაჩემის დანატოვარი კერაა. აქედან წასვლას ჩემი ნებით აქ სიკვდილი მირჩევნიაო, — უთხრა მომაკვდავმა მცურავმა გაოცებით შემყურე ნართს.

სმსქა სოლსას ოინი

ჩენეთში მცხოვრები ყველა ადამიანი უნდა გაეწყვიტო, ამბობდა თურმე შორიდან დაგორებული მთასავით დიდი ლოდი. სესქა სოლსას მისთვის უკითხავს:

– რა გინდა, სად მიექანები?

– ხალხი უნდა გავუჟო! – უთქვამს თურმე ლოდს.

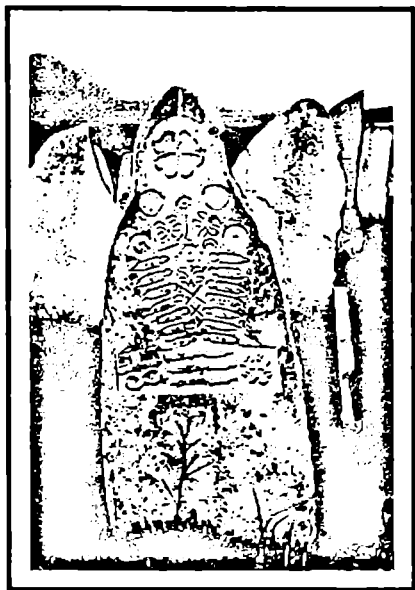
– არ წახვიდე! ადგილიდან არ დაიძრა! – უთხრა სესქა სოლსამ.

– ვერ გამაჩერებო, – თქვა ლოდმა. რაც ძალა და ღონე ჰქონდა, ჩენეთის მოსპობას იქაღნებოდა.

მაშინ გაბრაზებულმა სესქა სოლსამ სატევრით ორად გაკვეთა ლოდი. ამბობენ, გაჭრილი ლოდი ახლაც მთის წვერზე დევსო. სესქა სოლსას რომ არ გაეჩერებინა, ადამიანებს დიდ უბედურებას მოუტანდაო. შუადღის პირზე მთა-ლოდი ცხენის თავს ემსგავსებო.

ПОЭЗИЯ

* * *

Мы родились в ту ночь, когда волчица щенилась,
Утром под львиный рев давали нам имена.
В гнездах орлиных матери нас вскормили,
Быков укрощать отцы научили нас.

Нас матери посвятили земле родной и народу,
И в час испытаний тяжкий без страха восстанем мы.
Вместе с орлами в горах выросли мы свободными,
Трудности и невзгоды достойно встречали мы.

Скорее гранитные скалы словно свинец расплавятся,
Чем в самой жаркой борьбе благородство утратим мы.
Скорее земля от палящего солнца расколется,
Чем, продав свою честь, пред миром предстанем мы.

Никогда и никто не увидит покорными нас.
Смерть или свобода – иной нам неведом путь.
Раны залечат нам сестры своими песнями,
Очи возлюбленных к подвигу нас призовут.

Скрутит голод – будем корни деревьев грызть,
Жажда свяжет – напьемся в лугах росой.
Мы родились в ту ночь, когда волчица щенилась.
Служить только Богу, народу и земле своей нам дано.

* * *

Высоко на холме
Волк завыл одинокий,

Я слушал и думалось мне –
Одна у нас с волком доля.

Казалось, он выл от голода,
Но он отбился от стаи.
Трудно ведь это, парни,
Совсем одному остаться.

Медведь заревел в ущелье,
Ревел он что было мочи,
И слушал я рев медвежий,
И думал, как мы с ним похожи.

Сперва мне казалось – от холода
Ревел медведь так истошно,
Но ревел оттого свирепый,
Что ему разорили берлогу.

Зачем же мечтать нам, братья, о долголетии,
Ведь даже самые старые век проживут всего лишь.

* * *

Да не погибнуть нам, парни, потеряв веру друг в друга,
Да не погибнуть нам, парни, любовь потеряв друг к другу.
Да не родится на свет сын недостойный,
А коль родится, чтоб не вырос он вовсе.
Да не родится на свет сын ненадежный,
А коль родится, чтоб ему не дожить до полудня.

* * *

Когда по склонам гор
Промчалась вьюга,
В пещере сбились
Многоцветные звери.

Зверей пугает
Полосатый тигр:
– В ущельях горных
У меня детеныши.

И птицам угрожает
Серый сокол:
– Там на вершинах гор
Мои птенцы.

А нас, джигитов,
Пугает царь московский:
– России необъятной
Я властитель.

Не будь проклятой,
Солнечная страна!
Никто не сумел тобой
Жажду любви утолить.

Есть ангел,
Рожденный без крыльев.
Дал бы Бог ему крылья,
Взлетел бы.

Есть звезда,
Без света рожденная.
Дал бы Бог ей свет,
Засверкала бы.

Не так ли сердца
Джигитов наших.
Дал бы силы им Бог,
Боролись бы.

Не будь проклятой,
Солнечная страна!
Никто не сумел тобой
Жажду любви утолить.

Как темный мед
В чаше эмалевой,
Ты сладка,
Солнечная страна.

Как горчить начинает печень,
Как разливается желчь под ножом,
Так и ты для меня стала горькой,
Солнечная страна.

* * *

Сладкая страна,
Да сгинет хозяин твой.
Смог ли кто тобой
Жажду любви утолить.

Благословенной будь
Отныне, земля моя,
Я же навеки остался
В этой страшной Сибири.

Была мать у меня
В деревне родной.
Мать забудет меня,
Когда порастет травой могила моя.
Был отец у меня
В деревне родной.
Отец забудет меня,
Когда на могиле моей поставят камень.

Был и брат у меня
В деревне родной.
Брат не забудет меня,
Пока и его со мной рядом не похоронят.

Синее небо
Над головой у нас
Пусть для того, кто желает,
Желтым золотом станет.

Мне же
Хотя бы раз
Увидеть мою любимую.

Земля
Под ногами у нас
Пусть для того, кто желает,
В серебро превратится белое.

Я же хочу,
Чтоб хоть раз
Рядом прошел
Мой брат.

Высокие горы
Пред нами
Пусть для того, кто желает,
В красную медь превратятся.

Мне же
Хотя бы раз
С другом
Поговорить.

Лучше бы мне не родиться вовсе,
Мать родная моя,
Лучше б мне никогда не знать
Эту солнечную страну!

ГРУСТНАЯ ПЕСНЯ ЧОРИ

Пояс на тонком стане
Ты замени
Подпругой –
Велит тебе царская власть.

Ладно скроенную
Чоху суконную
На лохмотья смени –
Велит тебе царская власть.

Папаху свою
Из каракуля
На кепку смени –
Велит тебе царская власть.

Стальное оружие
Предков
Замени хворостиной –
Велит тебе царская власть.

Слезь с коня своего,
Выросшего с тобой,
Пешим стань –
Велит тебе царская власть.

Убийцам братьев твоих,
Не признающим Бога,

Стань рабом и притихни –
Велит тебе царская власть.

Ложись с ними рядом спать
На общей стоянке,
Из миски одной жри –
Велит тебе царская власть.

“Есть свинину грешно”, –
Отец наставлял меня так.
Ешь свинину –
Велит тебе царская власть.

* * *

На лугу укрепляя знамя,
Войском играешь, Шамиль¹.
Перед войском своим выступая,
Конем играешь, Шамиль.

Коль решил, дай захватить
Эти сады и луга,
Если же нет – не томи
Зря чеченских парней.

В сердце у каждого парня
Кругловерхая башня.
А в окне этой башни –
Сестра семи братьев.
Достанется лишь тому,
Кто сможет ее умыкнуть.
Что ж, готовьтесь ее похищать,
Эй, чеченские парни!

ПЛАЧ СЕСТРЫ ПО БРАТУ

Почему не погибла я, родная сестра твоя,
Когда язык у тебя онемел,
Когда тело твое остыло,
Когда закрылись глаза твои ясные.

С болью в сердце, рыдая, ходила я,
Почему не погибла я, родная сестра твоя,
Надеялась, хоть до утра доживешь,
Надеялась, хоть до вечера доживешь.

Утренние дела в полдень делала,
Полуденные дела вечером делала,
Горячая еда остывала
В ожидании твоего прихода,
Почему не погибла я, родная сестра твоя!

Как мне ходить по земле,
По которой ходил ты,
Почему не погибла я, родная сестра твоя!
Рыдая, должна ходить я
По земле, где тебя уже нет,
Почему не погибла я, родная сестра твоя!

* * *

Твердая сталь и та
От синего пламени плавится.
Из чего же ты сделано, сердце,
Что таким оказалось твердым, сердце?

Когда холодные родники в лед превратились,
И верхушки деревьев иней покрыл,

Когда на землю чеченцев и ингушей
Страшная весть пришла²,
Ты не расплавилось и не сгорело, сердце,
Твердое ты такое,
Из чего же ты сделано, сердце?

Когда старых отцов и матерей из домов выталкивали,
Когда ангелочков-детей от груди матерей отрывали,
Отрывали от родины,
В то утро ты не сгорело и не расплавилось, сердце,
Твердое ты такое,
Из чего же ты сделано, сердце?

Когда, выпуская синее пламя,
Узким телом своим извиваясь по злой дороге,
Поезд тронулся в путь,
Ты не сгорело и не расплавилось, сердце,
Твердое ты такое,
Из чего же ты сделано, сердце?

ОЛЕНЬ

Из-под льдов журчащей водою
Жажду груди пересохшей не утолял он,
Растущей у края оврага мягкой травую
Живот шелковистый свой не наполнял он.
Волком рыская по полянам лесным,
В обрыв глубокий спускаясь теплой воды напитокся,
К горным вершинам взбираясь, чуткий слух напрягая,
Опасаясь меткого выстрела,

О скалы кремневые ветвями рогов цепляясь,
О корни чинары пестрым бедром ударяясь,

Уши вскинув, рога запрокинув,
К ланям взывая, по склону спускаясь,

Сколько бродит оленей без ланей,
Парни, не мы одни, чьим не сбыться желаньям.

* * *

Чинаре ветвистой не расстаться с ветром,
О мужчине славном слух недобрый тянется.
Чинаре ветвистой не расстаться с ветром,
О девушке без брата слух недобрый тянется.

Девушке без брата нелегко приходится,
Имей она брата – ее почитали б,
Из ясного неба теплый дождь не льется,
Сердце девушки без брата слезой изольется.

Сверстницам моим жизнь легко дается,
А моя разбита, не родиться б лучше,
Возьму кувшин в руки, пойду за водою,
Родник высыхает, только я приближусь.

Живет один голубь, рожденный бескрылым.
Тот бескрылый голубь – девушка без брата.

* * *

Не говори, есть брат у меня, не говори, есть сестра у меня,
Если мать у вас не одна и отец у вас не один.
Не говори, есть двоюродный брат у меня,
Если не сын он брата отца твоего.

Стадо без пастуха угнать легко.
Сестра без брата – стадо без пастуха.
Знай и то, что ветку без листьев сломать легко.

Лучше мне умереть, чем, у родника осмотревшись,
На берегу не увидеть брата,
Лучше мне умереть, чем, осмотревшись на сходе,
Отца своего не увидеть.

* * *

Скажи, что горы вокруг,
Скажи, что я здесь на горе,
Скажи моему любимому,
Чтоб пришел и забрал меня.

Скажи, что держу я слово,
Что никто не помеха в дороге,
Скажи, что не выйду замуж
Ни за кого другого.

Скажи, что бушует вьюга,
Что дует холодный ветер,
Скажи, что я в эту вьюгу
Ожидаю прихода любимого.

Скажи, что вода стала льдиной,
Скажи, что стою я на льдине,
Что лед я не прорубаю, воды себе не набираю,
Ожидаю прихода любимого.

* * *

Пусть даже день будет облачным,
Ты все равно приходи.
Чтобы день этот не был облачным,
Я с солнцем договорюсь.

Пусть даже ночь будет темной,
Ты все равно приходи.

Чтобы ночь не была темна,
С луной я договорюсь.

И если польется дождь,
Ты все равно приходи.
Чтобы дождь тебя не промочил,
Платок над тобой подержу.

Но ты к нам уже не ходишь,
Дорогу совсем позабыл,
Своей красотой возгордился,
А мне ее вовсе не нужно.

И я не корю любимого,
Не смею его корить,
Ночь, видно, темной была,
Испугался он и не пришел.

* * *

Как я посмела
Тебя полюбить?
Почему вдруг
О тебе стала думать?

Эти мысли не оставляют меня,
Пока держится мир,
И пока я живу в этом мире,
Не забуду тебя.

День пройдет, и тебя не увижу,
Юное сердце тоскует.
Поверь, дорогой, никто мне кроме тебя не нужен,
Безумные мысли забудь, не убивай любовь,
приди с любовью ко мне.

И тогда я скажу тебе, всем сердцем любимый:
“Будь счастлив на этой прекрасной земле,
Пусть всегда твоя жизнь будет светлой,
Но и ту, что так любит тебя, не забудь”.

Скажи мне хоть слово, я буду довольна,
Просто с любовью приди в деревню мою,
Как трудно любить тебя, милый,
Но труднее быть там, где нет тебя.

Скажи мне, любимый, есть ли я в твоём сердце?
Ведь не обманывают меня глаза твои ясные?
Милый, прошу, открой мне
Все, что на сердце таишь.

* * *

Отчего душа моя мечется?
Отчего душа так тревожится?
Буду ли я несчастной?
Буду ли я счастливой?
Говорят мне, наступит вечер,
Говорят мне, настанет утро,
Красивый парень мне обещает,
Пойдешь за меня – будешь счастливой.

Меня оторвали от вечера, мама,
Меня оторвали от утра, мама,
Красивый парень, сказав: “Будь женою мне”,
Несчастье мне принес, мама.

– Ты краше солнца, – ему говорила я.
– Ты краше луны, – ему говорила я.
Лишь этим жила я, любимый,
А ты не сдержал обещания.

Вечер стал для меня бедою из-за тебя,
И утро стало бедою из-за тебя.
Обещал мне: “Будешь счастливой”,
А сделал несчастной меня.

Ты видишь ту гору высокую,
Ты же взглянул на нее?
Так и гордость моя, запомни:
И без тебя проживу я.

* * *

Не так больна я, чтоб в постели лежать,
Не так я здорова, чтобы на ноги встать,
С тех пор, как тебя повстречала,
Болезнь меня не оставляет.

Как утро – тебя поджидаю,
Как вечер – тебя поджидаю,
Днем и ночью тебя ожидаю,
Чтобы все, что на сердце таю, рассказать.

Любовь – это тяжкий недуг,
Но и жить без любви возможно ль?
Умереть бы мне лучше, мама,
Если ты меня с ним разлучишь.

Не было бы вечера без утра,
Не было бы утра без вечера,
Не было бы жизни без любви,
На мысли тоскливые меня не наводи.

Кто сказал, что не будет утра,
Кто сказал, что не будет вечера,

Кто сказал, что я не твоя,
Хочет реку вспять повернуть.

Не так я больна, чтоб в постели лежать,
Не так я здорова, чтобы на ноги встать,
С тех пор, как тебя повстречала,
Болезнь меня не оставляет.

МАРЖАНА

Плачут цветы весенние от красоты своей,
Плачут поля и луга, когда зеленеют,
Четырнадцатый день этого месяца уходит, Маржана,
И четырнадцатый год тебе уж идет, Маржана.

От инея осенью вянут цветы,
От вьюги зимой все вокруг замерзает,
После четырнадцати лет и твое время уходит,
Да не будет обездоленной родившая тебя мать!
Сладость любви твоей отняла силу сердца моего.

Юное сердце тоскует там, где не вижу тебя я,
Жар мою грудь сжигает, только море его затушит.

От страданий моих, если тебе я откроюсь,
Нет другого лекарства кроме тебя, Маржана,
Мир твоему приходу, как ты, весна, прекрасна,
Мир твоему приходу, как весна ни прекрасна, Маржана,
Если поспоришь с весной – весна отойдет,
И останется юность твоя с нами, Маржана.

Утренний ветерок нежные травы колышет,
Думы вечерние тянут тоску за собой.

Глаза твои ясные сердце мое колышут,
Нет другого лекарства на свете кроме тебя, Маржана!

Три весенних месяца буду коня своего холить,
За три летних месяца отмою его до блеска,
Чтоб на нем мне похитить тебя, Маржана,
Прибегай поскорее ко мне, поскорее, Маржана!

* * *

Дождь пойдет – земля его впитает,
Вода утечет – останутся камни.
Не проходит, не остывает
Боль тобою пронзенного сердца.
Любовь к тебе тело мое иссушила.
Любовь безбрежная сердце мне испепелила.
Мрачные мысли
Не прояснились, упрямятся.
Утром – не проясняются.
От тебя вся печаль моя.
Гору увижу – по склону взбираюсь,
Ущелье увижу – вниз спускаюсь,
В какую беду вверг ты меня,
В лес убежать бы и облегчить душу плачем.
Броситься б в реку,
Чтоб кипучие волны меня унесли,
Утопиться бы, не держите меня, подруги,
Чтоб сказали, тонет, мол, несчастная девушка.
В костер пылающий броситься б
И сгореть в том огне,
Не держите, подруги, меня,
Чтоб сказали, горит, мол, несчастная девушка.

Вечер прекрасный, с заходом солнца в сумерки не опускайся,
Под вечер, вернувшись домой, родителей там не застанем.
Не рассветай, прекрасное утро, с восходом солнца.
Выйдя поутру из дома, мы не увидим друзей своих.
Солнце ясное, не разливайся золотом по земле,
Лучи твои пробуждают тысячу горьких дум.
Не приходи, весна прекрасная, на землю в наряде пестром.
От красоты твоей стонут сердца в груди,
Не одевайтесь, поля и долины, в зеленый наряд.
От красоты такой слез мы не в силах сдержать.
Не вой, серый волк, так тоскливо, отбившись от стаи.
Ты послушай-ка лучше парня, что единственным
был у матери.

В черной могиле страшно быть одному, говорят,
Но страшнее в доме родном без близких остаться.
Не плачьте так горько, фазаны, в полях и долинах.
Слушая этот плач, мы друзей своих вспоминаем.
Не пойте, дрозды, за окнами,
Голоса ваши напоминают о родных и о близких.
Бабочка желтая, не порхай над лугом цветущим,
Глядя, как ты резвишься, старики слезы тайком утирают,
Не гудите в цветущих долинах, пчелы,
Этот гул, он как плач осиротевших детей.
Не крадись, как состаришься, тигр за добычей,
Так преследует зря удачу оставшийся без потомства.
Ненасытным и тучным не будь, как состаришься, сокол,
Так потеряна радость жизни у оставшегося без потомства.
Не труби, серый олень, призывая в старости ланей,
Так силу теряет отец, оставшись без сына.
Не пытайся взлететь высоко, сизый голубь,
с подбитым крылом,
Так блекнет краса у девушки, что осталась без брата.

Хогали, Хогали³,
 Дай нам, Боже, дождя,
 Чтоб с неба быстрее полился,
 Чтоб мягко на землю падал.

Хогалай, Хогалай,
 Небо, благодать нам дай,
 Землю щедро напои,
 Пусть амбары отцовские будут полны,
 Пусть от тяжести гнется материнский амбар.

ПЕСНЯ О СЫНЕ ВДОВЫ
 И
 ГРУЗИНСКОМ ЮНОШЕ

I

Вечерней порой, с заходом солнца,
 В белом бешмете, черкеске суконной,
 На лоб надвинув мохнатую шапку,
 На гнедом коне, говорят, поехал
 К берегу реки на сход молодежи юный сын вдовы.
 – Ассалам алейкум, вы, гордые парни села!
 Пусть сделает добрыми вас создавший нас Бог!
 – Алейкум ва салам, юный сын вдовы!
 Мир твоему приходу, Бог да полюбит тебя! –
 Ответили ему так гордые парни села.
 Как метель, что метет в ненастье,
 Несомый гнедым конем,
 Подъехал Тайсум, сын Юсупа
 К юношам того села, собравшимся на берегу.
 – Ассалам алейкум, вы, гордые парни села!

Пусть сделает вечер ваш добрым создавший нас Бог!
Не будь обездоленным, вдовый сын молодой!
Прут без отростка сломать легко,
Птицу с подбитым крылом терзает орел,
У меня небольшое дело к сельским парням,
Отойди-ка ты в сторону, сын вдовы.
– Алейкум ва салам, Тайсум, сын Юсупа!
Мир твоему приходу, да полюбит тебя Аллах!
Верно, что прут без отростка сломать легко,
Птицу с подбитым крылом будет терзать орел,
Ты свободен, я не мешаю,
Говори о деле своем, –
Сказал и направился к дому молодой сын вдовы.

II

В комнате гостевой во дворе
Присев на треножник аварский,
Тонкими пальцами струны пондара цепляя,
Задумался, говорят, юный сын вдовы,
Слабый звук пондара тоскливо звенел.
Услышала его мать
И сказала рожденному ею сыну:
– Не будь обездоленным, сын мой!
Что тоскливо звучит твой пондар?
Что поник ты, о чем задумался?
Откройся матери, тебя родившей!
– Не будь обездоленной, родившая меня мать!
Чего нельзя не рассказать, расскажу тебе.
Поехал я к сходу парней на берег реки,
С приветствием подошел Тайсум, сын Юсупа,
Назвав меня по имени, так сказал он:
“Не будь обездоленным, вдовый сын молодой,
Прут без отростка сломать легко,

Птицу с подбитым крылом терзает орел,
У меня небольшое дело к сельским парням,
Отойди-ка ты в сторону, молодой сын вдовы”.
Я принял салам, как обычай велит,
Гнев сдержал и вернулся домой.
Среди прославленных именем есть один парень-грузин,
Не встретившись с ним и другом своим не сделав,
Домой не вернуться, не жить мне на свете.
Поклялся я так перед Богом,
От еды и питья отказавшись.
Если спросят обо мне утром – говори, что вернусь я к вечеру,
Если вечером спросят меня – отвечай, что вернусь я к утру.
И быстро так в путь собрался молодой сын вдовы.
Как на закате солнце гаснет, оставив землю,
Так немедля село покинул молодой сын вдовы.

III

– Ночью не зная сна, днем не имея покоя,
Для этого дня я готовил тебя, скакун мой гнедой!
Теперь ты свободен! Вези меня быстро,
Спорь с птицей в полете,
В беге со львом состязайся,
Так сказав, тонкой плетью стегнув,
Поводья ослабив, вскачь пустил скакуна гнедого.
Туда, откуда солнце восходит утром,
Где вечером поздним садится на грузинской земле,
День и ночь проскакав, прибыл с заходом солнца
Молодой сын вдовы
На землю грузинскую, где живет грузинский парень.
Когда пришло время сна,
Скакуна своего подгоняя, ослабив поводья,
Криком взывая о помощи,
Вскачь пересек он село, где живет тот грузинский юноша.

Ожидая, кто же откликнется.

“Если правда все, что я слышал о нем,
Если тот он, чье славится имя,
Опережая всех, он поспешит на помощь”,
Так, говорят, подумал вдовый сын молодой.
И прислушался, говорят, грузин удалой
И крикнул жене:

– Любимая, не будь обездоленной!

Крики о помощи слышу я,
Выйди-ка и узнай,
Кто там о помощи просит.
Жена, у дверей послушав, в дом вошла
И сказала тихо:

– Явной опасности нет там,
Лежи себе спокойно в мягкой постели.
Услышав такие слова,
Вскочил он как раненый зверь,
Надел на себя все лучшее,
Что шили черкесские женщины,
Что шили грузинские женщины,
Выхватив шашку из ножен, на коне неоседланном
Он поспешил на помощь.

– Храни тебя Бог темной ночью!

Не гоня впереди табуна,
Не преследуемый никем,
Кто здесь о помощи просит?

– Алейкум ва салам, ты, грузин удалой!

Не гоня впереди табуна,
Не преследуемый никем,
О помощи я прошу.
Ну-ка, ступай вперед, грузинский подкидыш!
Я тебя увезу с собой
И продам на чеченском базаре
По цене петуха, не торгуясь!

Когда так заговорил юный сын вдовы,
На коне неоседланном, с обнаженной шашкой в руках
Впереди поехал грузинский юноша.
На гнедом коне с обнаженной шашкой
Следом поехал молодой сын вдовы.
Отъехали далеко, не говоря ни слова,
Первым заговорил грузинский юноша:
– Дивлюсь я тебе, одинокий чеченец,
Что дурного я сделал, придя на помощь к тебе.
Со сна различить мне трудно
Где мы, скажи, ради Бога!
– Молчи, подкидыш грузинский,
На чеченском базаре я продам тебя! –
Так, говорят, ответил юный сын вдовы.
Промолчал тот грузинский юноша,
И поехали снова молча.
И второй раз спросил грузин,
И услышал он тот же ответ.
И сказал в третий раз тот грузин:
– Не будь обездоленным, ты, молодой чеченец,
Теперь мы пришли туда, где кончается наша страна,
Где проходит граница грузин и чеченцев.
Заставляешь меня ты сегодня
Нарушить обычай предков – обычай гостеприимства.
Без вины и причины, от Грузии самой
Путь удивительно длинный заставил меня ты проделать.
Бог свидетель – теперь я обратно заставлю тебя пройти его.
Ну-ка, ступай вперед, чеченский подкидыш!
Так сказал грузин, но ответил
Ему молодой сын вдовы:
– Наберись терпения, парень,
Смеешь думать ты, что я струшу?
Так слушай, что расскажу тебе:
Не было у меня друга близкого,

Не было рожденного матерью отцу моему брата.
Вечером, на закате
Я был у реки с парнями,
К ним подошел с приветствием
Тайсум, сын Юсупа,
Сиротством меня попрекнул он,
Сказав, что ему я мешаю
В беседе его с парнями.
Славится имя твое.
О тебе говорят, что ты добрый,
Говорят, нету друга надежней.
Я приехал, чтоб другом ты стал мне.
Это все, что таил я в сердце. –
Сказал молодой сын вдовы.
– Если так, то поедем ко мне, –
И грузин молодой забрал с собой сына вдовы.

IV

В конюшне оставив коней,
В комнате гостевой расположились сами,
Еду разложив и водку,
Присели поесть и попить
Гость и хозяин.
Себе наливая помалу,
Сына вдовы напоив,
Хозяин – грузин молодой
Кандалы надел ему на ноги,
Веревкой шелковой руки связал ему,
Кинул его одного,
А сам пустился бежать,
И вошел он во двор к генералу,
Кличем вызвал его и сказал:
– Мир тебе, седой генерал!

Весть неслыханную я принес тебе.
Даже к окраине города не пускающий офицеров,
На площадь княгинь не пускающий.
Пьющий кровь богачей молодой сын вдовы
Лежит, закованный мною в кандалы, в моем доме.
Чтобы его привести к тебе, дай мне
Семерых офицеров отборных.
И офицерскую форму в награду, –
Так сказал тот грузинский юноша.
За сыном вдовы, говорят, генерал офицеров отправил
И того грузинского парня, в офицерскую форму одетого.
У дверей и окон офицеров поставив,
В дом вошел, говорят, тот грузин молодой,
Легким толчком разбудив сына вдовы,
Заговорил с ним так:
– Взгляни-ка ты, вдовый сын,
Лежащий в мягкой постели,
На меня в офицерской форме.
Посмотри-ка на окна и двери,
Видишь семь офицеров отборных?
Они здесь, чтобы тебя схватить,
За это мне дал в награду
Эту форму седой генерал.
Что ты скажешь на это, молодой сын вдовы?
– Идет тебе эта форма, если она тебе любя.
Если ты за меня получил ее – я доволен тобой,
Будь счастлив!
И повторно спросил грузинский молодец,
Тот же ответ дал, говорят, вдовый сын.
И ответил тогда грузин:
– Посмотри в глаза мои черные,
Похоже, чтоб продал я гостя?
Сказал и прогнал со двора семерых офицеров.
В дом вернулся и заговорил:

– Будь спокоен, их нет уже здесь,
И солдат куцехвостых в доме моем не увидишь ты.
У меня есть дело одно в родимом селе,
Ты почувствуй себя свободно, молодой сын вдовы.
Снял с него кандалы стальные,
Из шелка наручники сняв, освободил ему руки
И выбежал, говорят, грузинский тот юноша.

V

Пошел, говорят, тот молодой грузин
К князю, богатством известному.
У князя того была дочь
Красавица солнцеликая.
Вызвав князя,
Заговорил с ним тот грузин молодой:
– Да хранит тебя Бог, князь грузинский!
Да будет добрым твой день!
– Мир твоему приходу, да полюбит тебя Господь!
Ты по делу пришел или просто?

– Я пришел и по делу и просто.
О деле скажу покороче.
Дочь пришел я просить у тебя
Для друга, чеченского парня.
Дашь согласие – с ней я уеду,
Не захочешь – уйду один,
Благонравная девушка славному парню – подарок.
Не будь обездоленным, князь, –
Так сказал тот грузинский парень.
И князь согласился тотчас,
Не колеблясь, вручил ему дочь.

Одарив молодую невестку,
Вместе с другом – сыном вдовы
В коляску ее посадил.
Рядом коня привязав,
Заполнил дарами коляску,
Запряженную тройкой коней.
И гнедого коня оседлав,
Вместе с ними отправился в путь тот молодой грузин.
Поладили между собой муж и жена молодые.
Как золотое солнце, что прячется в тучах,
Нежилась в мягкой коляске молодая невестка – дочь князя.
Светлее луны, ярче солнца,
Взглядом жена ласкала
Молодого вдовьего сына.
Но чем дальше они отъезжали,
Тем печальнее он становился.
И склонившись на руки любимой,
Задумался, говорят, молодой сын вдовы.
– Не будь обездоленным, друг мой!
Не пристало тебе быть грустным,
Ведь мы в страну твою едем.
Расскажи, что на сердце таишь.
Тоску твою шашкой развею,
Крымским ружьем соберу.
– Друг, не будь на меня в обиде,
То, что сделал ты, я не забуду.
Для славного парня такая жена – подарок,
Ярче солнца, луны светлее.
Но мысли мои о другом.
В голове у меня две картины:
Одна – это плач в моем доме,
Другая – свадьба Тайсума.

Так говорит мне сердце.
Не сочти это слабостью, –
Сказал вдовый сын молодой.
Но ответил грузинский юноша:
– Не горюй, вдовый сын молодой,
Я поеду и сам увижу, что случилось в селе твоём,
Ты же спокойно езжай.
Слез с коня своего,
Пересел на коня вдовьего сына,
И удила отпустив, вскачь пустил скакуна гнедого,
Быстро прибыл тот парень-грузин
В село чеченского парня,
И как вошел во двор,
Видит – плачет мать его друга.
– Не будь обездоленной, мать сердечного друга.
– Мир твоему приходу, гость далекий.
Чего только не бывает в этом солнечном мире.
Не взявши в друзья грузинского молодца,
Не пить и не есть мне,
Не увидев его, не вернуться домой,
Так пред Богом поклявшись,
Уехал мой юный сын.
Тем парнем-грузином преданный
Сын убит мой, так слышала я.
– То, что слышала ты – неправда, старая мать.
Друг тот – я, и в невестки
Я взял тебе дочку князя.
Сын твой едет в мягкой коляске.
По нем ты напрасно плачешь.
Скажи-ка ты лучше мне, где живет Тайсум, сын Юсупа.
– Слышишь ты свадьбы шум?
Это свадьба в доме Тайсума,
Он силой увел мою дочь.
Когда так сказала мать друга,

С коня не сойдя, повернувшись,
Поехал он, говорят, прямо во двор к Тайсуму
На свадьбу большую.
Сказав: “Гость приехал!” – его окружили.
– Слезь с коня своего высокого,
Молодой грузин.
Гостем будешь, сядь с нами рядом.
– Если нет у вас такого обычая, как и у нас,
Я не сяду, не буду с вами.
– Скажи нам, что за обычай, грузин молодой.
– Есть обычай у нас, чтобы гость переговорил с невестой,
Если есть и у вас такой же – я останусь.
– Есть и у нас такой же, –
Сказали ему. – Остайся! –
За стол его усадив.
Молодые пустились в пляс.
В круг ввели и грузинского юношу.
Потанцевав на земле, потанцевав на столе,
Не задев полную чашу на столе тамады,
Закрутился как вихрь в танце молодой грузин,
Пондурист, заглядевшись, оставил пондур,
Бубнист, заглядевшись, свой бубен оставил,
Удивлялись на свадьбе все, а после
К снохе подошел, говорят, тот молодой грузин.
Видит – плачет сестра его друга.
Он сказал ей:
– Не будь обездоленной,
Что за плач, когда нет покойника?
Расскажи мне, о чем ты горюешь.
– У меня был единственный брат.
“Не взяв в друзья удалого грузина,
Не пить и не есть мне,
Не увидев его, домой не вернуться”,
Так перед Богом поклявшись,

Уехал он в край далекий.
Тем парнем грузинским преданный
Убит, говорят, мой брат.
По нему я и плачу, не посчитайте за слабость, –
Сказала так вдовья дочь.
– Если плачешь по нем – не плачь.
Грузинский тот юноша – я,
Брат твой в жены взял дочку князя.
Он едет с красивой невестой,
А я ему верный друг,
Ты Расскажи мне всю правду:
По своей ли ты воле выходишь за Тайсума, сына Юсупа?
Или он взял тебя силой?
– Как уехал мой брат из дома, он силой увел меня.
Сирота я, не по воле своей приведенная, –
Так сестра его друга сказала.
И, невесту собой заслонив, вышел вперед, говорят,
В тот день грузинский тот молодец.
Подозвав Тайсума к себе,
Стал стыдить его, говорят, тот парень-грузин:
– Не будь обездоленным ты, Тайсум, сын Юсупа,
Лучшим из лучших джигитов ты был, говорят.
Когда не было в доме брата,
Ты сестру его силой увел,
И этим свой род опозорил.
Так плати ж за свое вероломство,
Со своими прощайся братьями! –
Сказал и так, выхватив ловко тонкую шашку “терсмаймал”,
Голову снес, говорят, он Тайсуму, сыну Юсупа,
Сестру друга с собой забрав,
Собрался в путь, говорят, тот парень-грузин.
– Убил брата, забрал сноху,
Не уйдешь ты, грузинский ублюдок!
Сказав так, кинулись, говорят, следом брата Тайсума.

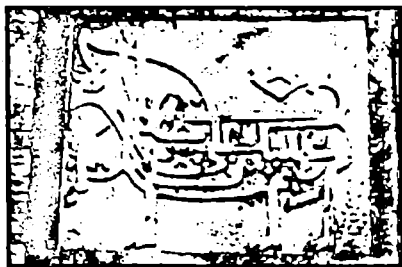
– Не будьте обездоленными, братья Тайсума,
Хватит вам одного покойника, чтоб сегодня похоронить,
Лишнего не говорите, нельзя брать силой сирот! –
Сказав так, грузинский юноша
Не желавших смириться братьев
Шашкой стал рубить, говорят,
Перебил, сам того не желая,
Всех братьев Тайсума.
Свадьбу в похороны превратил
И уехал с сестрой друга,
Говорят, тот парень-грузин.

VII

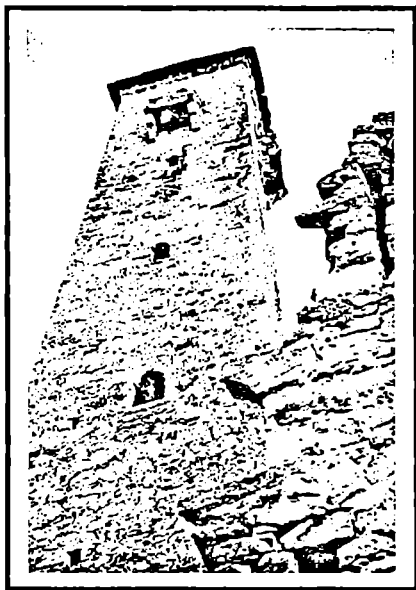
В доме сына вдовы
К свадьбе все подготовив,
Другу навстречу поехал.
– Не будь обездоленным, друг мой,
Все не так, как тебе казалось,
Горя не было никакого:
Узнав, что с невестой ты едешь,
Во дворе твоём свадьбу играли.
Между собой подравшись,
Погибли все братья Тайсума, –
Так рассказал, говорят, тот парень-грузин.

Вернувшись, сыграли свадьбу,
Отдыхали три дня и три ночи,
А потом, как велит обычай,
С почестями в путь проводили, говорят, грузинского парня.

Да не умрем мы, джигиты, потеряв друг к другу доверие,
Да не умрем мы, джигиты, любовь потеряв друг к другу!

ПРОЗА

ПХАРМАТ⁴

Бог да благословит тебя, продлит добро в твоей жизни и убережет из нее зло. Много рассказов есть у меня для тебя, что же тебе рассказать? Расскажу одну сказку. Пусть уши твои будут чуткими, как у лани, а глаза – зоркими, как у волка.

Я расскажу тебе, с каких пор лежит вечный снег на вершине Башлама⁵, с каких пор покрываются душистыми травами и пестрыми цветами широкие равнины и склоны гор.

Давным-давно, в старые времена высокие горы, которые ты видишь, были еще выше.

В давние времена на этих вершинах не было ни снега, ни льда, как теперь, а росли прекрасные травы и цветы, а вечный снег и лед лежали в глубоких ущельях, на склонах гор и на широких равнинах.

В те времена наши предки – нарты-орстхойцы⁶ - жили в ущельях, пещерах и в высоких башнях. Они были высокими, как те горы, и кони их были такими же огромными. Нарты-орстхойцы были сильными, как медведи, храбрыми, как волки, проворными, как тигры, и коварными, как лисы. Они легко отламывали целые скалы и бросались ими. Горы и небо сотрясались от их криков. Но все равно они были бессильными, потому что у них не было огня.

Могучий Села⁷ был беспощадным. Он был властителем неба и распоряжался огнем.

Для чего нужна власть, если от нее нет пользы людям? Для чего нужна власть, если она приносит людям страдания и несчастья?

Чтобы показать свое могущество, Села садился на огненный посох и поднимал такой страшный грохот, что небо будто раскалывалось на куски и падало вниз, озаряясь, как во время грозы.

Небо в том месте, где жил Села, всегда было закрыто черными тучами.

Села наполнял тучи дождем и обрушивал его на землю. Больше всего несчастья во время грозы приносил людям град. Часто Села брал в руки радугу, сотканную из света и огня, бросал ее на землю и сжигал все вокруг.

Добро и зло было в руках Селы. Зло он разбрасывал щедро, на добро же скупился.

Добро доставалось людям с большим трудом, а зло Села раздавал не скупясь.

Между небом и землей была постоянная вражда!

Между Селой и людьми шла постоянная жестокая борьба! Чем больше невзгод, несчастий прибавлялось нарт-орстхойцам, тем больше радовался Села. Чем больше радовался Села, тем печальнее становилась Сата. Сата очень хотела помочь нарт-орстхойцам, но она боялась Селу.

Жил в ту пору в горах могучий нарт Пхармат. Он трудился в своей кузнице и служил людям. Искусным мастером он был.

Пхармат был скромным, щедрым, работающим. Он много думал о том, как облегчить людям жизнь. Думал о том, как забрать у Селы огонь и отдать людям. По своей воле Села не отдавал людям огня.

С самого рождения Пхармат учился у людей всему самому лучшему и доброму, их знанию и мудрости. Его конь Турпал свободно бродил по склонам гор. Нарты говорили Пхармату:

– Конь должен закаляться в руках хозяина, а молодец – в битве. Почему твой конь ходит свободно?

– Мой конь закален. Придет время, и он принесет вам с неба огонь.

Однажды Пхармат позвал своего коня. Ущелье Аргуна⁸ и горы содрогнулись от его зова. Этот зов разбудил спящего Селу и заставил его повернуться. Конь, пасшийся в горах, услышал голос хозяина и ответил ржанием. Быстрый как молния, примчался конь на зов Пхармата. Пхармат взял в руки палицу, оделся в кольчугу,

на пояс нацепил колчан со стрелами, надел на руку щит из шкуры зубра, на шею повесил лук, вооружился саблей и взял в руки копье с медным наконечником.

Пхармат оседлал своего коня Турпала, осушил турий рог пива с пожеланием: “Пусть ноги мои держатся крепко как в смоле, а руки – как в тесте”, сел на коня и направился по той дороге, по которой никто не ходил, а если кто и уходил, назад не возвращался.

Нарт-орстхойцы вслед Пхармату высыпали просо, чтобы дорога у него была счастливой, наполнили ступу ячменем, чтобы ехать ему туда легко и свободно, и возвратиться нагруженным!

Долго ехал Пхармат. Проехал дорогу длиной в семь дней и семь ночей. Семь ущелий и гор миновал. Наконец подъехал к ущелью Башлама. Башлам вершиной своей упирался в небо, в котором жил Села. Вершина Башлама была покрыта душистыми травами и пестрела цветами.

На ту вершину опустилась на отдых солнцеликая Сата. Села-Сата, возлюбленная Селы, мать нарт-орстхойцев.

Она превратилась в белую птицу, встретила Пхармата и сказала человеческим голосом:

– Эй, могучий нарт! Видно, неспроста поднялся ты на вершину Башлама!

– Верно, добрая птица, я неспроста поднялся на вершину Башлама. Я пришел, чтобы взять для людей горячую головню, зажженную от небесного очага. Без нее я не вернусь назад, – сказал Пхармат.

– Вышедшему для доброго дела дорога должна быть счастливой, – сказала Села-Сата.

Затем она спросила:

– Конь у тебя хороший?

– Конь мой быстрее ветра, – ответил Пхармат.

– А силен ли твой конь?

– Там, где ударит копытом, родник пробивается.

– А силен ли ты сам?

– В руках моих холодная бронза становится мягче смолы и воска.

Села-Сата научила Пхармата, как приблизиться к очагу Селы и как выхватить оттуда горящую головню.

– Сейчас Села будет спать. Разгони своего быстрого как ветер коня. Перепрыгни очаг Селы. Когда будешь над очагом, наклонись и подхвати горящую головню. Затем направь своего коня к Башламу. Если проснется Села, не оставит в живых ни тебя, ни твоего коня, и не сможешь ты отнести головню на землю.

Как научила его Села-Сата, так Пхармат и сделал.

На всем скаку перескочил конь Пхармата через очаг Селы. Пхармат наклонился, подхватил горящую головню и направил коня на вершину Башлама.

Конь Пхармата мчался так быстро, что головня рассыпала искры вокруг, и следом за ним тянулся хвост из дыма и искр. Искры, попав Селе в нос, разбудили его. Увидел Села, что отважный нарт похитил из его очага огненную головню. Смекнул он, что человек, подчинив себе огонь, станет могучим и смелым и сможет восстать против него самого.

Большой силой завладел человек. Испугался Села и пустил за нартом многочисленную погоню. Сначала Села раскрыл бурдюк, в который была загнана темная ночь. Потемнело вдруг так, что Пхармат уже не видел ни пальцев на своей руке, ни ушей своего коня. Будто ослепли Пхармат и его конь. Вот-вот сорвутся в пропасть, но впереди летела прекрасная птица Села-Сата и своим чудесным голосом указывала дорогу.

Не в силах была черная ночь остановить нарта и его коня. Села открыл бурдюк, наполненный ураганом, и пустил ураган вдогонку Пхармату. Темная ночь и ураган измучили Пхармата и его коня. И тогда прекрасная птица Села-Сата укрыла их своими крыльями от ветра и пением указала дорогу.

Пхармат видит, что ураган тушит в руках у него огненную головню. А без огня он не мог вернуться на землю. Тогда он спрята- л головню за пазуху. Вокруг храброго нарта кружился в смер-

тельном танце страшный ураган, беспросветная ночь ослепляла его, спрятанная головня жгла ему грудь. Земля сотрясалась, воды Аргуна вышли из скалистого русла, могучие дубы, вырванные с корнями, летали в воздухе, как стебли травы.

Понял Села, что ни черной ночи, ни буйному урагану не под силу остановить нарта и его коня. Нарт уходил невредимым от небесной погони.

Тогда Села открыл третий бурдюк, наполненный лютым морозом.

Лютый мороз расколол скалы и сжал горы, но Пхармат на своем коне все мчался и мчался вперед.

Не на шутку испугался Села. Он увидел, как приближается могучий нарт к подножию Башлама. Теперь он уже подходил к безопасному месту. Разгневался Села, схватил свою огненную радугу и стал метать в нарта молнии.

От ударов молний сотрясались горы. Из замерзшей земли стали выбивать источники. Волны Аргуна, как испуганное стадо овец, хлынули на склоны гор. Громадные скалы раскачивались как живые.

Ни лютый мороз, ни могучий ураган, ни темная ночь, ни молнии не смогли остановить нарта Пхармата. Он подъехал к пещере, где его ждали нарты.

– Вот вам огонь! – сказал он удивленным нартам. – В каждой башне, в каждой пещере, в каждой крепости зажгите огонь! Пусть поднимется большое пламя! Огонь должен быть в каждом доме! Пусть будет тепло! Пусть будет свет!.. Пусть никогда не гаснет огонь! Счастья нам, нарты!

В это время раздался страшный грохот. Села бушевал... Небо объявляло вечную войну земле! Человек объявлял Селе вечную борьбу! Разгневанный Села угрожал людям!

И тогда Пхармат сказал людям:

– Будьте счастливы. Я должен пойти к Селе на расправу вместо вас. Будьте счастливы! Не печальтесь обо мне!

Храбрый нарт Пхармат поехал на Башлам навстречу молни-

ям, морозу, урагану и черной ночи. Над головой у него сверкали молнии, ураган раскачивал его в разные стороны, мороз леденил ему руки и ноги. Разбушевавшийся Села не унимался.

Когда Села на облачной вершине Башлама увидел идущего к нему нарта, он постепенно стал загонять в бурдюки ураган, мороз и ночь. Из равнин и ущелий, со склонов гор холод, вечный снег и лед медленно поднимались на Башлам вслед за Пхарматом. Вершина Башлама оказалась в плену у снегов и льда. Она навсегда завернулась в башлык.

Села крикнул:

– Пусть украденные тобой с неба огонь и тепло станут твоим вечным желанием!

Села послал своего верного слугу, одноглазого Ужу с железными цепями к Пхармату. Этими цепями Ужу приковал Пхармата к вершине Башлама.

Холод, Снег и Мороз, которых Села призвал, чтобы попытать ими Пхармата, навсегда заморозили и захватили вершину Башлама.

Принесенный Пхарматом огонь согрел всю землю; равнины, горные склоны, глубокие ущелья покрылись густыми, душистыми травами и пестрыми цветами.

Каждое утро к прикованному Пхармату прилетает царь птиц Ида, садится на колени Пхармата и повторяет одно и то же:

– Ой, несчастный Пхармат! Ой, грешный Пхармат! Не жалеешь о своем поступке? Если жалеешь, не трону тебя, если же нет – съем твою печень!

Несмотря на страшные муки, ожидающие его, Пхармат отвечает одно и то же:

– Нет, не жалею! Я дал людям счастье, я дал людям тепло и свет! Нельзя жалеть о сделанном тобой добре!

Тогда царь птиц Ида, наточив свой стальной клюв о кремь, начинает клевать печень Пхармата.

Пхармат не издает ни одного стога, на глазах его никогда не показываются слезы. Стойко и мужественно терпит страшные муки и страдания.

С тех пор наши нарт-орстойские мужчины никогда не плачут. С тех пор на вершинах гор лежит снег и вечный лед, бушует ураган. После того, как Села приковал Пхармата к вершине Башлама, он собрал туда лед, снег и ураган, чтобы они не переставали терзать Пхармата, чтобы Пхармат не переставал тосковать о тепле и свете.

С тех времен на огромных равнинах, в глубоких ущельях, на склонах гор растут душистые травы и пестреют прекрасные цветы. С тех пор на земле есть тепло, изобилие и свет. Это Пхармат подарил людям тепло! Пхармат прикован к вершине Башлама. Он терпит вечные муки, но он бессмертен! Герой не умирает! Герой живет вечно!

ДВОЙНИК

Бродил двойник по свету, не знал, к кому прибиться. Пошел он к корове, она хвостом отогнала его. К зайцу пошел он, тот замахал на него ушами. Пошел к коню – копы, зубами в него вонзившись, прогнал его. Курица отпугнула его, хлопая крыльями.

И увидел он лежащего на земле человека. “Знать бы, как он примет меня?” – подумал двойник и затрусил к нему. Поднявшись на ноги, человек погладил двойника по голове. “Лучше мне быть там, где меня гладят по голове”, – сказал двойник и с той поры не разлучался с человеком. Он и сегодня вместе с ним ходит повсюду.

ПОКРОВИТЕЛИ ЗВЕРЕЙ

В старину, оказывается, детей похищали прямо из утробы матери. Если похищенного ребенка сажали на сухое дерево, мать после этого уже не могла рожать детей. Детей похищали за два-три дня до их появления на свет.

Говорят, что от похищенных таким путем детей рождались покровители зверей.

Грудь у них стальная, это великаны, обладающие недюжинной силой. Если охотник, убивший двадцать три зверя, не сжег приклад своего ружья, то покровитель зверей своей стальной грудью рассекал охотника надвое.

Покровители зверей, оказывается, и сейчас питают бычьим мясом живущих на вершине Башлама дочерей Хур-Ама. На вершине той – гумно из костей животных, мясом которых питали девушки.

Как говорят, девушки, живущие в пещере на скале, убежав от сына Солса Соски, поселились на вершине Башлама.

ПАСТУХ ЗВЕРЕЙ

Однажды охотник заметил шрам на ухе убитого им зверя. Он, оказывается, уничтожал множество зверей. Когда люди говорили, что у зверей, мол, есть покровитель, он не верил этому и смеялся над ними.

Однажды, выйдя на охоту, он свою бурку повесил на большую ветку молодого бука и стал подстергать зверя. Он увидел, как покровитель зверей своей грудью надвое разрубил ствол с перевешенной на нем буркой. Он понял, что это не человек. Взглянул на разрубленный ствол и направился к дому.

Придя домой, он бросил в огонь приклад своего ружья и с тех пор не ходил на охоту.

ТУРС!

Покровители зверей время от времени собирают всех зверей вместе:

– Турс! – Этим криком сзывают они их.

Говорят, они (покровители зверей), пересчитав зверей, выбирают самых обессиленных из них и ухаживают за ними.

Такие покровители зверей, оказывается, и сейчас еще живут в лесах.

ВОЛК

Давным-давно, в незапамятные времена по земле пронесся страшный ураган, который выкорчевал с корнями деревья. Моря и реки вышли из берегов, обрушились горы. Много бед принес ураган. Все живое на земле спасалось бегством, ища прибежище. И только волк не утрашился урагана. Остался один на один с ним. Ураган разодрал на нем шкуру, окровавил его, но не смог сдвинуть с места жилистого волка.

Наконец, ветер стих, выглянуло солнце как ни в чем не бывало, на земле воцарилось спокойствие.

Собрались звери все вместе, пришли к волку и сказали:

– Волк, когда ветер выворачивал деревья, суша покрылась водой, рушились скалы и все искали спасения, ты один не сдвинулся с места.

Окровавленный волк гордо сидел, устремив взор вдаль, и ответил им так:

– Земля, на которой стою я, моя родина и какое бы несчастье не постигло меня здесь, я не покину ее никогда.

Слова эти заставили призадуматься зверей, охваченные чувством стыда, они стали расходиться по своим берлогам.

Остался волк на том же месте со своим израненным изодраным телом, глядя вслед уходящим зверям...

У волка не было другой родины...

ТРИ БРАТА И ЧУДИЩЕ

Отец сыну плохого не посоветует.

У одного человека было три сына. Перед смертью отец завещал сыновьям:

– Из нашей страны идут три дороги. Не ходите по старой дороге.

Прошло время. Как-то после смерти отца старший из сыновей вышел на эту дорогу. “Пойду-ка, – говорит, – погляжу, с чем встречусь я на этой дороге”. Сказал и отправился в путь. Повстречалось ему чудище:

– Куда путь держишь, парень?

– Никуда. Завещал мне отец не ходить по этой дороге, а я вот решил изведать ее сам, – ответил юноша.

– Не внял совету отца и пришел сюда? Так я покажу тебе, что здесь творится: коль не сумеешь превзойти меня в пении – горе тебе. Умеешь петь? – спрашивает чудище.

– Не умею, – ответил парень, и чудище проглотило его.

Тогда отправился по той старой дороге поглядеть, что же там такое, второй брат.

И его тоже спросило чудище, умеет ли он петь.

“Не умею!” – был ответ, и его тоже проглотило чудище.

Увидев, что братья все не возвращаются, самый младший из братьев отправился на поиски.

Шел он, шел и набрел на то самое чудище.

– Коли не сумеешь спеть или рассказать сказку лучше меня, пеняй на себя.

– Ладно, расскажу тебе сказку, – сказал юноша. – Только условимся не мешать друг другу, не прерывать рассказчика, дать дорассказать до конца, тот, кто не выдержит и перебьет рассказчика, будет считаться проигравшим. Если я выиграю, то вернешь мне двух моих братьев.

На том и порешили, и юноша начал свой рассказ.

– Прошлой зимой пас я табун коней на море, когда насытились кони травой, надо было напоить их водой, не смог я пробить толщу льда в семь аршинов, развел огонь, чтобы накалил топор и растопить им лед. Раскаленный топор, пробив лед, упал в воду, а рукоятка осталась у меня в руках.

Посмотрел я по сторонам, но не нашел ничего, чем бы можно было зачерпнуть воду. Тогда я ухватил себя за голову, снял ее, зачерпнул ею воду и напоил коней. К вечеру, когда похолодало, я заторопился погнать свой табун к небу, чтоб переночевать на тучах.

Гляжу, а головы моей уж нет на плечах. “Что же это такое?” – говорю и кинулся обратно, гляжу, а в черепе моем перепел гнездится. Ухватился я за свою голову и, поймав перепела, поставил голову обратно себе на плечи, оседлал перепела – он помчал меня на своих крыльях и опустился на тучах возле моего табуна. Оторвал я голову перепелу, развел огонь, выстругал семьсот шампуров, когда стал я жарить перепелиное мясо, нанизанное на шампуры, с них стал стекать мутный жир. Учувя этот запах, появился ты и стал подпрыгивать кверху, разинув пасть, чтобы жир попал тебе в глотку.

– Где это я был? Где это я был? – спросило чудище, подскочив, забыв об уговоре.

– О-го-го! – захохотал юноша. – Ты проиграл! Проиграл! Ты нарушил наш уговор!

Победивший в красноречии юноша забрал с собой глупых братьев своих, не внявших завету отца. Придя домой, младший брат укорил старших:

– Вот что получается, когда нарушают отцов завет.

С той поры они уже не ходили по старой дороге.

РАССКАЗ О ТРЕХ БРАТЬЯХ

I

В давние времена у одного человека было три сына. Перед смертью отец сказал им:

– Сыновья мои! Я умираю, в одном месте у меня зарыт сундук, ключ от него спрятан. Через пять или шесть дней после моей смерти откройте сундук все вместе и загляните в него.

Вскоре отец умер. Младший из братьев тайком от старших прокрался и открыл сундук. Заглянув внутрь, он увидел три драгоценные жемчужины.

Он украл одну из них, запер сундук и положил ключ на прежнее место.

Дней через пять или шесть старший брат сказал младшим:

– Теперь возьмите ключ, о котором говорил отец, и заглянем в сундук.

Вскрыв сундук, они увидели в нем только две жемчужины.

Старший брат сказал:

– Здесь, должно быть, лежало три жемчужины. Один из нас украл одну жемчужину, потому что отец наш был человеком умным, он мог положить только по одной жемчужине на каждого. Знал он, что мы не сумеем поделить между собой две жемчужины и можем поссориться. Поэтому я думаю, что в сундуке было три жемчужины.

Так или иначе, братья, не сумев поделить между собой две жемчужины и, прослышав, что в одной стране живет мудрый человек, способный справедливо разрешить спор, отправились на поиски этого человека.

Прошли они достаточно пути и старший брат сказал:

– По этой дороге шел верблюд, он отстал от хозяина.

Средний брат согласился:

– Действительно шел верблюд и хромал на левую ногу.

Самый младший сказал:

– Верно, по этой дороге прошел верблюд, о котором вы говорите, и у него не было правого глаза.

В пути им встретился хозяин верблюда. Старший брат спросил у него:

– Ты ищешь верблюда, которого потерял?

– Да, ищу, – ответил тот.

– Он у тебя хромал на левую заднюю ногу? – спросил средний брат.

Хозяин подтвердил:

– Да, хромал.

Младший спросил:

– Он был без правого глаза?

– Верно, – согласился хозяин.

Тогда они сказали ему:

– Мы не видели твоего верблюда.

Но хозяин верблюда не поверил им, сказав:

– Вы встречали моего верблюда и должны мне его вернуть.

Братья же возразили:

– Твоего верблюда мы в глаза не видели. Как же мы тебе его вернем?

Стали они спорить, и братья сказали ему:

– Пойдем с нами, говорят, в одном селе живет умеющий разрешать споры человек. Мы сами идем туда по одному спорному делу. Если он окажет нам эту услугу, мы возместим тебе потерю верблюда.

Хозяин верблюда отправился вместе с ними.

Наконец пришли они туда, куда шли, и умеющий рассудить человек спросил их:

– Что привело вас ко мне?

– Мы, трое братьев, шли к тебе по своему делу. Человек этот повстречался с нами в пути и обвинил нас в краже верблюда. Сперва разберись с его делом, а после мы расскажем тебе о своем.

Умеющий рассудить человек спросил у хозяина верблюда:

– По какому праву ты хочешь обязать этих людей вернуть тебе верблюда?

– Потеряв верблюда, я искал его. Повстречавшись с ними в пути, я не успел ничего спросить у них, как старший брат сказал: “Ты не верблюда ищешь?”. Средний брат сказал: “Он хромал на заднюю ногу?”. Самый младший сказал: “Он был без правого глаза?”. Так как моего верблюда они знают лучше меня, я думаю, что мой верблюд встретился им.

Тогда рассудительный человек спросил у трех братьев:

– Что скажете вы на это?

Старший брат ответил:

– Я не видел его верблюда, но если хотите знать, как я догадался, что у него потерялся верблюд, то это было видно по тому, что верблюд не шел своей дорогой, а щипал траву в стороне от дороги. Так я понял, что он оказался без хозяина.

Второй брат сказал:

– Верблюда я и в глаза не видел, но я узнал, что он хромал на левую ногу, потому что я заметил следы лишь двух передних ног и одной задней ноги. Так я узнал, что хромал он на левую заднюю ногу.

Третий брат сказал:

– Верблюда этого я и в глаза не видел, но вот причина, по которой я узнал, что у него нет правого глаза: он щипал траву слева, значит, у него не доставало правого глаза.

Рассудительный человек сказал хозяину верблюда:

– Твоего верблюда они не крали, ищи своего верблюда в другом месте, эти люди просто сметливые, умные, поэтому и узнали все о твоём верблюде.

Хозяин верблюда ушел.

IV

После этого человек, который должен рассудить трех братьев, сказал им:

– Расскажите теперь о своем деле.

Старший брат рассказал о завете отца и о том, что в сундуке они нашли только две жемчужины, о том, что каждый из них подозревает одного из двух в краже одной жемчужины. Выслушав это, рассудительный человек сказал им:

– Я расскажу вам один рассказ, после чего вы мне ответите на один вопрос, и только тогда я сумею разрешить ваш спор.

Вот что он рассказал им: “Один юноша и одна девушка долгое время любили друг друга большой любовью. Несмотря на это, родные девушки выдали ее замуж за юношу из другой страны. После того, как закончились свадьба и гулянье, жених, придя ночью к невесте, нашел ее грустной и спросил у нее: “О чем ты грустишь? Если я стал горем для тебя, отведу тебя к твоей матери”.

Девушка сказала ему: “Ты не стал для меня горем, не потому я плачу. В одном селе живет юноша, которого я любила и который меня любит. Я дала себе слово, что никому кроме него не позволю развязать свой пояс, я вспомнила об этом и загрузила”.

Юноша пообещал: “Я буду верен тебе как брат, рожденный твоей матерью, и отведу тебя к тому юноше”.

“Пусть для меня ты будешь нечестной, а для него будешь честной”, – сказал он, посадил девушку на лошадь позади себя, отвез ее туда, где жил юноша, ссадил у его дома и уехал.

Девушка вошла в дом своего возлюбленного. Узнав, что его

любимая вышла замуж, юноша сидел и пел грустную песнь, играя на дечиг-пондаре⁹. Увидев девушку, он удивился и спросил у нее: “Как ты здесь оказалась?”

Девушка ответила:

– Мои родные выдали меня замуж. Когда, войдя ко мне, тот юноша увидел меня грустной, спросил: “Отчего ты грустна?”. Тогда я рассказала о данном мною слове. Он сказал мне: “Я верен тебе как брат, рожденный твоей матерью, пусть будешь ты нечестной со мной, но будь честной с ним”, – привез меня к тебе и уехал. Так я оказалась здесь.

Услышав это, юноша отложил дечиг-пондар, не дотрагиваясь до ее тела, развязал ей пояс, выполнив слово, данное ею и им, и сказал девушке: “Коль он, так любя тебя, оказался таким благородным, то и мне негоже быть хуже него. Я должен отвезти тебя к нему”. Взяв с собой девушку, тронулся в путь.

Наконец, они добрались до одного города, девушка сказала парню: “Вот город, куда я вышла замуж”. Парень сказал ей: “Если сможешь дойти сама, я поехал бы домой”. Девушка сказала, что сможет, и юноша поехал назад.

Возвращаясь домой, темной ночью девушка повстречалась с известным в том городе злодеем и вором, который сказал: “Какой Бог послал тебя мне?”. Девушка рассказала ему о своем первом замужестве, о своей клятве разрешить развязать пояс только своему возлюбленному, и о том, как поступил ее жених, когда она рассказала ему об этом, и о том, как поступил второй парень, когда жених привез ее к нему домой. Тогда вор сказал: “Позор мне, если я окажусь хуже этих двух джигитов”. Став для нее верным братом, посадив на лошадь позади себя, он отвез ее во двор юноши, за которого ее выдали замуж”.

Рассудительный человек сказал:

– Вы, три брата, ответьте мне каждый по старшинству, кто лучший из этих трех человек, оказавшихся столь верными ей. Тогда и я отвечу на ваш вопрос.

Старший сказал:

– Мне кажется лучшим тот, который, любя ее, женился, потратил много скота, но вернул ее другому, хотя и не зная, женится тот на ней или нет.

Средний сказал:

– Мне кажется лучшим второй, потому что, любя ее с детства, он все же вернул ее мужу.

Самый младший сказал:

– Эти двое-то оспаривали каждый свое достоинство, мне же кажется лучшим третий, вор, потому что ему-то нечего было терять, он мог сделать что угодно, и все же он темной ночью стал ей преданным братом и отвел к мужу. Поэтому лучшим из них мне кажется вор.

Тогда человек, взявшийся рассудить, сказал:

– Старшие братья, заберите себе по одной жемчужине, ты же, младший, уже завладел своей, потому и поддержал ты вора. Ты обнаружил, что ты вор.

Так разрешил спор этот мудрый человек.

Только вор может сочувствовать вору.

СКАЗАНИЕ О ЛЮБВИ

Правда или нет – кто знает. В горах Шароя¹⁰ когда-то жил один старый человек, к старости он потерял зрение. У этого человека была дочь несказанной красоты, которая ухаживала за ним. Многим юношам нравилась эта девушка, но она любила одного-единственного. И хотя многие богатые родители старались взять эту девушку в жены для своих сыновей, она не соглашалась на это. Один из тех юношей, кто получил отказ, решил отомстить ей и обратился за помощью к ведьме, живущей в горах.

Ведьма пришла в семью красавицы и с первого взгляда полюбила ее. Ни днем, ни ночью не спускала с девушки глаз. Ведь-

ма решила похитить девушку и, наконец, настало время исполнения этого тайного замысла. Однажды, когда девушка шла к источнику, чтобы набрать воды, ведьма похитила ее.

Когда о похищении девушки узнал ее возлюбленный, он кинулся в погоню за ведьмой. Ведьма мчалась по горным склонам, юноша на коне преследовал ее. Оглянулась ведьма и увидела, что юноша настигает ее. Он был уже совсем рядом и вот-вот должен был схватить ее, но ведьма собрала все силы, поднялась на вершину горы Шарой и остановилась там. Когда юноша схватил ведьму, она выбросила девушку в пропасть. Увидев это, юноша завопил от горя и бросился в пропасть вслед за ней. Несмотря на страшную боль, влюбленные нашли силы взглянуть друг на друга.

В горах сверкнула молния. Грянул гром. Хлынул дождь. Скалы сомкнулись и успокоились. У их подножья забил источник. Ведьма не могла вынести этого и начала копать скалу (чтобы засыпать источник). Поняла ведьма, что не в ее силах победить любовь, потому что даже природа помогает влюбленным.

От злости разорвалось сердце у ведьмы, и она умерла.

Отец девушки почувствовал, что с дочерью случилось несчастье, и отправился на ее поиски. Он шел и звал ее. В ответ на его зов послышался шум источника.

– Ох, дитя мое, где ты сейчас? – вздохнул усталый старик и присел на берегу источника.

В шуме источника послышался стон девушки. Казалось, что девушка умоляла, чтобы отец выпил эту воду. Он зачерпнул пригоршней воды и выпил. Вдруг он почувствовал, что тело его наливается силой, как в молодости. Потом старику показалось, будто тот же голос просит у него помощи. “Кто бы это мог быть?” – сказал он себе и решил оглянуться и посмотреть, откуда слышался голос, совсем забыв о том, что он слепой. Мокрыми руками он протер глаза, и зрение вернулось к нему.

Там, где вода выбивала из скалы, в самом водовороте, он увидел обнявшихся девушку и юношу. Неподалеку лежал труп ведь-

мы. Понял отец, что здесь произошло. Он вытащил из воды свою дочь и юношу и похоронил их в одной могиле.

С тех пор, говорят, в шуме реки Шарой-Аргун слышны два голоса: нежный голос девушки и мужественный зов юноши.

Кто не верит, пусть сам послушает шум Аргуна.

МОСТ ЧЕРЕЗ РАЗУМ

Царь одной маленькой страны получил письмо от царя великой страны. В письме было сказано: “Когда твой конь на дне моря ржал, у моей кобылицы за семью горами от его ржания получился выкидыш. Если не хочешь войны со мной, то в знак примирения, вместе с приплодом от шестидесяти трех кобылиц пришли ко мне длиннородого старца, чтобы был он ни пешим, ни конным, ни на небе, ни на земле, ни внутри, ни снаружи”.

Получив письмо, царь огорчился и призадумался. Несмотря на долгое раздумье, царь не нашел умного, подходящего человека, чтобы отправить к царю той страны. И тогда он решил спросить совета у первого встречного. Он надел одежду нищего и пошел. В пути он наткнулся на детей, которые играли в бабки. Когда дети увидели его, они стали говорить друг другу:

– Может быть, забросаем камнями нищего?

Один хилый мальчик остановил детей и сказал:

– Не бросайте, это не нищий, а царь.

Царь очень удивился услышанному.

– Скажи мне, мальчик, как ты узнал меня, я же одет в лохмотья.

– Пршлую пятницу я видел тебя, когда ты шел в мечеть на молитву. Я узнал тебя по походке, – ответил мальчик царю.

Этому мальчику царь рассказал о полученном письме. Мальчик сказал:

– Это пустяк. Не отнимай у меня времени зря.

– Ой, какой же это пустяк? Скажи мне, что я должен делать?

– спросил царь.

– Не надо тебе беспокоиться. Завтра утром я приду к тебе. К тому времени ты приготовь шестьдесят два всадника. Для каждого всадника приготовь самую лучшую саблю, еще приготовь мула и козла.

После того, как все было готово, мальчик отправился к могущественному царю.

– Когда войдете в город, где живет этот царь, убейте всех собак, которые загавкают, – приказал мальчик всадникам.

Когда они шли, убивая собак, удивленные жители города спрашивали:

– Эй, что вы делаете?

– Мы идем к царю, – ответил предводитель всадников.

Горожане сообщили о них царю.

– Пропустить их, не останавливая, – велел царь.

– Почему вы убиваете собак? – спросил он всадников.

– Вчера ночью за семью горами, позади восьмой горы на стадо овец напал волк, начал их истреблять, а когда я стал звать собак, никто из них не отозвался, – ответил мальчик.

– Как же могли услышать здешние собаки, что за семью горами, позади восьмой горы волк истребляет овец? – удивился царь.

– Твоя же кобылица услышала ржание коня моего царя, находящегося на дне моря, за семью горами, позади восьмой горы, – ответил мальчик.

– Это он тебя прислал ко мне? Я же сказал, чтобы он прислал длиннородого старца!

– Борода есть и у него, – сказал мальчик, бросив перед царем козла. – Не обязательно иметь бороду, если нет ума.

Удивленный царь, чтобы испытать мальчика, начал задавать ему вопросы.

– Я же сказал, пошли человека, чтобы он был ни пешим, ни конным, ни на небе, ни на земле, ни внутри, ни снаружи. Где же этот человек?

Мальчик привел мула и поставил его на пороге, две ноги были у мула на пороге, две в доме, потом сел на него задом наперед.

– Я ведь ни пеший, ни конный, ни на небе, ни на земле, ни внутри, ни снаружи.

После того, как царь потерял надежду на победу, он поставил рядом с собой золотую чашу, в которой была вода чище, чем звезда. Мальчик бросил в эту воду щепку.

– Скажи, что это значит? – спросил царь.

– Когда ты поставил золотую чашу, этим ты хотел сказать, что люди ценят тебя больше, чем золото. Налив чистую воду в чашу, ты хотел сказать, что имеешь глубокий разум. А когда я бросил туда щепку, это означало, что через твой разум, о котором ты думаешь, что он очень глубокий, я положил мост, по которому мой разум перейдет на другую сторону.

Увидев, что он ничего не может сделать, царь признал себя побежденным.

СПАСИБО, СКАЗАННОЕ ВЕТРУ

Однажды, давным-давно, муравей, проведя зиму под землей, весной попытался выйти из своего гнезда, но его выходу из гнезда мешал стебель травы. Муравей сказал ему:

– Уйди с моего гнезда. Освободи его. У меня много работы около гнезда.

Стебель травы не тронулся с места. Тогда муравей отправился к козе.

– Эй, коза, весна наступила. Я попытался открыть гнездо, но на нем лежит стебель травы. Прошу, пойди со мной и съешь его.

– Эх, вместо того, чтобы туда идти, лучше я съем зеленую траву, попью студеною родниковую воду и останусь здесь.

– Тогда я пришлю волка, чтобы он съел тебя.

– Эй, волк, – позвал муравей, – на моем гнезде лежит стебель

травы. Я ему сказал, чтобы он ушел, но он не уходит. Коза не идет, чтобы съесть его. Пойди съешь козу.

– Вместо того, чтобы туда идти, лучше я останусь здесь и буду есть жирных овец из отары.

– Тогда я натравлю на тебя овчарок, чтобы они подрались с тобой.

– Эй, овчарки, – позвал муравей, – стебель, что лежит на моем гнезде, не уходит, коза не идет, чтобы съесть этот стебель, волк не идет, чтобы съесть эту козу. Пойдите и подеритесь с волком.

Овчарки ответили ему:

– Вместо того, чтобы туда идти, лучше мы будем грызть кости, которые нам дает пастух, и выполнять его приказания здесь. Не пойдем драться с волком.

– Тогда я пошлю пастуха, чтобы он побил вас палкой.

– Эй, пастух, стебель травы, что лежит на моем гнезде, не уходит, коза не идет, чтобы съесть этот стебель, волк не идет, чтобы съесть эту козу, собаки не идут, чтобы подраться с волком. Пойди и побей их палкой.

– Вместо того, чтобы идти туда, лучше я возьму балалайку, заиграю на ней и спою тихую песню.

– Тогда я пошлю мышку, чтобы она перегрызла струну на твоей балалайке.

– Эй, мышка, стебель травы, что лежит на моем гнезде, не уходит, коза не идет, чтобы съесть этот стебель, волк не идет, чтобы съесть эту козу, собаки не идут, чтобы подраться с волком, пастух не идет, чтобы побить собак палкой. Пойди и перегрызи струну на балалайке пастуха, – попросил муравей мышку, но она не согласилась. Мышка сказала:

– Эй, вместо того, чтобы идти туда, лучше я останусь здесь и побегаю из норки в норку.

Разозленный муравей сказал:

– Тогда я попрошу кошку, чтобы она съела тебя, – и позвал кошку.

– Эй, кошка, стебель травы, что лежит на моем гнезде, не уходит, коза не идет, чтобы съесть этот стебель, волк не идет, чтобы съесть эту козу, собаки не идут, чтобы подраться с волком, пастух не идет, чтобы побить собак палкой, мышка не идет, чтобы перегрызть струну на балалайке. Пойди и съешь мышь.

– Вместо того, чтобы идти туда, лучше я полежу на пуховой подстилке из меха моей матери.

– Тогда я позову ветер, чтобы он развеял твою пуховую подстилку.

– Эй, ветер, приди мне на помощь. На моем гнезде лежит стебель травы, уходит не хочет, попросил козу съесть его, она не идет, попросил волка съесть козу, волк не идет, попросил собак подраться с волком, собаки не идут, когда попросил пастуха, чтобы он побил собак, пастух не пошел. Потом не пришла мышка, чтобы перегрызть струну на балалайке пастуха. Кошка не идет, чтобы съесть мышку. Пойди и развеяй у кошки подстилку из меха ее матери.

Тогда ветер ответил:

– Подожди, провожу гостя, помолюсь и приду.

Со свистом подул ветер. Увидела кошка дующий ветер, побежала она, чтобы съесть мышку, мышка увидела бегущую кошку и побежала, чтобы перегрызть струну на балалайке пастуха, пастух пошел, чтобы побить собак палкой. Когда собаки его увидели, они побежали драться с волком, волк побежал, чтобы съесть козу, коза побежала, чтобы съесть стебель травы, стебель травы раскачался, сопротивляясь, но коза быстро его проглотила.

Гнездо освободилось, все вернулись назад, и муравей занялся своими делами вокруг гнезда.

Он и сейчас говорит спасибо ветру.

ЧТО СКАЗАЛА ЗМЕЯ

Когда нарт сжег деревню, он вышел на опушку густого леса и крикнул животным и насекомым:

– Кто может бежать, бегите, кто может лететь, летите, хочу сжечь этот лес синим огнем!

Больше не предупреждая, как он и обещал, нарт поджег лес с одного края. Кто сумел спастись – спасся. В лесу наступила тишина, слышался лишь треск огня.

Лес сгорел дотла. Нарт пошел по пепелищу посмотреть, что там случилось. В одном уголке леса нарт увидел змею, которая пыталась спастись от пламени.

– Ах, ты, несчастная змея! Неужели ты не слышала моего крика до того, пока начался пожар? Почему ты замешкалась в этом огне? – спросил нарт, удивленный тем, что увидел.

– Я слышала, нарт, твой крик, как могу я сказать, что не слышала. Но я родилась в этом лесу, и эта земля кормила меня. Поэтому вместо того, чтобы последовать твоему совету и стать невестой в чужой стороне, я выбрала смерть на родине. На этой земле все было дорого для меня, тут был очаг, оставшийся от моего отца. И мне лучше уж достойно по своей воле встретить свой смертный час, – сказала трепыхающаяся в огне змея нарту, который удивленно смотрел на нее.

ПРОДЕЛКА СЕСКИ СОЛСЫ

“Я должен погубить всех жителей Чечни”, – говорил, катясь издалека, огромный как гора камень. Сеска Солса спросил у него:

– Что ты задумал? Куда катишься?

– Я качусь, чтобы погубить людей, – ответил камень.

– Стой! Не двигайся! – крикнул ему Сеска Солса.

– Не остановлюсь, – сказал гора-камень, катясь изо всех сил, чтобы навлечь беду на чеченцев.

Разгневавшись, Сеска Солса саблей рассек камень надвое.

Говорят, что рассеченный камень и теперь лежит на вершине горы. Если бы Сеска Солса не остановил его, камень принес бы людям большие несчастья.

Когда время близится к полудню, гора-камень становится похожей на голову коня.

შენიშვნები – ПРИМЕЧАНИЯ

1. შამილი ჩეჩნეთისა და დაღესტნის იმამი (1798–1871), რუს დამპყრობთა წინააღმდეგ მებრძოლ ჩრდილოკავკასიელთა ლეგენდარული წინამძღოლი.
2. იგულისხმება ჩეჩენი და ინგუში ხალხების დეპორტაცია ყაზახეთსა და შუა აზიაში 1944 წლის 23 თებერვალს ი. სტალინისა და ლ. ბერიას ხელისუფლების მიერ.
3. კობალი წვიმის ღვთაება.
4. ფკარმატი მითოლოგიური გმირი, შდრ. ქართული ამირანი, აფხაზური აბრსკილი, ბერძნული პრომეთე.
5. ბაშლამი მყინვარწვერი.
6. ნართი, ნართ-მარსთხოელი ბუმბერაზი.
7. სიელა წვიმისა და სეტყვის ღვთაება.
8. თურშალი აქ: ცხენის სახელი.
9. არღუნი მდინარე ჩეჩნეთში.
10. შაროი ადგილი ჩეჩნეთის მთიანეთში.

1. ШАМИЛЬ имам Чечни и Дагестана (1798-1871).
2. В стихотворении подразумевается депортация народов Чечни и Ингушетии в Казахстан и в Среднюю Азию 23 февраля 1944 года, произведенная правительством Сталина и Берия.
3. ХОГАЛИ божество дождя.
4. ПХАРМАТ герой мифологии, ср. с грузинским Амираном, абхазским Абрскилом, греческим Прометеем.
5. БАШЛАМ гора Казбек.
6. НАРТЫ-ОРСТХОЙЦЫ в фольклоре: нарты-великаны.
7. МОГУЧИЙ СЕЛА божество дождя и града.
8. АРГУН река в Чечне.
9. ДЕЧИГ-ПОНДАР музыкальный трехструнный инструмент.
10. ШАРОЙ местность в Чечне.

სარჩევი – СОДЕРЖАНИЕ

მეორე გამოცემის წინათქმა	3
მოკლე ცნობები ჩეჩნეთისა და ჩეჩნების შესახებ	9
Предисловие ко второму изданию	17
Краткие сведения о Чечне и чеченцах	23

აკოეზია

იმ ღამეს ვიშვით...	33
ღამეს გაჰყმის ბექობიდან	33
ჰეი, ბიჭებო, ნუმც დაეზოციღვართ...	34
მთის ფერღობებზე...	35
აგრემც მოგიკედეს ჩემი თავი...	36
ჩორას სეღდიანი სიმღერა	38
მინღორზე ალამს რომ ააფრიალებ...	39
ღის ნატირალი ძმაზე	40
ხომ მაგარია რკინა-ფოლაღი...	40
ირემი	41
როგორც მხარგაშლილ წიფელს...	42
ნუ იტყვი, ძმა არისო...	42
ირგელივ მთებია, – ასე უთხარი...	43
ნუ იტყვი, ღღე ღრუბლიანიო...	43
როგორ გაებედე...	44
სული რისთვის მიწრიაღებს, ნეტავ...	45
ლოგინს მიჯაჭვეული...	46
მარჟანი	47
წვიმა წამოვა და მიწა შეისრუტავს...	48
ნუ დაეშვები, მწუხრო ღამაზო...	49

შენ, ჰოგალი, ჰოგალი....	51
სიძღერა ქერივის ვაჟიშვილსა და ქართველ ჭაბუკზე	51

პროზა

ფჰარმათი	69
ორეული	75
ნადირთა მფარველები	76
ნადირთა მწყემსი	76
თურს!	77
მგელი	77
სამი ძმა და გველეშაპი	78
სამი ძმის ამბავი	80
ამბავი სიყვარულისა	85
ჭკუის ხიდი	87
ქარისთვის ნათქვამი მაღლობა	89
მცურავის ნათქვამი	91
სესქა სოლსას ოინი	92
შენიშვნები	152

ПОЭЗИЯ

Мы родились в ту ночь, когда волчица щенилась	95
Высоко на холме	95
Да не погибнуть нам, парни, потеряв веру друг в друга	96
Когда по склонам гор	96
Сладкая страна	98
Грустная песня Чори	100
На лугу укрепляя знамя	101
Плач сестры по брату	102
Твердая сталь и та	102
Олень	103
Чинаре ветвистой не расстаться с ветром	104
Не говори, есть брат у меня, не говори, есть сестра у меня	104
Скажи, что горы вокруг	105
Пусть даже день будет облачным	105
Как я посмела	106
Отчего душа моя мечется?	107
Не так больна я, чтоб в постели лежать	108
Маржана	109
Дождь пойдет – земля его впитает	110
Вечер прекрасный, с заходом солнца в сумерки не опускайся	111
Хогали, Хогали	112
Песня о сыне вдовы и грузинском юноше	112

ПРОЗА

Пхармат	127
Двойник	133
Покровители зверей	133
Пастух зверей	134
Турс!	134
Волк	135
Три брата и чудище	136
Рассказ о трех братьях	138
Сказание о любви	143
Мост через разум	145
Спасибо, сказанное ветру	147
Что сказала змея	150
Проделка Сески Солсы	150
Примечания	152

გამოცემის რედაქტორები ლეილა სიხარულიძე
და
მანია გაიდაროვა

მხატვრული რედაქტორი ლულუ დადიანი

მენეჯერი ბაღრი შარვაში

დამკაბადონებელი – კახა რევაზიშვილი

ოპერატორები ნინო კვიციანიშვილი

და
ელენა ბალაშენკა

ჩეჩენური ფოლკლორი

(ქართულ და რუსულ ენაზე)
„კავკასიური სახლი“
თბილისი
2002

ЧЕЧЕНСКИЙ ФОЛЬКЛОР

(на грузинском и русском языках)
«Кавказский дом»
Тбилиси
2002

გამოცემაში გამოყენებულია ილუსტრაციები წიგნიდან:

„Каменная летопись страны вайнахов“
Москва
„Русская книга“
1994

მადლობას ვუხდით ჰოლანდიურ ფონდს
„STICTING HORIZON“-ს დახმარებისთვის

Our deep gratitude for the help to
the Foundation STICTING HORIZON

Приносим глубокую благодарность голландскому
фонду "STICTING HORIZON" за помощь